Izdaje BIGZ OOUR „Duga“

računari

oktobar 1985.

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija“

8

Cena 250 dinara
Izlazi jednom mesečno

Računari u izlogu **ATARI 520 ST**

Periferijska oprema **MODEMI**

Ekskluzivno „Spektrum“ **EKRANSKI EDITOR**

Umetak na 32 strane **SVE „KOMODOROVE“ RUTINE**

„amstrad“ **ANIMACIJA EKRANA**

Smešna strana računara **HAKERSKO GLUVARENJE**

8 računari

Izlazi jednom mesečno / izdaje BIGZ OOUR „Duga"

Cena 250 dinara / oktobar 1985.

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija"

Izdaje
Beogradski izdavačko-grafički zavod
OOUR Novinska delatnost „Duga"
11000 Beograd
Bulevar vojvode Mišića 17

Telefoni
650-161 (redakcija)
650-528 (prodaja)
651-793 (propaganda)

Generalni direktor
Dobrosav Petrović

Direktor OOUR „Duga
Bratoljub Babić
Glavni i odgovorni urednik
Gavrilo Vučković
Urednik izdanja
Jova Regasek

Likovna i grafička oprema
Dušan Mijatović

Redakcija časopisa „Galaksija
Tanasije Gavranović, pomoćnik glavnog i odgovornog urednika
Esad Jakupović, zamenik glavnog odgovornog urednika
Aleksandar Milinković, urednik
Jova Regasek, urednik
Zorka Simović, sekretar redakcije
Srdan Stojančev, novinar
Gavrilo Vučković, glavni i odgovorni urednik

Stručna saradnja
Dejan Ristanović
Nevenka Spalević
Anđelko Zgorelac
Mihajlo Tešević

Autori tekstova:

Aleksandar Demel
Branko Đaković
Mihajlo Karapandžić
Vladimir Kostić
Vladimir Krstonošić
Vladimir A. Mihajlović
Ivan Nador
Bogdan Petrović
Petar Putnik
Dejan Ristanović
Jelena Rupnik
Jovan Skuljan
Zoran Životić
Zvonimir Vistrička

Crteži
Miša Marković

Tehnička saradnja
Ljubiša Milovanović
Ljev Rjadčenko

Prevodioci
Esad Jakupović
Ksenija Pjaščić-Lebedinski
Domagoj Bačić

Izdavački savet „Galaksije

Dr Rudi Debijadi, prof. dr Branislav Dimitrijević (predsednik), Radovan Drašković, Tanasije Gavranović, Živorad Glišić, Esad Jakupović, Velizar Maslać, Nikola Pajić, Željka Perunović, prof. dr Momčilo Ristić, Vlada Ristić, dr inž. Milorad Teofilović, Vidojko Veličković, Velimir Vesović, Miloje Vuković

Štampa
Beogradsko izdavačko-grafički zavod
11000 Beograd, Bulevar vojvode Mišića 17

Žiro-račun kod SDK 60802-633-2463
Devizni račun kod Beobanke
60811-620-6-82701-999-01066
Za inostranstvo cena dvostruka (400 D, 2.50 US$, 6.50 DM, 45 Sch, 5.50 Sfrs, 20 FFRS)

Na osnovu mišljenja Republičkog sekretarijata za kulturu broj 413-77 72-03 i, Službenog glasnika broj 26/72, ovo izdanje oslobođeno je poreza na promet

Sadržaj

Jedanput mesečno

Navršava se, ovih dana dve godina kako smo pokrenuli „Računare" i lansirali računar „galaksija" Za nas, koji smo radili na tim poslovima, to vreme je prošlo nastvarno brzo — za one koji su nas čitali nastvarno sporo, lako znamo da su ljubitelji računara po prirodi, veoma nestrpljiv svet i da svojim ritmom izlaženja s mana pa na uštap ne možemo da pratimo njihove impulse oduvek nam je bilo važnije šta kazujemo nego kada to činimo Potpuno spremljani „Računari" znali su na jednom da čekaju da neki saradnik napiše program ili tekst u koji svi verujemo

Sve na ovom svetu, međutim ima svoju cenu pa i naša temeljitost lako smo, zahvaljujući našem stručnom saradniku i dopisniku iz Londona Anđelku Zgoralcu, većinu stvari saznavali i pre nego što ih objavi svetska štampa, dešavalo se da o tome pišemo — poslednji Period između dve izdanja „Računara" obično je dovoljan da se najavi i lansira jedan kompjuter pobere gomila lovorovih venaca i propadne onda kada njegovim proizvođačima, naizgled, najbolje ide O nekim stvarima nismo, čak, ni stizali da pišemo — toliko su brzo hujale kroz naš računarski život

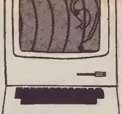
Tih programa, džojstika, računara za jednokratnu upotrebu i ostalih tema tipa „danas i nikad više" nam, iskreno za volju, i nije previše žao, lako bismo više voleli da smo mogli da zadovoljimo i tu sasvim prirodnu potrebu svojih čitalaca da budu u toku Dosadašnji ritam izlaženja međutim, vezivao nam je ruke u nekim mnogo važnijim stvarima — obavezivao nas je da budemo studiozniji i ozbiljniji nego što je to potrebno i otežavao nam da uspostavimo tešnju emotivnu vezu sa svojim čitaocima, koja je neophodna za život svakog časopisa

Mada već poodavno priželjkujemo da učestamo ritam „Računara", imamo utisak da smo tek sada — na radost svih onih koji navijaju da „Računari" izlaze bar jedanput dnevno — za to potpuno spremni Ovih dana smo, zajedno sa svojim čitaocima, napravili valjda i poslednju od 6 000 „galaksija" i pritisak na redakciju „jao, pomagaj, neće da radi" nije više tako velik kao nekad Uz Dejana Ristanovića koji je potpuno sam napisao „Računare 1" i čiji tekstovi i danas predstvljaju okosnicu svakog broja „Računara" stasala je u međuvremenu čitava ekipa mladih i darovitih autora i programera koji su čak i danas u vreme kada svi rade samo za Engleze, spremni da za čitaoce „Računara" pišu ekskluzivne programe i ekskluzivne tekstove Oko naše koncepcije okupljaju se stalno novi autori. Od ovog broja nam se pridružuje i dr Radomir A Mihajlović, profesor programiranja u Njujorku, koji će, uz stručne tekstove, uskoro početi da se javlja i sa novostima s one strane „velike bare" Time „Računari" uz Anđelka Zgoreica, dobijaju još jednog stručnog dopisnika iz belog sveta ovoga puta sa najznačajnine kompjuterske scene u svetu

Kada smo pokretali „Računare 1", „komodor 64" je još uvek bio u dalekoj Americi, o „spektrumu" je mogio samo da se sanja, a ZX 81 je bio najpopularnija mašina na svetu Primitivni poput tricikla, ovi računari su radili na mišića i vijuge svojih vlasnika — tražili su od njih čak i za najtrivijalniju primenu puno znanja Pojavom „mekintoša" koncept kućnog računara se iz temelja menja — od sprava za programiranje kompjuteri polako evoluiraju u sprave za korišćenje „Atari 520 ST" i „amiga" predstavljaju prve vesnike ovog novog soja „Amstrad" je, čak, izbacio najspecijalniji kućni računar na svetu — računar o kome njegov vlasnik ne mora ama baš ništa da zna i koji nema čak ni najobičniji bejzik — računar koji služi samo za pisanje!

Šta, najzad, čitaoci mogu da očekuju od jednomesečnih „Računara"? Da prate upravo ovakav koncept To, pre svega znači blagi zaokret iz voda igranja i programiranja kao intelektualnog sporta u vode programiranja da bi se računar stvarno koristio i — korišćenja računara Uz visok standard u izboru i obradi tema — koji i predstavlja zaštitni znak — Računara — nastojaćemo da proširimo tematsku lepezu i istovremeno, olakšamo njihovu prezentaciju Rečju, da „Računara" još više približimo onim novinama kakve oduvek želite da čitate a niste u stanju sami da ih pravite

Redakcija

šta ima novo

Amstrad CPC 6128 u Evropi

Nakon izvanrednih modela CPC 464 i CPC 664, tvrtka Amstrad je na američko tržište izbacila model sa 128K RAM-a Prve informacija pristigle iz tvrtke govorile su da je to računalo isključivo namijenjeno američkom tržištu Medutim, računalo se već pojavilo i u Evropi Tako svega nakon malo više od godine dana od pojave prvog modela koji je potukao Sinclairovog QL-a, Amstrad ponovo tuče konkurenciju Što više i vlastiti model CPC 664 (449 funti) će ispasti iz trke, jer je cijena CPC 6128 (399 funti) za 50 funti niža

Amstrad 6128 je tako u prednosti pred ostalim konkurentima i cijenom i kvalitetom znatno je kvalitetniji od „spektruma", boljeg bejzika od komodora 64, imun na bagove koje imaju QL i Onc, te sa mnogo više memorije od BBC-a B

Amstrad 6128 i dalje koristi Z 80 A procesor (4 MHz) tako da direktno može adresirati samo 64 K memorije, dok se ostatku pristupa pejdžovanjem Ugradena disk jedinica koristi proširenu verziju CP/M 2.2 operativnog sistema nazvanog CP/M Plus. Što se izgleda tastature tiče — malo je promijenjen „Amstradov" koncept, ali samo na izgled Funkcijski i kursorski tasteri postoje još uvjek, samo su gusto zbijeni uz ostali dio tastature Zbog veličine svoje memorije, model 6128 predstavlja u malome pravi poslovni sistem Priključci na stražnjoj strani računala najzad su dobili propisna utikaćka gnezda Tu je naravno, i priključak za drugu disk-jedinicu koja može biti za veličinu diska od 3,35 ili 5,25 inča Uz CP/M operativni sistem dobija se i programski jezik dr logo, te program za rukovanje grafikom — Graphic System Extension (GSX), GSX je 8-bitna varijanta Digital Research-ovog GEM grafičkog paketa CP/M Plus je tako izveden da podržava preklapanje memorijskih stranica 64K/128K Kod modela CPC 664, 39 K memorije koje ostaje slobodno i nije pretjerano puno čak što više ponekad je nedovoljno za ozbiljne CP/M programe kao npr. Wordstar. CP/M Plus može na CPC 6128 koristiti 61K, što je više nego dovoljno za mnoge 8-bitne vrhunske CP/M programe.

Sam po sebi zauzima 21 K memorije. Ima mnoge prednosti od ranijih varijanti — ne samo što je brži pri snimanju i učitavanju programa već sadrži neke nove instrukcije pa i preklapanje britanskog i njemačkog seta znakova. Softver sa ranijih modela se može bez problema koristiti i na ovom modelu, dok i obratno postoji velika kompatibilnost

U ovom momentu konkurenciju „amstradu 6128" predstavlja jedino „Komodor 128" no ovaj je konkurent doste skuplji „Komodor 128" i „amstrad CPC 6128" predstavljaju vrhunac 8-bitnih računala

Zvonimir Vistrička, dipl ing.

Novi dodaci za „Amstrad"

Tvrtka Amstrad je najavila sintetizator govora (speech synthesizer) model SSA-1 koji se priključuje preko porta za disk kod računala CPC 464 ili na expansion port kod CPC 664 Naprava za svoj rad koristi programsku podršku koja se isporučuje na kazeti Priključenjem SSA-1 ne blokira se disk port, već se na uređaj mogu priključiti druge naprave Cijena će biti oko 30 funti.

Druga novina je asembler tvrtke Arnor Maxam ugrađen u posebnu ROM memoriju. Priključuje se na disk port ili expansion port ovisno o modelu 464 ili 664 Program u ROM-u se koristi jednostavno, a posebno je pogodno što je disk-kompatibilan Cijena napreve je 60 funti

Treća novost je modem Protek 1200 pomoću kojeg se „amstrad" može povezati sa svijetom Modem može raditi u dva režima rada Prvi je 1200/75 Bauda, u kojem računalo prima informaciju sa 1200 Bauda a odašilja sa 75 Bauda To je dobro za ulaz u baze podataka, ali sporo za komunikaciju korisnika s drugim korisnicima Upravo zato na raspolaganju stoji i mogućnost rada s 1200/1200 Bauda To je ujedno korisno za britanske vlesnike, jer mogu komunicirati s Prestelom Serijski međusklop je malih dimenzija, što govori da je konstruiran s malim brojem komponenti Pošto Prestel koristi različit format „screens", potreban je odgovarajući program za prilagodbu Sam modem je akustičnog tipa te odgovara uz gotovo sve telefonske aparate Napaja se baterijski, što ima za posljedicu pojavu šuma kada se baterije istroše malo ispod maksimuma

Cijena modema, međusklopa (interfacea) i programa za prilagodbu na Prestel je oko 80 funti.

Zvonimir Vistrička, dipl. ing.

Nikad ne veruj Sinkleru

Septembarski brojevi engleskih časopisa donose vesti o novim nevoljama u kojima se našao Sir Klejv Sinkler uoči velikog sajma časopisa PCW. Robert Maksvel je, naime, odustao od kupovina većine akcija Sinclair Research-a čim je saznao u kolikim se dugovima firma, zapravo, nalazi. Ovaj potez je mogao da označi trenutno bankrotstvo Sinclair Researcha da se nisu pojavili stari kooperanti — Timex, Sity Bank i Emi — koji su odlučili da Sinclairu pruže zajedničku pomoć. Ta pomoć je, naravno, došla uz određena ustupke, od kojih je najznačajnije spuštanje cene računara DL na svega 200 funti (do sada 400), uz najavu daljeg pada cene.

Ovaj potez je odlična potvrda više puta izrečene tvrdnje da je DL promašena mašina koje sebi nije uspela da pronađe tržište. Sa cenom od samo 200 funti. QL, koji ipak ima dosta memorije i procesor iz čuvene Motoroline serije 68000, konkuriše modelima iz ekonomska klase koji bi, po hardveru koji je u njih ugrađen, trebalo da budu daleko slabiji od njega!

Sniženje cene, suprotno očekivanju Sinclairovih kreditora, nije u prvom trenutku umanjilo zalihe DL-a. Dalja sudbina tvorca najpopularnijih kućnih računara na svetu je isključivo u rukama banaka, koja, uz blagoslove engleske vlade, treba da mu odobre nova kredite. Obzirom na Sinklerove iskustva u sličnim situacijama (firma Sinclair Research se već više puta spasavala sa sama ivice bankrotstva), budimo optimisti!

D. Ristanović

Novi Epson

Tek što smo, u prošlim „Računarima", prikazali štampače Kage KP810 i Canon PW080A, rekavši da su superiorniji od skupljih Epsonovih modela, firma Epson je pripremila odgovor koji se zove LX 80.

LX80 košta 242 funte+VAT, dok za dodatak koji omogućava pisanje na običnom papiru treba doplatiti još 20 funti. Osim 'Near Letter Quality' opcija i definisanje znakova, LX80 omogućava i neke sasvim nove stvari, kao što je automatsko desno uravnavanje ivice pri štampanju teksta — izgleda da će budući tekst procesori moći sve više da se oslanjaju na inteligenciju štampača. Iako je LX80 sa svojih 100 karaktera u sekundi sporiji i od Kage (140 cps) i od Canona (160 cps), reputacija firme Epson mu jamči veliki uspeh na tržištu.

D. Ristanović

Amstrad u Nemačkoj

Ako je u početku izgledalo da je „amstrad" dampingovao cenu sa namerom da obezbedi sigurno mesto svom inače izvanrednom prvencu, sa njegovim naslednicima — CPC 664 i CPC 6128 — jasno je da su cenu i kvalitet „Amstradovih" računara rezultat izuzetna poslovne strategije. Prema cenama na nemačkom tržištu, „Amstradov" kasetaš (verzija Šnajder) CPC 464 košta 899 DM, sa zelenim monitorom, i 1398 DM sa monitorom u boji. Amstrad sa ugrađenim disk-drajvom, CPC 664, prodaje se za 1498 DM ili za 1998 DM sa monitorom u boji.

Zanimljivo je da je dvostruko „jači" (128 K) i „zgodniji" (manji, poboljšana tastatura) CPC 6128 i relativno jeftiniji od svog prethodnika: 1598 DM sa zelenim monitorom i 2098 DM sa monitorom u boji. Kupcima u Nemačkoj Šnajder nudi i štampač daleko bolji od Amstradove verzije — NLD 401 sa priključnim keblom košta 798 DM. Na sve ove cene kupci za izvoz imaju popust od 14 odsto.

Hakeri nisu usamljenici

Ako posedujete bilo koji računar, bilo koji modem (300/300, 1200/75 boda), telefon, 20 funti i puno para za plaćanje telefonskih računa, možete da iskušate svoje sposobnosti u igri MUD (Multi User Dungeon).

MUD je višekorisnička tekstualna avantura kojom upravlja VAX 750 pod VMS-om svakoga dana od 6 uveče do 8 ujutru (znate, hakeri uvek vole da rade noću), a preko vikenda po ceo dan. Kako sve to izgleda? Uplatite 20 funti početne članarina i još po 2 funte za svaki planirani sat igra i dobijate korisničko ima, lozinku i nadimak. Bilo kada u toku rednog vremena zamka možete da pozovete potreban telefonski broj i predstavite se računaru. Naći ćete se na mestu na kome ste prethodni put završili igru i moći da nastavite kretanje po zamku. Pri tom ćete, osim na raznorazne pauke, žaba, trolove i veštice nailaziti i na druge korisnike koji u tom trenutku igraju MUD; možete se boriti sa njima ili stupati u saveze radi ostvarivanja određenih ciljeva. Vaš rejting u igri će polako napredovati i na kraju ćete eventualno postati Čarobnjak (Wizard); od tog momenta možete sami da menjate arhitekturu zamka, otvarate nove prolaze i zagorčavate život ostalim igračima. U igri je stalno i 'Arch—Wizard' koji pazi da u tom zagorčavanju živote na preterate!

Ako, i porad potencijalno astronomskih telefonskih računa, želite da igrate MUD, obratite se na telefon 9944-01-608-1173. Neka već računar i modem budu spremni jer vam, kao što i pristoji, neće odgovoriti ljudski glas!

D. Ristanović

Računari za škole

Komitat za prosvetu, kulturu, tahniku i fizičku kulturu SR Hrvatska nedavno je usvojio preporuka koja sa odnose na minimalna uslova koja moraju da zadovolja kompjuteri za primanu u školama Evo tih **minimalnih uslova:**

1. Računar mora da buda domaće proizvodnja

2 Tastatura mora da odgovara YUS rasporedu sa odvojanim tastarima za Č, Ć, Ž, Š i Đ JUS, za slučaj da to nista znali, propisuja OWERTZ ili OWERTY tastaturu sa RETURN na najnezgodnijem mogućem mestu (sasvim desno u drugom redu, baš ispod tastera RESat i HOME), sa tasterom ESCape tamo gde ja obično TAB, sa BRK pored ESC (kako biste ih lakša pomešali), sa znacima '<' i '>' na jednoj dirci i, da bi stvar bila posebno lepa, sa stralicama za pokretanja kurzora levo i desno od razmaknice — tek da na biste mogli da edituјate program jednom rukom

3. Potrebna ja kompatibilnoet sa bar jednim svetski poznatim oparativnim sistemom Sa ovom se preporukom možemo bez rezarva složiti Navolja ja, medutim, u toma što su praporučani operativni sistemi CP/M i Appla DOS 3 3 Što se CP/M-a tiče, sve ja u redu Ali, preporučiti oparativni sistem jednog računara koji ja dobrano zašao u godina i koji, premda sa dobro drži, više na „gura" ni njegov proizvođač koji se okranuo „makintošu", pomalo je smešno Ukoliko planiramo da nam se računan u školama na menjaju svakih par godina, bilo bi razumno preporučiti samo jedan operativni sistem: MS DOS i IBM PC kompatibilnost Treba sa opredeliti za firmu koja dobija!

4 Oeim bejzika, zahtevaju se logo i paskal. Obzirom na prethodnu preporuku, ova na bi trebalo da zadaje problama, jer su za CP/M, Appla DOS, MS DOS i sva iole poznatija operativna sisteme davno napisani interprateri i pravodioci ovih jazika

5 Dodatni harverski zahtevi su grafika visoka rezolucija, mogućnost animacija u koloru, ugradani džojstik ili miš kao i rad na nekom savremanom jeziku za nastavu kao što ja pilot. Ova poslednja etavka se obrazlaža time što ima nastavnika koji na poznaju programiranja a koji bi žalali da korista kompjutar u nastavi Sva u svemu, nastavnik koji na zna programiranje će, da bi predavao deci koja znaju bejzik, paskal i logo, upotrebiti kompjutar, pre čega će naučiti pilot! Pre bismo rakli da takav nastavnik neće prići ni na puškomet kompjuterskom kabinetu.

6 Računar mora biti osposobljen za jednostavno povezivanja sa perifanjom i drugim računanma, tj imati ugrađen paralalni i senjeki port prama medunarodnim standardima (verovatno RS232 i Centronics)

7. Računar na sme biti preskup

Nija teško pronači računare koji zadovoljavaju uslova 2—7, ali oni ne zadovoljavaju uslov 1 Teško ja ali moguće pronači računar koji manje-više zadovoljava uslova 1—6 (jedan od takvih ja Ivasimov Ival Ultra), ali on svakako na zadovoljava uslov 7 Sve u svemu, izgleda da ča, i pored obilja računara koji su na svatu konstruisani poslednjih godina, naša škola još popričekati da se pojavi model koji zadovoljava minimalna uslove za primanu

Dejan Ristanović

Računari na otpadu

Engleska, Švedska i druge zemlja koja se hvala visokim standardom mogu da se postida pred namal Jer, samo kod nas na otpadima mogu da se pronadu novi i praktično neotpakovani računari!

Kako to? Našim firmama (na traba im to mnogo zamarati) na pada na pamat da kupuju domaće računara, a deviza i uvoznih prava namaju Rešenja se, naravno, nađe neki vešt momak posati neku susednu zemlju i na samo sebi znan način donese novog „spaktruma", „komodora" ili, zašto da na, IBM-a, a onda iznanada primati da mu je taj računar bio nepotreban, pa reši da ga odnese u komision, naznačavajući cenu znatno veću od ona koju ja platio Nekim čudnim slučajem upravo u tom trenutku pored komisiona prođe predstavnik firma kojoj trabaju računan

Lepo, zar na? Samo, komision uzima 22% provizija od ukupna cene plus još 10% poraza, a otpadi ukupno samo 10% I tako naš novopečani vlasnik računara primati da njegova skupo plačana naprava na vredi ništa, pa ja neotpakovanu odnese na otpad

Dejan Ristanović

Video digitajzer

Namačka firma Print Tehnik odnedavno proizvodi i prodaja video digitajzer za „Komodor 64" Mala plastična kutija priključuje se u „komodor" na zadnjoj strani računara i u nju se uključuje video kamera Ovaj uređej sliku dobijenu iz video kamere digitalizuja i prabacuja je u ekran visoka rezolucija računara Odetla sa slika može štampati ili snimiti na disketu ili kasetu i posle iskoristiti kao bilo koja slika visoke rezolucija Glavni program koji se dobija na disketi uz uređaj omogućava da se slika digitalizuja i posla toga snimi ili štampa Program ja predviden da radi sa dve četiri ili svih šesnaest boja, a najbolja osobina mu je što je predvideno štampanja na sve vrsta printara koji sa mogu priključiti na „komodor", pa čak i na 1526 kod kojeg postoja neki problemi oko štampanja slika visoka rezolucije

Proces digitalizacija traja oko četiri sekunda posle čega se slika dobija na ekranu Pošto kamara zahvata veću površinu od akrana možete pomarati ekran u svim pravcima i tako dobiti najbolju sliku Na disketi sa, pored glavnog programa, nalazi i nakoliko digitalizovanih slika, zatim nakoliko damonstracionih programa, kao i programi za rad sa četiri ili šesnaest boja Moguče ja digitalizovati bilo šta što kamara „vidi" — sobu, prirodu, lica i neku sliku ili fotografiju Kao primer digitalizovano ja dvadeset slika iz časopisa „Playboy" Cena uređaja u Nemačkoj je oko 400 maraka i može sa nabaviti direktno kod proizvođača.

Ista firma prodaja i sasvim nov proizvod Voice Mester 2 U reklami za ovaj hardverski-softvarski dodatak stoji da je to uređaj koji može da prepozneja reči, rečenica ili tonove i da ih vrlo verno reprodukuje Ukratko dodatak koji govori i prima govorna naredba Pri tom se programski može predvideti koja reči prepoznaja vaš uređaj i kako na njih da reauguje Uređaj, takođe može da digitalizuja vaš glas odnosno neku reč ili rečanicu. To, praktično, znači da možata da uđete u sobu i ranija spramljenom računaru kažete „molim te katalog diska" i „komodor", će vam dati sadržaj vaše diskete! Ako je to programom predvidano, možata da zatražita da računar učita neki program a racunar može posla par sekundi da vam odgovori „gotovo" ili da vam strogim glasom kaža „program se ne nalazi na ovoj disketi" Uz uređaj sa dobijaju mikrofon, slušalice i disketa sa demonstracionim i pomočnim programima Cena uređaje ja nešto manje od 300 maraka a za sve informacije javita se na Print Tehnik Nikolaistr 2 8000 Muanchen 40 tal 089/368197

V. Krstonošić

Spasavanje Acorn-a — drugi put

Septembarski Acorn User piša o drugom činu rašavanja Acornovih problema Olivetti ja, očigledno, i dalja voljan da ulaže novac a upotrabio ja i uticaj kod banaka da isposluja dogovor u tri tačka

1 Glavni kreditori Acorna su se saglasili da otpišu polovinu dugova ova firma, s tim da im se neotpisani deo dugova isplati odmah

2 Olivetti investira još 4 miliona funti u kupovinu akcija Acorna, čime poznata italijanska firma postaja vlasnik 80% akcija (ranije samo 49%) Osnivači acorna Hauser i Curry sada zajedno imaju jedva 15% akcija

3 Acorn ča, s obzirom da više praktično nije zadužan, dobiti od engleskih bankara dodatna kredita

Acorn ja, zahvaljujući tome, zaboravio na idaju o prodaji Acornsofta i o daljem otpuštanju radnika (sada kompanija ima 270 zaposlanih prama 480 u „zlatnim danima") Za novog tahničkog direktora je imenovan Kanađanin Brian Long

D Ristanović

galaksija plus

Naš test

Mnogo novog hardvera ...

Započinjući ovaj prikaz, teško je na prisetiti se dana od kojih nas dele dve godine: avgusta 1983. na našem stolu se našao jedan od prvih razvojnih primeraka „galaksija". Nikada nismo pokušavali da tvrdimo da je „galaksija" računar čije karakteristike izazivaju divljenje — to je jednostavno bio računar do koga možete lako da dođete i uz koji možete mnogo da naučite. Nadajući se uspehu akcija koju smo pripremali, mogli smo da pretpostavljamo da će za „galaksiju" biti napisano dosta programa i da će ona biti, u izvesnom smislu, i hardverski proširivana. Niemo, naravno, ni u snu mogli da pretpostavimo da će čitava stvar doći do tačke na kojoj se danas nalazi.

Prve verzije „galaksija" nisu imale čak ni port za proširenja! U toku meseci koji su sledili do definitivnog zaključivanja „Računare u vašoj kući", „galaksija" je pretrpela dve velike hardveske revizija i bezbroj izmena u softveru i tako ugledala svet u dobro poznatoj konfiguraciji: 6 K RAM-a, 8 K ROM-a (u prvobitno napisana 4 K je smešten osnovni operativni sistem i bejzik interpreter), softvarski podržana grafika 64*48 i naravno port za ekspanziju. Preko 8000 naših čitalaca je, uz manje ili više problema, sagradilo ovakvu „galaksiju", taj je odziv za sve nas koji smo sarađivali na projektu predstavljao veliku obavezu da radimo na daljim proširenjima naseg računara. I proširenja su došla: Interfejs 1, memorijsko proširanje, EPROM programator, ROM 2, generator zvuka i na kraju fina grafika su poglavlja priče koja je krunisana projektom unapređenog modela nazvanog „galaksija plus".

Obzirom na značajno poboljšanje karakteristika, jasno je da novi model računara nije mogao da opstane sa samo 6 K RAM-a: „galaksija plus" ima 48 K dinamičkog RAM-a od kojih se, kao što vidimo iz memorijske mape, koristi 46. Dva kilobajta su, naime, morala da budu žrtvovana (ne može im se nikako pristupiti) da bi ih „poklopila" memorijski mapirana periferija: tastatura, kasetofon i hardver za prikazivanje slike.

Generator zvuka je dodatak za koji su se čitaoci „Galaksija" najviše zalagali u vreme kada je naš kompjutar još rastao. U tom trenutku se od njega moralo odustati, ali je „galaksija plus" bila prava prilika za ispravku: čip AY 3 8910 omogućava rad sa tri tonska kanala i dodatnim kanalom za generisanje belog šuma i dopunjen je malim zvučnikom koji se nalazi u kutiji računara. Generator zvuka je, na žalost, softverski praktično nepodržan, pa se muzika kontroliše jedino naredbom SOUND R,S koja upisuje broj S u registar generatora zvuka obeležen sa R. Sami ćete morati da proučite tabele i zaključite koje brojeve treba staviti u koje registre da bi se čula željena melodija. Ukoliko se priučite ovakvom programiranju, moći ćete da kontrolišete i obojnica tona i tako proizvedete raznorazne zvučne efekte počev od zavijanja sirena pa do sinteze glasa. Obzirom da mikroprocesor, koristeći interapte, i dalje pomaže video stepenu pri generisanju sliku, na postoji mogućnost primanja signala za prekid od generatora tona. Ukoliko, dakle, želite da pišete igru praćenu muzikom, moraćete da produžite interapt rutinu Z80A i u tom produžetku podržavate generisanje zvuka (na taj način bi računar čak mogao da svira dok kucate neki program). One koji ne nameravaju da pišu komplikovane akciona igre će možda jedino nervirati činjenica da se pritiskom na BRK ton ne može prekinuti, na svu sreću RESET je lek i za ovaj problem!

Moramo da kažemo da se rezolucija „galaksija" ne može povećavati nikakvim hardverskim ili softverskim dodacima koji ne bi promenili strukturu čitavog računara („Računari 1", strana 51) je rečenica koja opominje da treba biti obazriv u proročanstvima barem kada su računari u pitanju. Jednostavnim zaobilaženjem generatora karaktera i pisanjem nove rutine koja opslužuje video „galaksija plus" je dobila grafiku visoke rezolucije 256*208 tačaka. Fina grafika je, kao što smo rekli, i dalje softverski podržana, što znači da Z80A troši 2/3 vremena na generisanja slike, a samo 1/3 na koristan rad; da je u „galaksiju plus" ugrađen neki video kontroler (npr. 6845 koji košta oko 6 funti, a koga koriste „amstrad", MSX i BBC), računar bi postao četiri puta brži, a procesor bi mogao da dobija interapte sa periferije i tako daleko racionalnije raspoređi svoje vreme! Razlog da konstruktori „galaksije plus" odustanu od video kontrolera verovatno leži u želji da se vlasnicima postojeće „galaksije" omogući jednostavno proširenje, kao i u potrebi da se očuva stoprocentna kompatibilnost (premda se zadovoljavajući stepen kompatibilnosti, verovatno, mogao postići i uz video kontroler).

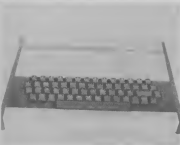
Lična karta	
Mikroprocesor	Z80A
Clock:	6144 KHz
ROM:	12 (14) K
RAM:	48 K (46 K pristupačno)
Tastatura:	59 tastera QWERTY sa slovima Č, Ć, Ž, Š
Ekran:	16 redova po 32 znaka
Editor:	Ekranski ili linijski
Grafika:	64*48 ili 256*208
Jezici:	BASIC interpretator, asembler
Aritmetika:	Pokretni zarez, 32 bita
Zvuk:	Tri kanala i beli šum
Kasetofon:	280 ili 1200 bauda
Disk:	U pripremi
Priključnici:	Televizor
	Kompozitni video
	Kasetofon
Proširenja:	Dva osmobitna porta (npr. štampač i opšti)
Proizvođači:	Zavod za udžbenik i nastavna sredstva, Obilićev venac 5/I
	Elektronika Inženjering, Karađorđev trg 11, Zemun
Moguća cena:	140 000 dinara (?)

... i ne mnogo manje novog softvera

„Galaksija plus" ima 12 K ROM-a sa sistemskim softverom i opisima znakova: postojeći ROM-ovi 1 i 2 su sada ugrađeni u jedan čip 2764, dok su 2 K rutine koja opslužuju grafiku visoke razolucije u EPROM-u 2716 (nazovimo ga ROM 3). „Galaksija plus", zbog kompatibilnosti sa osnovnim modelom, i dalje ima generator znakova upisan u drugi EPROM 2716 koji se nalazi u adresnoj mapi mikroprocesora. Prostor u ROM-u od sveta 12 K je, na žalost, morao da se troši na dvostruko ponavljanje istih stvari: u ROM-u 1 je interapt rutina koja crta sliku, a u ROM-u 3 druga, a ipak slične rutina koja iscrtava sliku visoke razolucije. U ROM-u 3 su morali da budu ponovljeni oblici svih karaktera jer mikroprocesor mora da ih ucrtava u bit mapu, a pri tom ne može da pristupa generatoru znakova. U RAM-u je, najzad, morao da bude rezervisan prostor od &2800—&29FF za sliku u niskoj rezoluciji i još 6,5 K za sliku visoke rezolucije, premda je jasno da se na ekranu u istom trenutku ne mogu nalaziti dve slike (treba, istini za volju, reći da se RAM između &2800 i &29FF koristi i u toku rada sa finom grafikom da se sadržaj ekrana ne bi izgubio po povratku u tekst mod).

Kako je moguće da su ROM 1 i ROM 2 ostali apsolutno neizmenjeni kada računar ima četiri nova tastera sa našim slovima?

Počinjući priksz nskog novog računsra, obično izlažemo kratku istoriju njegovog nastanka, govorimo o firmi kojs gs js proizvela i o tržištu koms je nsmsnjsn. Priksz „gaiskaije plus" ns možemo tako ds zspočnamo: svi čitaoci nsšsg čssopisa dobro znaju ksko je „galaksija" nsstala, ksko js rasis i kskve je srećne trenutks i probisms donels onims koji su ss odlučili za njenu samogradnju. „Gslaksijs plus" js, ako js posmstrate sa raznih strans, zaista sssvim nov računar, sli će ispitivsčki pogled u njoj otkriti dosta od nsšs (dva godins) stare „galaksije".

Kraljica ne domaćem tržištu Galaksije' sa novom anatomijom (desno) i u novom ruhu (levo)

Zahvaljujući malom triku tastatura je tako prevezena da kada pritisnete taster C softver u ROM-u 1 dobija informaciju da su pritisnuti tasteri C i SHIFT što on, jasno, ragistruje keo slovo C Kada smo već počali da odajemo male tajne „gelaksije plus", reći ćamo da je u vazi sa oblicima naših slova bilo i softverskih mahinacija u ROM 3 je, keo što smo videli, upisan ganerator znakova pri čamu je, radi štednja, za svako slovo utrošano po 7 bajtova U taj prostor nisu mogle da budu upisana kvrga koje se nalaze iznad elova Č, Ć, Ž i Š pa ja pribegnuto triku' pra nago što ucrta znak u bit mapu računar proverava da li sa možde radi o jednom od naša četiri elova; ukoliko na to dobija potvrdan odgovor najpra iscrtava kvrgu u gornja dva reda tačeka, e onda iepisuje obično slovo C, Z ili S Ukoliko, dakle, pokušate da predafinišata slovo Č u blanko, na ekranu ća sa pojaviti ' (epostrof)!

U hardveru „gelaksije plus" se daju primetiti još neke vešto zamišljene sitnice koje su posledice odluke da se ne dira u ROM 1 Tastar RESET, ne primer, više ne povazuje NMi nožicu mikroprocesora sa masom već sa jednim od brojaćkih kola u raćunaru Time je poetignuto da nemaskirani interapt bude onemogućan (da li to čujemo kako neko kaža da sa namaekirani interapt ne može onamogućiti? ispravno ja reći *ne moža **softvarski** onemogućiti*) u toku crtanja slika što znaći da RESET više ne može de „zbuni" raćuner lati sa afeket mogao postići da ja instrukcija EI koje se u ROM-u 1 nalazi na lokaciji &317 („farma") pomerila malo delje

„Galaksija" i njen bejzik

Ostavljamo vam da sami prosudite da li tvrdnja „kompetibilnost je izgovor da se ništa ne radi" moža da se primani i na naše uslove U svekom slučaju, odluka da ROM 1 i ROM 2 ne pretrpe apsolutno nikakve izmene ce svekako obradovati svaku školu koja nemerava da nabevi „galaksiju plus" kao jedini domaći računar za koji je napisan bar odrađani broj programa *apsolutno svaki* program pisan na bejziku ili masinskom jeziku koji radi na „gelaksiji" ća baz ikakvih izmena raditi i na „galaksiji plus", ček ce i akciona igre biti jednako brze (spore?)

S druge strane ovakva odluka može da razočara sve one koji su se klonili „galaksije" zbog slabog bejzika koji ja apsolutno nepogodan za primenu u školi" Neka autoru ovoga teksta bude dopušteno da po prvi put iskaže svoje mišljenje o ovome problemu bejzik „galaksije" jeste i nestandardan i siromasan ali to ne mora da znaći da ge trabe anatemisati kao kandideta za školsku primenu Nije malo nas koji smo se sa programiranjem upoznali kupivši računar sa bednim bejzikom ili čak nekakav Ti 58 koji se programira na simboličkom jeziku i na poznaja ni jeden od alemanata savremenog strukturiranog programiranja i koji se danas sasvim fino snalazimo ne samo sa asemblarima i strukturiranim jezicima kao što su fortran 77, paskal i ada već i sa jazicima „novih ganeracija" kao što ja prolog? Ako pronađate nekoga ko sa sa programiranjam prvi put sreo radeći na paskalu, vidaćete da sa takav sasvim lapo snalazi sa prologom ali možda ima problema sa asemblerom Ako, najzad, ikada budeta pronašli jednika koji je od malih nogu učio de programira na prologu nemajte mnogo nada da ćete uspati da ga neučite fortran, bejzik ili, ne daj Bože, asemblar! Varujamo de ća se svako ko je neučio da programira na siromešnom jeziku brzo (previše brzo!) privići na raskošan kompajler, ali ća se onaj ko ja navikeo na moćan sistem naći u velikim problemima kada bude rašavao neki praktićan problem u skromnijim uslovima

Bez obzira na ove filozofske rasprava, „galaksijin" bejzik ima nakoliko neprijatno slabih taćaka kao što su rad sa nizovima racionalnih brojeva i stringovima Zbog toga se razmišlja o pisanju potpuno novog bejzik intarpretara (procanilo se da postojeći nama smisla dalje krpiti) koji bi, zajedno sa operativnim sistemom, bio smeštan u prvih 16 K adresnog prostora (promanom određenih džampera moguće ja modifikovati memorijsku mapu „galaksije plus" tako da poprimi izgled prikazan ne slici 2), dok bi ostatak memorije bio predviđen za RAM, uz mogućnost da poslednjih 18 K zauzimaju pejdžovani ROM-ovi sa alternativnim jezicima Nismo, međutim, sasvim sigurni da bi vredelo upustiti se u ovakav posao Posto ja „galaksija" ostala jednako spora keo što je i bila, možda bi rad na razvoju novog bajzika bio uludo utrosen šta vredi što možete da nazovete promanljivu BRZINA, ako će je kompjuter tražiti šest puta duže nego promanljivu B?

ROM 3 ja održao visok standard koji su, u pogledu racionalnosti softvara, postavila prva dva ROM-a U samo 2 K je smestena nova rutine koja opslužuje video, proširenja bajzika koje, uz korišćenje izvanrednih algoritama, omogućavaju vrlo brzo crtanje linija, ekranski editor rađan po uzoru na „komodorov", te crteži svih slova koji sami zauzimaju prostor od &E552 do &E792

(&240 bejta) Onima koji ti znakovi nisu dovoljni ROM 3 omogućava slobodno definisanje karaktera, a onima koji se interesuju za animaciju mogućnost da za početak video memorije usvoji bilo koju lokaciju u RAM-u

Pisanje i crtanje

„Galaksijinom" bejziku su, uz većpomenuto SOUND, dodate naredbe TEXT, GRAPH, PLOT, UNPLOT, DRAW i UNDROW Po uključenju računara ekran biva obrisan (obzirom da RAM sada ima 46 kilobajta, pažljiv posmatrač će ovu operaciju primetiti), a onda se u njegovom vrhu pojavljuje poruka „*** GALAKSIJA PLUS ***" i dobro poznato READY Umesto kurzora u obliku donje crtice (underscore), ispod poruke READY se pojavljuje pun karakter koji treperi dok je prompt u obliku znaka veće (>) nekuda iščezao (videćete i zašto) „Galaksija plus" se tako nalazi u tekst modu u kome je 99% kompatibilna sa starom „galaksijom" — razlika je jedino u tome što je umesto linijskog aktivan daleko moćniji ekranski editor. Da bi se uopšte radilo sa grafikom, treba izvršiti GRAPH a zatim se sa PLOT i DRAW crtaju tačke odnosno linije koje naredbe UNPLOT i UNDRAW brišu Sve ove četiri naredbe imaju po dva argumenta koja predstavljaju koordinate neke tačke na ekranu Kako linija može da bude određena samo jednom tačkom? Kao i kod mnogih drugih računara DRAW 100 100 će spojiti *zadnju posećenu tačku* sa tačkom čije su koordinate (100, 100), ukoliko poželite da nacrtate liniju između tačaka (0 0) i (100, 100), izvršićete PLOT 0,0 (čime ste „posetili" tačku 0,0) a zatim DRAW 100, 100), izvršićete PLOT 0 0 (čime ste „posetili" tačku 0,0) a zatim DRAW 100, 100. Samo se po sebi razume da umesto DRAW 100, 100 možete da napišete DRAW I+J, 10*K ili nešto slično Ukoliko ponovo poželite da radite sa starom, dobrom „galaksijom" ili da vidite razlike između starih i novih slova, izvršićete TEXT, a ukoliko želite da „ubijete" ekranski editor i tako postanete 100% kompatibilni sa osnovnom „galaksijom", izvršićete A=USR (&1000) a zatim, ako želite da budete dosledni, i mašinsko LD IY, &FD Ponovno aktiviranje ROM-a 3 možete da postignete izvršivši A=USR(&E000).

Ne čini nam se, međutim, da ćete prečesto poželeti da isključite ekranski editor i odreknete se njegovih karakteristika pritiskajući tastere sa strelicama pomerate kurzor (puni kvadrat) po ekranu i pozicionirate ga u okviru bilo koje linije Svaki tekst koji dalje budete kucali će se prepisivati preko postojećeg sadržaja te linije koji će tako biti izgubljen Kada završite kucanje linije pritiskate ENTER i naredba biva izvršena odnosno, ako ima linijski broj, unesena u program Možete naravno, da menjate i sadržaj ekrana ne pritiskajući ENTER čime nećete izazvati nikakve promene u programu, docnije možete da vratite kurzor u neku editovanu liniju i, pritiskom na ENTER, učinite da promene koje ste izvršili postanu trajne

Mogućnost da se menjaju delovi programskih linija nije, naravno, dovoljna za komforan rad. treba imati mogućnost za brisanje nekih slova i umetanje drugih Za brisanje se brine taster DEL koji briše slovo ispod kurzora Destruktivni backspace (taster koji bi pomerio kurzor za jedno mesto u levo a *onda* obrisao slovo ispod njega) ne postoji, ali vam on neće mnogo ni nedostajati uvek možete da pritisnete levu strelicu i da otkucate ispravno slovo koje će biti uneto preko pogrešnog

Za ubacivanje teksta je zadužena kombinacija tastera SHIFT i 0 Pritisak na njih pomera deo linije iza kurzora za jedno mesto udesno, dok se na mestu kurzora ukazuje slobodan znak Pritiskom na REPT možete, naravno da ponavljate ovu operaciju i tako u postojeću naredbu ubacite čitavu reč Nevolje, međutim nastaje kada se linija koju editujete produži toliko da pređe u sledeći programski red „galaksija plus" će tada spojiti tekući red sa sledećim Ukoliko ste to i želeli, odlično Ukoliko niste moraćete da pozicionirate kurzor na kraj smislenog dela naredbe, pritisnete DEL i tada REPT — sve dok „rsp" ne bude obrisan Verujemo da je ovaj svojevrsni bag ostavljen nemarno, jer u ROM-u od 2 K posle svih sažimanja jednostavno nije mogao da se nađe prostor za dodatna testiranja Nedostajao je i prostor za realizaciju „insert" moda koji autoru ovoga teksta užasno nedostaje. ekranski editor radi u takozvanom „overtype" modu što, kao što smo rekli, znači da se tekst koji kucate prepisuje preko postojećeg teksta Verujemo da je u većini slučajeva daleko lakše raditi sa insert modom u kome se tekst ubacuje između kurzora i prvog sledećeg slova, što eliminiše potrebu za prečestim pritiskanjem tastera SHIFT i 0 Za komforan rad prilično nedostaje i opcija koju nudi većina drugih editora pozicioniranje na kraj odnosno na početak linije pritiskom na SHIFT i desnu odnosno levu strelicu

Ipak za škole

Nedostatak prostora je izazvao još jedan bag koji se javlja u toku izvršavanja programa. ukoliko napišete PRINT „UNESI DAN";: INPUT X$ a zatim otkucate SREDA, promenljiva X$ će dobiti vrednost „UNESI DAN?SREDA ". Bag nam otkriva ponešto o principu rada editora negde u memoriji (zapravo iznad RAMTOP-a) je tabela u koju je upisana dužina svake linije na ekranu Kada pritisnete ENTER, računar u bafer smešta tekst *od početka* tekuće linije pa do tačke koja je određena njenom dužinom Prompt (upitnik odnosno pri unošenju linija, znak (>) je, videli smo, morao da se izgubi kako se ne bi mešao sa vrednostima promenljivih

Kada smo već kod bagova, primetili smo još po neki ako u GRAPH modu popunite ekran linijama, od kojih se neke nalaze i u poslednjim redovima, svi budući skrolovi će ponavljati sadržaj poslednje linije teksta koja će se, osim toga, prepisivati u pretposlednju tako da zaostale crtice nikako (osim pritiskajući SHIFT i DEL ili izvršavajući HOME) nećete moći da prebrišete Autoru ovoga teksta se dogodilo da se linije koju je editovao i koja je nosila broj 80 nađe na kraju programa, iza linije broj 750 Linija 80 je morala da bude obrisana mučnom primenom instrukcije BYTE jer je bejzik interpretator nije mogao pronaći Nadamo se da će ovi bagovi koji nisu naročito ozbiljni ali koji mogu da budu neprijatni biti otklonjeni u tržišnim verzijama „galaksije plus"

„Galaksiji plus" koju smo testirali bi mogla da se uputi još jedna ozbiljna zamerka brzina komunikacije sa kasetofonom je premala za RAM od 46 K! Na svu sreću, praktično je razvijen ROM 4 u koji su upisane rutine za ubrzano snimanje i učitavanje *imenovanih* fajlova brzinom od 1200 boda Preostali prostor u ROM-u 4 zauzimaju rutine za crtanje krugova i kosih elipsi kao i FILL procedura za popunjavanje zatvorenih površina

Obzirom da postoji realna mogućnost da za „galaksiju plus" vrlo skoro bude razvijen disk interfejs baziran na čipu 1771, četiri kilobajta adresnog prostora između &000 i &FFF su predviđena za ROM 5 u koji treba da bude upisan DOS operativni sistem za rad sa diskovima U DOS bi trebale da budu upisane rutine za formatiranje i verifikaciju disketa snimanje, brisanje i preimenovanje fajlova i rad sa relativnim datotekama Dalje softverske ekspanzije u vidu programskih jezika tipa forta ili, ako je za školske primene potreban paskala je zasnovane na ugrađivanju alternativnih pejdžovanih ROM-ova

Sve u svemu, „galaksija plus" je profesionalno dizajniran računar čiji su konstruktori Nenad Dunjić i Milan Tadić, dosledno i marljivo sproveli koncepciju koju su sebi zacrtali Po karakteristikama posmatrano, „galaksija" je i bez sumnje, najbolji domaći računar u svojoj i nekoliko viših klasa Klasična u hardverskom dizajnu, „galaksija plus" je opremljena čudesno racionalno napisanim softverom, što joj je, paradoksalno, i najveća mana da je sav rad utrošen na sažimanje ROM-ova 1, 2 i 3 u prostor od 10 K usmeren na proširivanje mogućnosti sistemskog softvera bez mnogo gledanja na prostor, računar ne bi bio nište skuplji a u našim bi mu uslovima bilo teško naći ravnog (posle bitke su naravno svi generali pametni. ko je pre dve godine mogao da predvidi da će EPROM 27128 (16 K) danas koštati samo 15 DM?) Kako stvari stoje, „galaksija plus" je dobra ali i nedovoljno uravnotežena mašina — veoma jaka po nekim karakteristikama i neprilično slaba po drugima Kao takva, potpuno je neinteresantna za pojedince koji žele da se igraju i da koriste komercijalni softver i kojima je uvoz stranih kompjutera relativno otvoren. Za programera koji žele da se bave razvojem softvera „galaksija plus" bi mogla da se pokaže kao privlačan izbor obzirom na veoma otvoren i dobro dokumentovan operativni sistem veliku memoriju dobar asembler i eventualni disk interesantna je i mogućnost razvoja edukativnih programa za samu „galaksiju plus", jer se ovakav softver može prilično povoljno prodati Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva, Glavni prodor „galaksije plus" može da se očekuje u školama koje teško mogu da pronađu bolji računar sa više našim prilikama prilagođenog softvera i literature Verujemo da je dalja sudbina „galaksije plus" neposredno diktirana odlukama prosvetnih vlasti

Pokušali smo da ovaj prikaz dopunimo parametrima koje mnogi sa pravom smatraju najbitnijima cenom računara i rokovima isporuke To nam na žalost nije uspelo — iako bi proizvodnja nove „galaksije" trebala da počne u toku jeseni cena je i dalje velika nepoznanica Voleli bismo kada bi cifre od petnaestak starih miliona koje su nezvanično pominjane ostale samo ružna nagađanja

Dejan Ristanović

atari 520 st

Računari u izlogu

Ako žalite da seznate koji je računar tranutno najbolji, raspitejte se kod osnovaca i srednjoškolace koji još eenjaju o svom prvom kompjuterul Oni će vas uvariti da sa izborom i kupovinom na otežu zeto što namaju para nago zato što očakuju modernog princa na balom konju — računer sa šazdesatčetvorobitnim procesorom, najmanja šasnaast magabajta memorije i dva vinčester diska koji, u kompiatnoj opremi, košta 99.99 dolare. Među takvim ljubiteljima računara „spektrum“, „komodor“ „ametrad“ i svi kompjuteri koji koriste osmobitna mikroprocesore (posebno 6502) predstavljaju prezrena vaiičine. QL ja „još jedna Sinkierova glupost“, IBM PC ja predmet nagonske mržnje (ako neko ehvati zašto naka nam javi), a „prava stvar“ je „atari 520 ST“. Za ovaj izbor ima mnogo razloga: videćemo da ja 520 ST računar izvanrednih karakteristika. Nevolja ja jedino što ga na tržištu još nema, što znači da javnost zna samo za ona njagova osobina koje proizvođači smatraju povoljnimal

Snimio: Zoran Tešar

Više za korišcenja nego za programiranje: Atari 520 ST

Hardveristi bi rekli da je 520 ST (ili, popularno, „džakintoš") računar sa malo čipova osim mikroprocesora, RAM-ova i ROM-ova koji su deo svakog kompjutera, 520 ST sadrži svaga nekoliko atandardnih kola i ULA čipova od kojih ja najbitniji takozvani GLUE čija se uloga naslučuja iz semog imena (glue=lapak) Dizajniranja ULA čipove je, ako se očekuju valike serija, izvanredan način da se cena računara zadrži u prihvatljivim okvirima i da se dovoljno prostora u kućištu predvidi za buduće proširenja No, pođimo redom

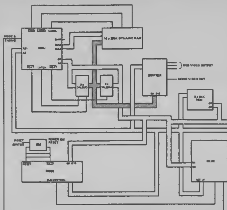
Ono 'ST' u nazivu kompjutara potiča od **Sixteen/ Thirtytwo** što znači da je srca džekintoša" Motorolin mikroprocesor 68000 (ovda nama Sinkiarove lagarija koja se zova 68008) čija ja arhitektura tridesetdvobitna, a komunikacija sa spoljnim svetom šesnaestobitna. Atarijavi inženjari su odlučili za klok od 8 MHz, što možda i na izgleda previše. Pokazuja se, međutim, da bi 520 ST mogao da buda pravi šampion u brzini jer je pozajmio jednu karaktaristiku većih kompjutarskih sistama — modul za upravljanja memorijom ili skračano MMU (Mamory Managemant Unit).

Čudo zvano MMU

Potrebu za uredajem koji će upravljeti memorijom su verovatno zapazili svi koji su pokušali da shvete kako redı 'spektrum' i slični računari Mikroprocesor, sa jedne strane, mora da pristupa memoriji da bi obavljao svoj redovan posao dok video stepen pedeset puta u sekundi crta sliku ispisujući na ekran sadržaj dela RAM-e Stoge se pojavljuje konflikt u nekim će trenucime i mikroprocesor i video stepen želeti da pristupaju raznim segmentima RAM-a što je, obzirom da računar ima samo jednu magistralu za podetke potpuno nemoguća Konstruktori „spectrume" i QL-a su mikroprocesoru zabranili da pristupe memoriji dok se slika crta, što značajno umenjuje brzinu rade računera Konstruktori „džekintoša" su se dosetili nečem boljem: u toku write ciklusa podaci iz procesora se bafaruju kroz dva čipa 74LS244 dok se u toku read ciklusa podaci lečuju kroz dve 74LS73, tako da ih procesor pokupi kade mu budu potrebni, deta bus je tako slobodan za rad video kontrolera

MMU sa, jeano, koristi i za mnoge druge lepe stvari, kao što su proširenje RAM-e i ROM-e Svi znaju de „atari 520 ST" u startu ima 512 K RAM-e koji je grupisan u dve kolone od po osam 256 kilobitnih čipove uklopljenih u memorijsku mapu tako de počinju od adrese 0 MMU ima deset multipleksiranih adresnih linije koje će omogućiti da sa, umetanjem jednomegabajtnih čipove, RAM proširi do vrtoglavih 2 Mb ROM, sa druge strane, zauzima vrh memorijske mape, završavajući se na &FEFFF (poslednje 64 K su rezervisane za memorijski mapirane ulazno-izlazne uredaje, ako vas upotreba ove 64 Kb posebno zanima, pročitajte „Veliku video predstavu" iz „Računera 6") I pored ogromnog slobodnog adresnog prostora od 16 Mb, ROM-ovi su pejdžovani tako da zauzimaju 64 K adresa; MMU upravlje izborom ROM-e koji je u nekom trenutku potraben preko pet specijelnih linije koje poseduje već pominjeni glue čip U osnovnom modelu računera koristi se samo nulta linija koja selektuje interni šesnaestokilobajtni ROM sa osnovnim operetivnim sistemom, ukoliko se GEM (o njemu docnije) bude našao u ROM-u, selektovaće ga linije 1 i 2 Linije 3 i 4 su odvedena do spoljnog podnožje za kartridže koji trebe de omoguća povezivanje ROM čipove sa specijelnim programima (tekst procesori, razni progremski jezici i kompajleri i slični) koji bi u svakom trenutku bili pristupačni korisniku

Takvi ROM čipovi nisu, istini za volju, naročito potrebni. MMU se brine za neobično brzu komunikaciju sa periferijom, u našem slučaju disk jedinicama 520 ST je opremljen 3 5' disk jedinicom na koju može da upiše standardnih 312 K podetake (uz dvostruku gustinu upisa (double density) ovaj bi se broj mogao gotovo udvostručiti ali izgleda da će „džekintoš" podržavati samo standardnu gustinu zbog kompatibilnosti sa „mekintoševim" formatom), a najavljen je i herd disk nepoznate cene Što se samog računera tiče, MMU obezbeđuje prenos podetaka brzinom od jednog megabajta u sekundi, ali će ta brzina biti višestruko umanjene karakteristikama samog

Novi standerd u projektovanju računere Shematski dijegram „džekintoša"

floplje koji se, na kraju krajeve okreće sasvim ograničenom brzinom Kontrolom diskove se bave mnoge sekcije računara. Motorolin čip 68901 se brine da interapti koje disk interfejs generiše budu visokoprioritetni (viši prioritet imaju samo dve tajanstvene linije koje je Atari predvideo 'za buduća proširenje' i koje će se verovatno koristiti za povezivanja računera u mreže), DMA (još jedne ULA) čip omogućava da se podaci sa diska prenose direktno u memoriju bez posredstva centralnog mikroprocesora, a čip YM 2149, zajedno sa 1772, selektuje površinu diska kojoj se pristupa, kao i potreban broj trake odnosno sektora

YM 2149, osim podrške disk interfejsu formira dve osmobitne paralelne porta i tri analogna izlaza. Jeden od portova predstavlje standardni Centronics interfejs za štampač, a drugi kontroliše RS232C interfejs Tri analogne izlaza su povezane zajedno i odvedena do priključka koji će obradovati vlasnike pojačala i sličnih uređaje — 'Audio out' Kade već pominjemo rad sa audio opremom, pomenimo i Midi ('Musical Instrument Digital Interface') port — serijski priključak koji je prilagođen standardu za povezivanje kompjutera i sintetajzera koji neguje muzička industrija Smrtnicima koje zvuk interesuje prvenstveno zbog igara je namenjen čip AY—3—8910 koji omogućava kontrolu tri uobičajena tonska kanala i generisanje belog šuma

Testaturu, džojstik i obaveznog miša nadgleda malo poznat čip 8301 koji šalje serijske podatke Motorolinom asinhronom adapteru 6850 (dobro ga poznaju vlasnici BBC-ja i „electrone" obzirom da je odgovoren za razne zaštite softvera) koji ih pretvara u paralelne i opšti sa centralnim procesorom preko nisko prioritetnih prekida Tasteri su interno raspoređeni u matricu 8*16, što znači da bi moglo da ih buda 128 Na testaturi je međutim samo (!?) 95 dirki, dok su preostali povezani sa tasterima za paljbu na džojsticima i kontrolnim dirkama na mišu Šematski prikaz hardverske organizacije „atarija 520 ST" je dat na slici 1

„Atari" u radnjama

Nešto pre zaključivanja ovog broja „Računara", Byte, PCW i par drugih časopisa objavljuje da se „atari 520 ST" prodaje u Americi i u nekim specijalnim radnjama i sajmovima u Evropi Kao što smo i pretpostavili, kompletan softver se prodaje na disketama, pa se uz kompjuter dobija TOS, GEM, BOS (programski sistem za poslovnu obradu podataka), GEM Write (editor teksta), GEM Paint (program za crtanje) bejzik i logo Prvi utisci o tekst procesoru i bejziku nisu naročiti, dok je GEM Paint veoma hvaljen

Cena „atarije 520 ST" sa jednom disk jedinicom i monitorom je u Engleskoj 760 funti (uračunavajući i VAT), a u SR Nemačkoj 2999 DM Početkom septembra „atari 520 ST" je osvanuo ne samo u specijalizovanim radnjama za prodaju računara nego i u robnim kućama Prijatne kupovine i — mnogo sreće na carini!

U svetu grafike

Video kontrolor omogućava rad u tri grafička moda: srednja rezolucija 320*200 tačaka, od kojih svaka može da bude obojena jednom od 16 boja iz palete od 512, visoka rezolucija 640*200 tačaka u četiri boje i veoma visoka rezolucija 640*400 u dve boje (na primer crno-bela slika). Obzirom da je 640*400/8/1024=31.25, od 512 K RAM-a treba odvojiti svega 32 K za video, za „džekintoša" niko ne može da kaže da korisniku ostavlja premalo slobodnog RAM-a! Da stvar bude posebno lepa, adresa početka video memorije može slobodno da se menja tako da, na primer, možemo da nacrtamo jednu sliku počevši od &10000, sledeću od &18000 a treću od &20000, a zatim, u samo jednom frejmu, zamenjujemo ove slike i tako stvaramo animaciju.

Hardverskom delu Atarijevog video interfejsa se, međutim, može uputiti i poneka zamerka. Pre svega, paleta je preko svake mere proširena (i na dobrom RGB monitoru teško biste primetili razliku između 512 nijansi), dok je izostao mod sa tridesetak boja koji bi vrlo dobro poslužio za razne profesionalne primene; računar čiji se RAM lako proširuje do dva megabajta ne bi upropastilo odvajanje 64 K za video. Osim toga, džekintoš se priključuje isključivo na monohromne ili RGB monitore što je za stranca razumljivo: ako neko ima 700 funti za jedan profesionalan računar, još 100 za monitor ga neće upropastiti. Za nas je, međutim, situacija drukčija: 100 funti ne predstavljaju baš malu paru, a monitor mnogo liči na televizor, što znači da je za carinika predmet velikog podozrenja.

Sa softverske strane, kontrolom videa se bavi GEM (Graphic Enviroment Manager) koji ujedno i komunicira sa korisnikom. Za sada je neizvesno da li će se GEM nalaziti u ROM-u ili će se učitavati sa diskete po svakom uključivanju računara. Atari je obećao da će softver upisati u EPROM(e), ali je i oprezno izjavio da će se on **možda** isporučivati na disku dok ne bude definitivno završen (znači li to da će se i „džekintoši" slati na doradu poput QL-a?). Pažljivi čitaoci ovoga teksta će primetiti da, s obzirom na brzinu „džekintoševe" komunikacije sa periferijom, učitavanje GEM-a sa diska ne oduzima previše vremena, ali je ipak činjenica da je neprijatno tražiti sistemsku disketu po stolu i raznim kutijama kada god pridete računaru. Sa druge strane, na to traženje će vas verovatno naterati činjenica da se bejzik učitava sa diska, pa ćete mnogo razmišljati o tome gde je GEM upisan.

GEM nudi mnogo više od komandi MOVE, DRAW i CIRCLE. Ako ste na nekom sajmu videli Apple-ov štand, svakako znate za maksimu „ko ume da pritisne dugme taj ume i da radi sa „makintošem" (odnosi li se to i na svakog petog nepismenog Jugoslovena?). Sličnu filozofiju je primenio i Atari: kada se računar uključi, operativni sistem iscrtava na ekranu razna lica koja se smeše i mršte u zavisnosti od toga da li ste ubacili dobar disk ili niste. Ovakav pristup će svakako privući mnoge Amerikance koji ne žele da se bave ničim osim svog posla, ali je za nas prilično odbojan: u Jugoslaviji računare i dalje kupuju uglavnom hakeri, a njih nervira kada ih kompjuter deset puta dnevno tretira kao budale. Vrlo je verovatno da će se upotreba svog budućeg softvera za 520 ST zasnivati na šetanju miša po stolu i izboru opcija iz mnogobrojnih menija. Korisno, ali ne i preterano uzbudljivo!

TOS ili CP/M

Osnovni operativni sistam „džekintoše" je TOS ili 'Tramiel Operating System'. Možda vam izgleda neukusno što je novi direktor Atarija nazvao operativni sistem po sebi, ali to samo znači da o njemu (i o sebi) ima vrlo dobro mišljenje. TOS, uzgred budi rečeno, ne predstavlja neki naročit novitet: radi se o popularnom CP/M koji je prilagođen Motoroli 68000. Ovaj izbor operativnog sistema je, po našem mišljenju, mudar akt očajanja. CP/M je, naime, dobar operativni sistem koji je primenljiv na računarima sa Z80 koji su opremljeni sa svega 64 K RAM-a. Motorola 68000 predstavlja, sa druge strane, izvanredno moćan mikroprocesor dopunjen ogromnim RAM-om; prisiliti ga da radi pod CP/M bi odgovaralo ugrađivanju peći na ugalj u Space Shuttle. Zbog čega je, onda, Tramijel pribegao ovakvom rešenju? I pored svojih optimističkih izjava, Tramijel po svoj prilici ne veruje da bi njegov računar mogao da dobije rat sa IBM-om koji je u svoj PC ugradio daleko slabiji intelov mikroprocesor 8088 ali koji je opremljen nezamislivo velikim brojem programa. Naterati „džekintoša" da radi pod MS DOS-om bi značilo priznati poraz; naterati ga da radi pod CP/M-om označava jedino žrtvovanje karakteristika. Tramijel je, naravno, mogao da se opredeli i za izgradnju novog operativnog sistema koga bi sa nešto više prava mogao da nazove po sebi, ali za nešto ovakvo nije bio dovoljno hrabar (ili dovoljno lud).

Bilo kako bilo, da li CP/M treba da obraduje sve buduće vlasnike „džekintoše" u Jugoslaviji? Na to pitanje nije lako odgovoriti potvrdno: ako mislite da ćete moći da posetite prijatelje koji u nekom preduzeću rade na Iskrinom Partneru i da iskopirate (=piratujete) tekst procesor, bazu podataka i drugi „ozbiljan" softver, ljuto se varate. Program pisan za Z80 **sigurno** neće raditi na 68000 bez obzira na sličan operativni sistem. Da stvar bude još lepša, čak i razni CP/M računari sa istim mikroprocesorom najčešće nisu međusobno kompatibilni, ponajviše zbog formata disketa. Autori nekog CP/M programa će svoje remek delo bez previše problema prilagoditi bilo kojoj drugoj CP/M mašini (i tako duplirati prihode) ali će korisnicima teško uspeti da prepolove svoje rashode! Ako se, dakle, odlučite za 520 ST, pripremite dolare za kupovinu svog softvera koji vam je potreban.

Do sada smo u prikazima računara posvećivali posebnu pažnju interpretatoru za bejzik što kod džekintoša ne možemo da uradimo — bejzik, jednostavno, ne postoji u momentu kada pišemo ovaj tekst! Nepostojanje bejzik interpretera je jedan od dokaza da nije lako prilagoditi programe iz CP/M biblioteka koje je prebogata raznim verzijama bejzika novom TOS-u. Na beogradskoj demonstraciji u toku majskog Sajma tehnike „atari 520 ST" je, doduše, bio opremljen bejzik interpreterom, ali su taj program posetioci nazvali **dalekobilo bejzik**: poticao je iz „kamenog doba" razvoja ovog jezika i bio neopisivo spor, skoro sporiji od „spektruma". Niko, naravno, ne može da tvrdi da će se ovakav interpretator pojaviti i u konačnim verzijama, ali to nije sasvim nemoguće: treba da razumemo da, i pored svih izjava, Atari pretežno cilja na američko tržište na kome se računar ne meri kvalitetom bejzika i drugih programskih jezika (što se većine kupaca tiče, bejzik ne bi morao ni da postoji) već brojem i kvalitetom raznih aplikacionih programa koji mogu da se nabave. Sasvim je, dakle, moguće da će Atari sa džekintošem davati i neku disketu sa **dalekobilo bejzikom** dok će se, u bližoj budućnosti, na tržištu pojaviti nova verzija ovog jezika koja će kvalitetom (ali ne zasigurno i cenom) zadovoljiti programera.

Što je babi milo . . .

Zajedno sa bejzikom, uz „atari 520 ST" će se isporučivati i LOGO interpretator. Domaći hakeri, naravno, preziru LOGO: za šta će, zaboga, nekome naredbe koje šetaju puža po ekranu i crtaju njegov trag? Ako kažemo da logo podstiče lepo i strukturirano programiranje, ovaj će jezik biti još više omrznut. Sve u svemu, od jezika koje dobijete uz „džekintoša" se nećete previše odvajati, ali to nije ništa prema onome što tek treba da pročitate: uz računar **nećete** dobiti ni asembler, ni disasembler, ni dibager ni bilo šta što je Pravom Programeru u životu potrebno (znate li ko je Pravi Programer? Čitajte u „Hakerskom manifestu" koga ćemo svakako objaviti u „Računarima 100") imati Motorolu 68000 u kući a nemati asembler? Pa, valjda će uskoro moći da se kupi!

Pripremajući ovaj prikaz potrudili smo se da konsultujemo što više stranih časopisa i primetili da u vezi sa „džekintošom" i dalje ima mnogo upitnika. U spekulacijama o nekom kompjuteru koga još nema na tržištu uvek smo skloni da idealizujemo njegove osobine, jer svi iz dna duše želimo kompjuter idealnih karakteristika. Takve spekulacije prave nevidenu reklamu modelu koji treba da predstavlja tehnološki skok na tržištu, Quantum Leap, što bi rekao Sinklar. Tako reklamirana mašina se, na žalost, jednom pojavi na tržištu i onda nastupa neizbežno razočarenje: ma koliko je računar dobar, on nikada nije onakav kakav bismo želeli da bude. Moćna firma kao što je IBM dopušta sebi da ne pisne o novom računaru sve dok on ne bude razaslat svim dilerima širom Sjedinjenih Država, manje firme, sa druge strane, moraju da privlače akcionare najavljujući unapred ono što bi želele da ostvare. Ako vam se čini da neosnovano impliciramo da će Džekintoš ponoviti sudbinu QL-a, prisetite se one narodne: „koga ujede zmija ... "

Nezavisno od ovih strahovanja, pokušaćemo da sagledamo „atari 520 ST" u svetlu do sada poznatih karakteristika. Dizajn hardvera je izvanredan, do sada neviđen na jednom malom računaru. Što je najvažnije, hardverske karakteristike računara se daju poboljševati do neslućenih razmera. Operativni sistem je, bez obzira na činjenicu da koristi samo deo mogućnosti procesora na koji je instaliran, sasvim solidan. Uz računar će se dobijati bejzik nepoznatog kvaliteta i ne naročito potrebni logo. Cena od oko 1000 dolara (2 999 DM sa crno-belim monitorom) je niska kada se uzme u obzir ono što se za nju dobije. Ukoliko se, međutim, odlučite da kupite „atari 520 ST", očekujte dodatne izdatke od najmanje 300 dolara za kupovinu dobrog bejzik interpretera (ili fortran kompajlera), asemblera i disasemblera, tekst procesora i programa za rad sa bazama podataka. Očekujte, osim toga, i da će vas Atari snabdeti izvanrednim igrama po vrlo umerenim cenama. Pa, prijatna zabava!

Dejan Ristanović

ima li programera u avionu?

Računari u razgovoru

• Profesore, posle dosta dugog ćutanja profesionalnih programera i prepuštanja širenja računarske kulture senzacionalistima i trgovcima, pomalo smo iznenađeni da se i univerzitetski profesori sa priznatim naučnim radovima javljaju za reč na skupovima gde uglavnom govore oni za koje je i bejzik strani jezik. Stoga je naše prvo pitanje možda i neuobičajeno. Zašto ste prihvatili poziv da za čitaoce našeg lista govorite o računarima?

— Poziv sam prihvatio zato što mislim da se stručnjacima kod nas retko pruža prilika da govore o svom radu. Sredstva informisanja su puna prepričavanja tuđeg rada, obično netačnih prevoda tuđih članaka ... Kako se numeričkom analizom bavim dve decenije, želim da zaštitim sebe i druge od neumesnih paušalnih optužbi da su stručnjaci „u ćeki". Nisam „u ćeki" i imam šta da kažem, mada se bojim da se to neće dopasti mnogim vlasnicima računara.

• Verovatno pri tom mislite na svoju tvrdnju da većina programera koji objavljuju programe u kompjuterskim časopisima i nisu programeri. To je prilično teška kvalifikacija. Možete li da je argumentujete?

— Zamislite program koji za većinu argumenata daje pogrešan rezultat. Možemo li pisca tog programa smatrati programerom? To je kao kad bi neki pilot većinu letova završavao havarijom. Neko napiše program za deljenje kompleksnih brojeva ili za izračunavanje modula i argumenta kompleksnih brojeva, pa za većinu argumenata taj program ne radi — šta na to reći? Ako taj i takav program naš časopis za računare čak dva puta objavi — šta na to reći? A ako ni posle pola godine niko na to ne reaguje — šta na to reći?

• Da naši čitaoci ne bi bili u dilemi, recimo da se radi o programu objavljenom u časopisu „Moj mikro" i to prvo u slovenačkom izdanju, a zatim u izboru tekstova za prvi broj na srpskohrvatskom jeziku. Međutim, na ove primedbe nisu imuni ni neki programi objavljeni u našem listu, a da i ne pričamo o ostalim kompjuterskim časopisima koji tek traže svoj stil. Ipak, smatram da redakcije za ovo snose samo deo krivice, jer moga da objave jedino programe koje dobiju, a profesionalcima je ispod časti (ili je možda u pitanju novac) da ustupe svoje priloge. Da li biste, recimo vi, kada bismo vas zamolili da objavite neke od svojih programa kojima se popravlja aritmetika naših kućnih ljubimaca, poput ne malog broja vaših kolega rekli kako vam je žao jer nemate vremena za tako nešto, ili biste, na iznenađenje redakcije, pristali?

Zašto ne! Imam puno profesionalnih obaveza, ali rado bih za čitaoce vašeg lista pripremio

• Zamislite program koji za većinu argumenata daje pogrešan rezultat. Možemo li pisca tog programa smatrati programerom? To je kao kad bi neki pilot većinu letova završavao havarijom.

Protiv pilota bez znanja: Dr Dušan Slavić

programe iz oblasti kojom se bavim. Do sada to nisam učinio iz prostog razloga što niko od mene nije ni tražio. Mislite li da je trebalo da tekst ponudim redakciji vašeg časopisa? Moram da naglasim da se u računarstvu uopšte ne radi o sukobu profesionalizma i amaterizma. Sredstva informisanja su prepuna priloga profesionalnih amatera, malo je amaterskih profesionalaca. Pojedinci su stručni za sve: od astrologije i biologije, do džunologije i šumarstva.

• Smatraćemo, dakle, da možemo očekivati vaše priloge za „Računare". No, vratimo se mladim korisnicima računara. Da li svi oni uopšte treba da poznaju programiranje?

— Uporedio bih računarstvo sa vazduhoplovstvom. U tom poređenju, računaru odgovara avion, programeru pilot, a korisnicima računara — putnici aviona. Vaše pitanje analogno je pitanju da li svi putnici aviona treba da budu piloti, pa se nameće odrečan odgovor. Drugo je pitanje da li svi mladi treba da koriste računar. Odgovor je očigledno potvrdan. To su dva različita pitanja i ne treba ih zamenjivati. Od nekog korisnika računara u zavisnosti od posla koji obavlja, može se očekivati da jednog dana prestane da samo poziva gotove programe. Obično se dogodi da poželi da i sam postane programer. To je ravno podvigu kao kada neko od putnika koji voli da leti avionom poželi da sedne za upravljač i proglasi sebe pilotom. Posledice te hrabre odluke videće se posle prizemljenja aviona, odnosno u rezultatima koje će dati računar. Od pilota se očekuje bezbedan let, a od programera bezbedan program. On mora umeti da izbegava numeričke poteškoće i da, uz nedovoljno tačno predstavljanje i uzani opseg brojeva dobija valjan rezultat. Valjan rezultat je brzo dobijen rezultat onoliko tačan koliko to dozvoljava tačnost računara.

• Ko je u stvari za vas pravi programer?

— Korisnik računara mora da poznaje svoj računar, a programer mora biti svestan svih manjkavosti osnovnog softvera i prevazići te slabosti. Test za prelazak korisnika računara u programera vrlo je jednostavan. Ako korisnik ume da načini algoritam i program za izračunavanje elementarnih funkcija i ako upoređivanje tih programa sa firminim daje dobre rezultate za sve kritične vrednosti argumenata — onda je smanjen broj korisnika računara i povećan broj programera.

Programer mora biti u stanju da rešava raznovrsne numeričke probleme. Od invarzija matrica, rešavanje nelinearnih jednačina do višestrukih integrala i rešavanja parcijalnih diferencijalnih jednačina. Da li dečaka koji o svemu ovome nema pojma treba smatrati programerom? Ako osnovac sekcira žabu — da li treba da sebe smatra hirurgom? Da li drugi treba da ga smatraju hirurgom zato što ima skalpel u ruci? Ja, naravno, nemam ništa protiv da taj dečak zaista postane hirurg, ali napominjem da školovanje za hirurga traje godinama — posle obaveznog školovanja.

• Znači, da bi neko bio pravi programer mora da doktorira matematiku?

— Ne radi se o tome da li neko ima diplomu pilota već da li ume bezbedno da leti i sleti. Programer mora da ume da načini programe za elementarne operacije i elementarne funkcije — i to potpuno pouzdane programe, tačne do poslednjeg bita. To je moguće. To mora umeti da uradi. Ako to ume niko ga neće pitati za

Na jednom skorašnjem sastanku posvećenom računarstvu vanredni profesor beogradskog Elektrotehničkog fakulteta dr Dušan Slavić osvetlio je problem korišćenja računara iz jednog novog ugla. Osim što predaje Programiranje i Numeričku analizu na fakultetu i vodi više kurseva na postdiplomskim studijama, dr Slavić je autor oko sedamdeset objavljenih naučnih radova i programer koji je prepravio i poboljšao sistemski softver mnogih velikih i malih računara i tako omogućio da se i oni koriste za precizna računanja. Njegova viđenja, zasnovana na dvadesetogodišnjem iskustvu, imaju otuda veliku težinu. Zamolili smo da za „Računare" iznese svoja shvatanja o programiranju i računarima i pojavama koja ih prate.

• Imao sam priliku da vidim programe koji baš nikome neće trebati ili će značiti grdnu dangubu.

diplomu već će mu poverenje komplikovanije poslove.

Ljubitelj šaha zna kada je mat. Ako ljubitelj šaha ne zna da dâ mat — neće ga smatrati šahistom. Za pravila šaha dovoljno je nekoliko minuta, ali ako neko zna pravila to još ne znači da je postao šahista. Pravila programskog jezika mogu se naučiti vrlo brzo, ali znati programski jezik ne znači znati programirati.

• Najveća nevolja u radu mladih na računaru je što oni zapravo ne znaju šta da počnu od svog poznavanja programskog jezika. Šta biste preporučili onima koji žele da postanu profesionalni programeri?

— Imao sam priliku da vidim programe koji baš nikome neće trebati ili će značiti grdnu dangubu. Tužno je što je u pisanje tih programa uložen ogroman trud. Učenici bi trebalo da već iz školskog gradiva crpe ideje za svoje programe. Ogromno je polje njihovog rada. Transformacija matematičkih teorema za potrebe računara je upravo počela. Ništa nisu propustili, ovo je tek početak.

Budući da želim da se broj programera radikalno poveća moram da istaknem: rešavanje numeričkih problema na računaru je neuporedivo zanimljivije od bilo koje video-igre. Rezultat rada programera dodaje se rezultatima drugih programera. Veliki projekti se razlažu na gotove programe i samo se dopisuje deo koji nedostaje. Sam rad na računaru je izuzetno zanimljiv već i zato što treba mašini izdati naredbe koje ona nikad neće razumeti, ali će izvršiti upravo ono što se od nje traži. Za mlade je to korisna situacija. Za svaki nesporazum sa računarom, ako su dobri osnovni programi, kriv je korisnik računara. Time se razvija samokritičnost. Već zbog toga je neprihvatljiva zabrana uvoza računara ili dozvola uvoza samo računara-igračaka.

• Zaključili smo već da će samo mali broj korisnika računara postati programeri. Svi, međutim, vole da ga koriste za igranje. Kako gledate na video-igre?

— U našoj analogiji upotrebi računara isključivo za igre odgovara avion parkiran pored piste u kome je unutrašnjost preuređena u luna-park. Za takve avione nisu potrebni piloti, piloti se bave letenjem. Postoje jedino nakazni avamirci ili nešto drugo u zavisnosti od veštine dizajnera.

• Mi, razume se, zahvaljujući trgovcima kojima je omogućeno da imaju monopol na jugoslovenskom tržištu, kupujemo to što nam nude i u situaciji smo da ako sami ne napišemo bolji softver koristimo ovaj š-te kategorije.

što treba tamaniti. Nikada nisam imao vremena da igram neku video-igru. Već odavno nisem dete, a još nisam podetinjio. Moj sedmogodišnji sin se igra na računaru, kada je računar slobodan. O uticaju video-igara na nežnu dečju psihu ne pitajte mene — nisam za to stručan.

• U svojoj praksi koristili ste više velikih računarskih sistema projektovanih za naučno-tehničku primenu, za koje je logično da imaju bolju tačnost od kućnih računara koji koštaju desetak puta manje od jednog njihovog terminala. Kako stoji stvar sa tačnošću tih velikih i skupih računara?

— U svetu poznata firma u svom priručniku za naučno orijentisan računar IBM 1130 piše da njen program za arkustangens za velike vrednosti modula argumenta daje pogrešne rezultate (veće od PI/2 ?!). Zar nije bilo lakše i časnije korigovati program? Programe za sve elementarne funkcije ovog računara morali smo da izmenimo. Bilo je moguće učiniti sistemske programe i tačnijim i bržim i kraćim.

Pojedine firme su svesne teškoće pravljenja pouzdanih osnovnih programa. Na primer, firma OLIVETTI za računar M20 ima četiri osnovne računske radnje u dvostrukoj tačnosti ali ne i elementarne funkcije. Za potrebe Astronomske opservatorije načinio sam pouzdane i tačne programe elementarnih funkcija. Neki računi naprosto zahtevaju veću tačnost. Tako je za opisivanje kretanja Meseca, na primer, potrebno 16 značajnih decimalnih cifara.

Ne manje poznata firma DIGITAL svoj računar VAX-11/751, nedavno instaliran na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu, snabdela je brojnim programima za elementarne funkcije realnog i kompleksnog argumenta koje — ne rade korektno. To je savremen računar od koga se s pravom očekivalo da ima pouzdane programe. Međutim, pokazalo se da su programi za elementarne funkcije ispod svake kritike. Na primer, ako je argument korektan, računar javlja „nekorektan argument" i prekida ispravan korisnički program. Ako argument nije korektan — računar ne javlja grešku i daje pogrešan rezultat. Gde je moguća velika tačnost računar ne daje ni jednu tačnu cifru rezultata itd. Na simpozijumu koji organizuje svake godine DECUS (Društvo korisnika DIGITAL-ovih računara) prošle godine sam dokazao da su pogrešni svi programi za elementarne funkcije. Iako simpozijum većim delom finansira firma DIGITAL, rad mi je objavljen.

Zamislite muke korisnika takvog računara koji se uzda u firmine programe i dobija pogrešne rezultate. Korisnik grešku traži u svom programu i ne sluti da su osnovni programi koje poziva pogrešni. Na žalost, mali broj korisnika računara je svestan mogućnosti računara i ograničenosti osnovnih programa.

• Koliko je meni poznato, Amerikanci su otišli najdalje u osvajanju mogućnosti brzog i tačnog računanja, a iz vaših reči se može zaključiti da oni nisu sposobni da pristojno reše čak ni računanje elementarnih funkcija. Da li sam je u velikoj zabludi ili u vašim rečima postoje i neki skriveni parametri?

— Onima kojima je poznato u kakvom su položaju tehnološke kolonije — a ne budimo u zabludi, mi smo danas kada se radi o računarima upravo to — ti parametri i nisu skriveni. Amerikanci su još kako sposobni da naprave dobru aritmetiku za svoje računare, ali nama kao i istočnim zemljama prodaju za skupe pare sistemski softver koji rade njihovi pripravnici. Mi, razume se, zahvaljujući trgovcima kojima je omogućeno da imaju monopol na jugoslovenskom tržištu, kupujemo to što nam nude i u situaciji smo da ako sami ne napišemo bolji softver koristimo ovaj š-te kategorije.

• Isključivo zalaganje za samo jedan programski jezik neodoljivo me podseća na reklamu: „Udišite samo čist ozon — nikako običan kiseonik".

• Posle ovog odgovora ne mogu a da vas ne upitam još nešto. Ne tako davno imali smo priliku da na televiziji gledamo svečano otvaranje novog Računarskog centra na Elektrotehničkom fakultetu i tada je rečeno da se radi o modernom sistemu ISKRA-DELTA, a vi pričate o nekakvom „vaksu". Mislimo li na isti sistem?

— Da, mislimo na isti, ali pošto je ISKRA-DELTA na ovaj sistem stavila jedino nalepnice ne vidim da treba da ga smatramo njenim računarom i on će za mene i one koji ga koriste uvek biti VAX 11/751.

• Ako ste ovako počastili VAX 11/751, sa umetničkim imenom ISKRA-DELTA, šta li ćete tek reći o aritmetici ličnih računara?

— Kada se govori o tačnosti i brzini programa obično se setim računara „spektrum". Elementarne funkcije tog računara računaju se na zaista izuzetan način. Tako rade samo programeri ser Klajv Sinklera. Većina elementarnih funkcija izračunava se ekonomizacijom potencijalnih razvoja. Prvi deo ekonomizacije je transformacija potencijalnog razvoja u Čebiševljev razvoj i odbacivanje suvišnih članova tog razvoja u skladu sa tačnošću računara. Drugi deo ekonomizacije je transformacija skraćenog Čebiševljevog razvoja u ekonomizirani potencijalni razvoj. Za ovaj drugi deo ekonomizacije Sinklerovi programeri očigledno nisu čuli. Njihovi programi sadrže izračunavanje vrednosti Čebiševljevog razvoja, a ne vrednosti ekonomiziranih potencijalnih razvoja. Zato programi „spektruma" traju dva do tri puta duže nego što je to potrebno. Zamislite avion koji od Beograda do Dubrovnika leti nekom čudnom stazom Beograd—Zagreb—Skopje—Dubrovnik. Uveravam vas da za to nema nikakvih stvarnih razloga. Nedoučenost programera je jedini razlog — programi mogu biti i tačniji i brži i kraći. Kvadratni koren na ovom računaru ne izračunava se po algoritmu starom preko dve hiljade godina koji koriste drugi računari. „Spektrumov" program poziva funkcije LOG i EXP. Ta ekstravagancija košta dosta vremena. Pored toga za male vrednosti i za velike vrednosti argumenata relativna greška

• Koliko poznajem softver naših prvenaca — on je ili preuzet sa hardverom, dakle obično loš, ili je domaći, dakle još gori.

rezultata je preko sto puta veća nego što je dopušteno. Dozvoljeno je jedino da poslednji bit mantise bude nesiguran.

• U ime „galaksijinih" konstruktora i onih koji su je izabrali za školski računar zahvaljujem vam što ste pričali o „spektrumu". Ali, šalu na stranu, pošto je za numeričku analizu vrlo važna tačnost, vi biste prilikom izbora računara prevashodno poklonili pažnju ovoj karakteristi-

• Koliko se o njoj može saznati iz prikaza novih tipova računara u našim kompjuterskim časopisima?

— Prikazivači računara obično zaborave ili misle da to nije važno, da navedu dva osnovna podatka o računaru tačnost predstavljanja realnih brojeva i opseg brojeva Ta dva podatka svaki numeričar mora imati u vidu kada piše program bilo u svojstvu korisnika računara ili programera Dodajmo ovim kriterijumima i treći brzinu Nikako nije svejedno koliko će dugo da rade osnovni programi Neki vrlo hvaljeni numerički algoritmi zahtevaju veoma veliki broj interakcija Zamislite avion koji načini na hiljade krugova nad aerodromom pred sletanje Dobro je da se rezultat dobije za života programera

• Niste baš nežni prema projektantima računara. Postoji li uopšte kućni računar koji biste mogli da koristite za svoj naučni rad?

— Za razradu numeričkih algoritama programeru je potreban računar sa bar devet značajnih cifara Moji dosadašnji računari imali su 10 12, 13 i 17 značajnih cifara Razume se nije svima neophodna tolika tačnost, ali je poredim međusobno algoritme i ova mi je osobina veoma značajna Meni najviše odgovara računar na kome mogu na smanjujući raspoloživu memoriju zamenıti firmina programe svojim a za zomo prikazivanja grafika potreban mi je ploter Za sada nemam disk jedinicu već učitavam programsku podršku sa trake ali to ne usporava bitno moj rad jer radim neprekidno više časova

• Da li možda koristite računar SHARP MZ 731?

— Pogodili ste Nisam imao nameru da ga direktno pomenem — imam jake razloge za to Taj računar je osobit po tome što ima samo 4K ROM-a i 64K RAM-a Njegov S-BASIC ne koristim, jer ima samo 9 5 značajnih cifara i nije naročito razvijen Umesto njega koristim Hu-BASIC koji ima 17 značajnih cifara Za sva numerička istraživanja to je prava stvar

• A mogu li se na sličan način modifikovati i bejzici na drugim kućnim računarima?

— Mogu ali uz znatno više truda

• Sudeći po tome što koristite Hu-BASIC, vi se implicitno zalažete za bejzik Recite nam, molim vas, eksplicitno, kakvo je vaše mišljenje o bejziku?

— Uz sva poštovanja prema Fortranu IV na kome sam programirao vrlo dugo kao i prema Fortranu 77, koji koristim za veće projekte, najveći deo vremena ipak radim na Hu-BASICU jer ga imam na kućnom računaru Za moj rad su sasvim dovoljni tipovi podataka koje on nudi a struktuirano programiranje o kome se kod nas toliko priča u poslednje vreme, mada odavno nije u prvoj mladosti za mene predstavlja luksuz jer znači strašno rasipanje memorijskog prostora Uostalom novi bejzici imaju u odnosu na prve verzije ovog jezika znatno bolje mogućnosti i mogu se sasvim udobno koristiti Isključivo zalaganje za samo jedan programski jezik neodoljivo me podseća na reklamu Udišite samo čist ozon — nikako običan kiseonik

• Da li Jugoslavija može i treba da proizvodi sopstvene računare?

— Pitanje je analogno sa da li Jugoslavija treba da proizvodi avione Odgovor je jasan Ako se radi o vojnim avionima ne samo da treba nego i može pa i proizvodi se uspehom, ali ako je reč o putničkim avionima tipa DC-10, odgovor je ne U računarstvu je situacija slična Ako zahvaljujući stranoj tehnologiji i sopstvenoj pameti možemo sebi i svetu da ponudimo nešto jeftinije i bolje u nekoj klasi računara — onda ne samo da treba nego bismo to i morali da činimo Ali uopšte nisam siguran da su dosadašnji pokušaji uspešni Koliko poznajem softver naših prvenaca — on je ili preuzet sa hardverom dakle obično loš ili je domaći, dakle još gori Za hardver ne pitajte mene je sam samo diplomirao na Elektrotehnič kom fakultetu i hardverom se bavim samo koliko moram

nastavak na str 64

hakersko gluvarenje

Kako to stvarno izgleda biti kompjuterski ekspert? Evo ovako

— Kad god negde zakasnite, možete da se izvadite pričom kako ste rešavali neki važan softverski problem (vidi Rečnik) Ljudi će vam uvek verovati jer su to za njih, kao i za vas uostalom, uglavnom „španska sela". To će vam, između ostalog, dati i određeni „imidž"

— Vaš šef na poslu nikad pojma nema šta vi, zapravo, radite Kad god pokušate da mu to objasnite, on će imati važan sastanak na drugom mestu

— Niko nikad nema pojma gde ste. „Verovatno je u Sali" (s velikim S — odnosi se na prostoriju u kojoj su razbacane metalne sandučine koje nazivate „moj Sistem" ili „moja Mašina", s velikim S i velikim M, naravno) ili „Sad je tu nosio neki listing" Za to vreme, vi naravno, rešavate ukrštene reči ili se bavite drugim adekvatnim intelektualnim poslom

— Od vas se neće tražiti da bilo šta zaista proizvedete, nikad

I, najbolje od svega, računari će biti široko isključeni iz vašeg života Ovo je naročito važno u današnjem svetu, u kome se od svakog, od čistačica do profesora filozofije, očekuje da koristi, ili razmišlja o korišćenju računara u svom poslu.

Ovaj priručnik vam obezbeđuje osnovni vodič u planiranju kompjuterske karijere Uputstva su jednostavna i korisna jer se baziraju na prostom, više puta u praksi proverenom principu. količina vašeg uspeha kao kompjuterskog eksperta obrnuto je proporcionalna vašem interesu za računare i kompetentnosti i znanju u njihovom korišćenju

Gde tražiti posao

Osnovno pravilo u traženju posla je da izbegavate preduzeća koja zaista mnogo koriste računare u svom poslu Verujte mi na reč, problemi koje ta preduzeća pokušavaju da reše svojim računarima uglavnom su dosadniji i nezanimljiviji i od samih računara U takvim preduzećima, čak postoji mogućnost, mada zanemarljivo mala, da će, nakon enormnih troškova koje su preko raznoraznih samoupravnih foruma odobrili za nabavku računarske opreme neki ljudi početi da primećuju da se baš ništa ne događa, i početi da pitaju zašto

Ako već morate da radite za nekog korisnika računara, evo nekoliko uputstava kako da izaberete pogodno preduzeće

— Ono bi trebalo da ima najzastareliju računarsku opremu u zemlji (to je, doduše teško jer je u tome kod nas konkurencija vrlo velika) Ovo pokazuje stav rukovodećih i samoupravnih struktura u preduzeću prema računarskoj tehnologiji

— Knjigovodstvo i računovodstvo, u tom preduzeću, trebalo bi da vode ljudi koji su jednom nogom u penziji Oni se neće mnogo uzbuđivati zašto ne predlažete kompjuterska rešenja za olakšavanje njihovog posla.

— Računarska aktivnost bi trebala da bude utopljena u tokove birokratije i administriranja sa reputacijom da nikada pravovremeno ne odgovara na zahteve stvarno produktivnih delova preduzeća

Preduzeće koje odgovara ovim uslovima nije teško naći u našoj poslovnoj svakodnevici

Nikada ne prihvatajte posao u sektoru ili službi koja ima sopstveni računar sa kojim želi da reši sopstvene probleme Poželjan naziv sektora ili služba u kojoj bi trebalo da želite da radite treba da glasi SAOP (sektor ili služba automatske obrade podataka) ili ERC (elektronski računski centar) ili RIS (razvoj informacionih sistema) ili tako nekako Njegova osnovna karakteristike su da on koristi računare za svoju sopstvenu zabavu i nastoji svim silama da obeshrabri sve druge da ih i oni koriste

Najbolje zaposlenje za kompjuterskog eksperta je radno mesto kod nekog od domaćih proizvođača ili „proizvođača" računara Ima nekoliko razloga zašto je tako S jedne strane, sami proizvođači računara u principu vrlo malo koriste računare u sopstvenom poslu. S druge strane, totalno neznanje u oblasti računara će vam jako pomoći da vrlo brzo postanete jedan od rukovodilaca u takvom preduzeću. I najzad, svi proizvođači računara imaju spiskove čudnovatih i ekscentričnih tipova koji obožavaju njihova metalna čudovišta i znaju apsolutno sve o računarima budući da se njima provode sve raspoloživo vreme Bez takvih ljudi bi, inače, proizvođači računara brzo mogli da zabrave bravu Ako uspete da se ne nađete na takvoj listi u vašem preduzeću, niko neće ni obraćati pažnju na vas

Radna okolina

Kompjuterski ekspert mora jako da obraća pažnju na svoju pojavu i utisak koji ostavlja na druge Oko toga postoje neka fundamentalna pravila kojih se treba strogo pridržavati

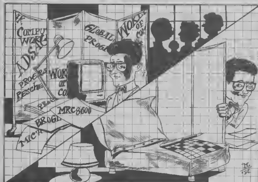
— Održavajte svoj sto konstantno zatrpanim raznim listinzima šemama i literaturom Ovo daje utisak da ste uvek u centru zbivanja, pretrpani idejama i problemima koje temeljito rešavate

— Pišite podsetnike o svemu i posvuda pravite zabeleške Upotrebljavajte kratke rečenice sa bombastičnim izrazima i ne brinite ako nemaju nikakvog smisla Svi će verovati da su te zabeleške dubokoumne i da su pune skrivenih značenja

— Uvek izražavajte zabrinutost i rezervisa-

ekspert

Računari nisu obavezno i bezuslovno dobra stvar. Iako postoji ogroman broj kompjuterskih igara koje vas mogu navesti da provodite dane i noći buljeći u ekran, u korišćenju računara ima relativno malo praktično mogućnosti, naravno, ako se izuzme kompjuterski kriminal.
Međutim, kompjuterski kriminal zahteva izvanredno poznavanje računara i njihove prateće opreme, stalno i veoma pažljivo praćenje brda stručne literature, veliku maštovitost i vrlo precizno planiranje, a to, zaista, ne može baš svako. Umesto toga, postoji jedan mnogo lakši način da dođete do novca baveći se računarima — da postanete kompjuterski ekspert. Ovo ne donosi toliko para koliko i kompjuterski kriminal, ali je zato mnogo manje rizično i zahteva neuporedivo manje rada.

Ilustracija: Miša Marković

nost Nikad ne budite zadovoljni nijednom tehničkom odlukom koju je vaše preduzeća donelo

— Obećavajte bilo šta Rukovodeća garniture lako zaboravljaju U svakom slučaju, za opravdanja uvek postoje „objektivne okolnosti"

Kako ne izabrati specijalnost

Svaki kompjuterski ekspert mora da izabere da li će biti opšti ekspert ili specijalista. U osnovi, ne možete početi karijeru kao opšti ekspert, jer za to treba dosta vremena, mada, srećom vrlo malo napora Da biste postali opšti ekspert, morate, prvo, puno vremena da provedete razmatrajući različite i raznovrsne projekte (to, naravno, ne znači da bilo šta stvarno morate da imate u vezi sa njima)

Dakle, postati opšti ekspert je dugoročan cilj Kako izgleda opšti ekspert? Pa, kao prvo, on ne zna gotovo ništa o gotovo svakoj stvari u vezi sa računarima, ali zna da koristi stručni žargon u primerno korektnim rečenicama Na primer „Pre nekoliko godina, generisali smo makroe na sličan način, ali smo tada koristili AOSAC na MRC8600 Međutim, pronašli smo da je onda linkovanje rutina nepouzdano"

Iz prethodne izjava proističe još jedna važna činjenica o čemu god da je reč, opšti ekspert se ponaša kao da je on to već odavno pronašao i uradio, pa mu je to sve sada i pomalo dosadno Takođe, dobar opšti ekspert obično vrlo autoritativno tvrdi kako je sve ono što on ne zna potpuno nevredno da se zna, ili je, čak, i opasno To čini opaskama, kao što je „Naravno, vi to možete da pokušate da rešite, ali ne znam da bi od toga moglo da bude bilo kakve koristi" Isto tako, često se koristi i drugojačiji pristup „Oni nemaju nikakvu teorijsku potkovanost u tim stvarima Sve je to „ad hoc" i može samo loše da završi"

Biti opšti ekspert je dobar način da se izbegne etiketa o tehnološkoj zaostalosti, kojom kompjuterski eksperti stalno nastoje da diskredituju jedan drugog Oni se, pri tom, služe ovlašnim primedbama, kao što su: „On misli da je to High-level programiranje, zato što su programi pisani na četrnaestom spratu" ili „Poslednja osoba koja je njegova ideja uzimala za ozbiljno bio je Miloš Obrenović"

Opšti eksperti su uvek u dobroj situaciji, jer primaju visoka lična dohotka i traju tako do penzije Vremenom, oni se učvršćuju u svom položaju, obeshrabrujući mlade stručnjake, ulivajući im osećanja da je sve vredno već odavno urađeno, ili da je suviše teško da se uradi

Posle razgovora sa savetnikom za razvoj softvera u svom preduzeću, jedan moj kolega sa fakulteta rekao mi je, sa tragičnom dozom razočaranja, da su stvari , tako kompleksne, da mu se ponekad čini kako ništa nije vredno da se radi"

Ovaj moj kolega je u osnovi pogrešio' ništa JESTE vredno da se radi Ta sposobnost da se mladi, nadobudni stručnjaci muvaju tamo-vamo i čini opšte eksperte dragocenim i nezamenljivim u preduzećima

Kako izabrati specijalnost

S obzirom da kao što je već rečeno, status opšteg eksperta dolazi tek posle nekog vremena, novi kompjuterski ekspert mora da izabere svoju specijalnost Nemojte se obeshrabriti stravičnim spiskom mogućih specijalnosti, budući da pravi specijalista o svojoj oblasti mora da zna samo toliko da na sastancima ume da sastavi nekoliko prostih potvrdnih rečenica Pri tom je bitno obratiti pažnju na odnos subjekta i objekta, na primer

pogrešno. Razvoj aplikacija olakšava otvoranost operativnog sistema
tačno. Otvoranost operativnog sistema olakšava razvoj aplikacija

Ima boljih i gorih specijalnosti Ove druge uglavnom su vezane za hardver, elektronsku komponentu računarskog sistema, i to zato što su ti rezultati rada merljiva kategorija Ova činjenica je dovela do takvog razvoja računarske tehnologije da značaj hardvera sve više opada, dok enormno raste značaj firmvara i softvara

Dakle, većina dobrih specijalnosti nalazi se u softverskoj oblasti, a najbolje specijalnosti su u vezi sa softverskim proizvodima za koje niko stvarno ne veruje da su potrebni Među najbolje specijalnosti spadaju

— Dizajn operativnih sistema Ne postoji nijedan poznati način da se uspe u ovoj oblasti ali ne postoji ni jedan poznati način da se ne uspe u njoj Ova oblast odnosi se na kreiranje programa koji čine računare lakim i efikasnim za korišćenje Najbolje je kreirati glomazne operativne sisteme, jer takvi sistemi nikad nisu sasvim završeni, niko pojma nema šta zapravo rade, a i niko ih inače i ne voli

— Projektovanje sistema To znači predviđati kakve računare korisnici žele da imaju. Niko neće verovati vašim predviđanjima Niko neće znati šta bi sa njima čak i ako im poveruje, jer još ne postoji provaren način za realizaciju zahteva korisnika u proizvodnji računara Ovo je veoma dobra specijalnost pošto, u stvari, niko i ne želi računare za koje tvrdi da ih želi

Sva istraživanja korisničkih zahteva pokazuju da ljudi žele računare koji su pouzdani laki za instaliranje, laki za korišćenje i pogodni za proširivanje To jednostavno nije istina Radna mesta mnogih ljudi upravo se baziraju na okolnosti da su računari nepouzdani, teški za instaliranje, teški za

Mali rečnik kompjuterskih eksperata

Ada — a nešto čemu jedino treba da znate ime da biste bili kompjuterski ekspert Korisno u rečenicama kao IBM je taj problem vrlo lako rešio, ali on je imao adu

Automatizacija obrade podataka — ž uvođenje računara radi povećanja efikasnosti poslovanja uklanjanjem svih onih sa kojima biste voleli da proćaskate u toku radnog vremena

Bag — e (bug) majušna kreatura koja živi u kompjuterskom programu i čini da ovaj pogrešno radi Aktivnost „čišćenja programa od bagova" prestaje kad se ljudi umore od traženja, a ne kad se ovi stvarno i uklone

Bejzik — a (Basic) apsolutno veštačka tvorevina koju sa gnušanjem odbacuju svi oni koji programiraju na drugim programskim jezicima Hvaljen i obožavan od onih koji na njemu zarađuju velike pare držeći raznorazne „male škole Bejzika"

Dokumentacija — ž ono za šta uvek kasnije poželite što niste pripremili na vreme

Hardvar — e (hardware) sve ono na računarskom sistemu što možete da šutnete nogom kad se iznervirate

IBM — ž ogromno mitsko čudovište kojim kompjuterski eksperti plaše mlade stručnjake „Ako ne budeš miran i dobar doći će IBM da te proždere"

Kompatibilan računar — ž isti sa onim drugim, kao jaja sa jajetom Doduše, on je glup, a onaj drugi pametan, njemu od onog drugog ništa ne pristaje, on ne razume ništa što bi onaj drugi razumeo, ali kad Vam kažem, on je potpuno kompatibilan

Literatura — ž uputstva prevedena sa japanskog na engleski za čoveke koji zna samo srpskohrvatski

Nezavisten paket — a. (machine independant package) programski paket koji ne radi ni na jednom računaru

On-lajn — a (on-line) ideja da bi ljudsko oiča uvek trebalo da bude na raspolaganju računaru

Peskel — a (Pascal) programski jezik koji je dobio ime po čoveku koji bi se prevrnuo u grobu da zna za to

Performanse sistema — ž odnosi se na brzinu kojom računarski sistem radi ili bi radio pod određenim okolnostima ili se govorka da je radio negde u Ljubljani pre oko tri meseca

Prioritet — a (priority) stvar od važnosti za korisnika velikih računarskih sistema Često se izražava kao relativni prioritet pokazujući da korisniku nije važno koliko mu se program brzo odvije, samo ako se ne odvije sporije od programa nekog drugog korisnika

Sistem-programer — ž osoba apsolutno potrebna radnoj organizaciji, kad je reč o problemima koje treba da reši Apsolutno nepotreban radnoj organizaciji, kad je reč o ličnom dohotku koji bi trebao za to da dobija

Sistemska podrška — a (system support) grupa kompjuterskih eksperata čiji se posao sastoji u tome da vam objasne zašto od računarskog sistema ne možete da dobijete podatke koji vam trebaju

Softvar — a (software) delovi računarskog sistema koji se ne vide, pa ih ne možete rastaviti da bi videli šta zapravo rade, ali bez kojih računar ne bi mogao ništa da radi Kao takav, po definiciji, produkt rada kompjuterskih eksperata

Statistički modeli — ž skup matematičko-statističkih formula koje pokušavaju da objasne zašto su stvari sve gore i gore

Strategija — ž dugoročni plan radne organizacije čiji neuspesi ne mogu biti razmatrani, sve dok njegov kreator ne napusti radnu organizaciju

Legenda
a — engleski izraz
ž — žargon kompjuterskih eksperata

korišćanje i gotovo nemogući za proširivanje Zbog toga proizvođači računara prave nove računare kako se njima svida, a onda ih reklamiraju kako su prilagođeni potrebama korisnika

Možda najbolja specijalnost za kompjuterskog eksperta je obrazovanje To je oblast sa velikim brojem pod-specijalnosti

— Obučavanje ljudi koji ne znaju ništa, ali bi želeli da nauče da koriste računare Ovo izbegavajte
— Obućavanje ljudi koji ne znaju ništa, ali neko drugi ih tera da nauče Ovo nije tako loše Predavaćete ljudima koji su vam slični
— Obučavanje kompjuterskih eksperata koji žele da prate računarsku tehnologiju Držite se ovoga Tu ste među prijateljima

Osnovne strategije u karijeri

Nalazimo se u muškom WC-u velikog računarskog centra Direktor se okreće od pisoara i ugleda kompjuterskog eksperta Ekspert se nalazi pred susednim pisoarom, okrenut leđima, i tako ostaje za sve vreme razgovora Ovo se smatra vrhunskom umetnošću

Direktor: „Pa, Saša, šta misliš o ovom našem novom projektu?"
Ekspert: „Ja sam pomalo zabrinut"
Direktor (Još se osmehuje). „O? Zabrinut? Zašto?"

— Nemojmo im dozvoliti da shvate šta možemo činiti sa ovom spravom, jer će nas inače, nateratı da radimo osam časova u kancelariji

Ekspert „Nisam siguran da su sigurnost i zaštita podataka rešeni kako treba Znate, u prošlom broju časopisa Computer World, Broglar i Kevendiš su pisali o toj temi "
Direktor (Osmeh nestaje)· „Naravno dizajn sam prepustio projektnom timu Mislim ja u njih imam puno poverenje "
Ekspert: „Znate, čini mi se da postoje problemi u adresnoj tabeli izgleda da je moguće generisati adresu zaštićenog podatka Kevendiš tvrdi da "
Direktor „Ali projekat je kako treba, zar ne? Misliš li da je to veliki problem? Do davola, dva milijarda, a prokleta stvar nije kako treba! Slušaj, ako to ne radi, možeš li da preuzmeš ispravku na sebe?"
Ekspert. „Čekajte, to u osnovi radi Samo nije elegantno Ono što Broglar i Kevendiš tvrde je da... "
Direktor: „Hajde onda, laku noć, Saša, i nemoj da ostaješ predugo"

Dakle, da li smo ovde imali scenu u kojoj je dobar kompjuterski ekspert, stvarno zainteresovan za kvalitet, razgovara sa poslovnim birokratom? Ne, ovde smo videli neobično elegantno korištanje prodavanja zjala.

Prodavanje zjala sugeriše da je kompjuterski ekspert vrlo važan stručnjak, kome je puno stalo do kvalitetnog softvera, čak i u vrlo privatnim momentima, ali je suviše nestabilan da bi se na njega oslonio u pogledu konkretnog posla.

Vrlo važan momenat u odnosima rukovodilac-ekspert je da se nikada ne bude pozitivan Kompjuterski ekspert nikada ne sme da kaže ništa kao „Ovo izgleda dobro" ili „Čini mi se da je sasvim u redu". Rukovodeća struktura ne poštuju eksperte koji su prijatni i ljubazni Tada ih smatraju običnim personalom, ili misle da ovi nešto kriju. Ipak, budite oprezni! Takođe je istina da rukovodeća garnitura često ne trpi neslaganja Prava mera bi bila diskretna, ali neefikasna opozicija. Talasajte, ali ne pravite nepriiike!

Primetite da ekspert nije napravio nikakav komentar o samom projektu, već se zadržao na opskurnom detalju To je dobar potez Iskren i kritičan komentar bi pokazao da ekspert pojma nema čemu pomenuti projekat služi, kome uopšte treba i zašto mu treba

Važno je, takođe, primetiti da pravi kompjuterski ekspert nikada ne bi odigrao opisanu scenu, kada Broglar i Kevendiš ne bi bili stvarni ljudi, koji su stvarno napisali članak o projektovanju informacionih sistema Naravno, uopšte nije potrebno da:

1 Kompjuterski ekspert pročita taj članak, ili rezume o čemu se tu, zapravo, radi,

2 Kompjuterski ekspert ima bilo kakvu predstavu o tome kakva veza ima rečeni članak sa novim projektom u njegovom preduzeću,

3. Kompjuterski ekspert zaista ima potrebu da toliko dugo stoji pred pisoarom.

Ako se dobro izvodi, prodavanje zjala je jedan od najelegantnijih strategijskih poteza u stvaranju karijere kompjuterskog eksperta ipak, za njegovo korišćanje potrebna je velika veština, jer uvek postoji izvesna, mada najčešće zanemarljivo mala, doza rizika Naime, vi tu, kobojagi, demonstrirate visoko stručno znanje pred ljudima koji bi, takođe, takvo znanje trebalo da poseduju Međutim, nemojte se nipošto bojati U najvećem broju slučajeva, ma kakvu glupost da izvalite, ako to učinite sa autoritetom, ljudi će se složiti sa vama, jer bi u protivnom došli u opasnost da se otkrije kako o toj materiji znaju čak i manje od vas

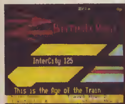
Cilj prodavanja zjala je da direktor izvuče određene zaključke o kompjuterskom ekspertu da nije stabilan, da mu sudovi nisu izbalansirani, da, možda ima problema s bešikom Njegovo znanje i stručnost savršeno ne dolaze u pitanje To čini kompjuterskog eksperta izvanredno posebnom osobom — koja se nikad ozbiljno ne kritikuje, ali se ni ne smatra mogućim izvorom produktivnog rada To je idealan status kome treba da težite dok ste u cvatu karijere

Aleksandar Demel
Vrhunski kompjuterski ekspert

Periferijska oprema Modemi

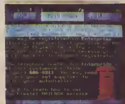
svet na dlanu

Obrada podataka koji se prikupljaju sa udaljenih perifernih jedinica, tzv. telecomputing, odavno se vrši na našim profesionalnim računarskim sistemima. Imamo, takođe, i bogato iskustvo u sprezanju više računara u mrežu, čime se omogućava izmena programa i podataka ne samo među računarima istog tipa nego i između onih različitih proizvođača i mogućnosti. Tako i korisnik jeftinog mikroračunara spregnutog u mrežu raspolaže programskom podrškom nekog velikog i moćnog računara kao i njegovom tehničkom opremom — može svoje informacije da šalje na njegovu disk jedinicu ili brzi paralelni štampač. Sve ove primamljive mogućnosti danas su na raspolaganju svakom vlasniku kućnog računara snabdevenog specijalnom perifernom jedinicom, MODEMOM, koja omogućava povezivanje njegovog računara preko telefonske mreže sa bilo kojim drugim računarom ili informacionom mrežom.

Ceo svet je vaš: Modemi omogućuju povezivanje čak i najprimitivnijeg računara sa bilo kojom službom za informisanje ili komercijalnom bankom podataka u svetu — razume se ako je njegovom vlasniku prethodno dodeljen pretplatnički broj

Najmanje što vam modem može pružiti jeste razmena programa i podataka sa drugim kućnim računarom, ali je njihova prava uloga povezivanje više korisnika u računarsku mrežu. Danas je teško i sagledati do kakvih će sve kvalitativnih promena u svakodnevnom životu dovesti u bliskoj budućnosti ova mogućnost. Osvrnućemo se, zato, samo na neke aspekte koji su već prisutni u SAD, Velikoj Britaniji i drugim zemljama koje su neki korak ispred nas u informatičkoj revoluciji.

Sve informacije na dugme. Za većinu vlasnika modemi omogućavaju, ako ništa drugo, ono bar pristup MICRONET-u 800.

Micronet je sekcija British Telecom Prestel servisa, koja svojim pretplatnicima nudi neku vrstu kompjuterskog magazina putem telefona. Postoje hiljade stranica koje pokrivaju sve teme koje biste našli u štampanim časopisima. Sadrži stranice sa novostima, preglede, tehnička saveta, softver (ponešto i besplatno), klupska biltena i reklamu.

Neke sekcije Prestela su, kao i sam Micronet, imovina zatvorenih grupa i stoga se naplaćuju. Ali ostala Prestelova mikroračunarska baza podataka, Viewfax 258, raspoloživa je svima sa dosta novosti, telešopinga i telesoftvera.

Osim Prestela, u Evropi, kao i SAD, sve se brže granaju mreže računarskih sistema koje pokreću privatni entuzijasti, pa se i kod nas, ukoliko nas ne iznenadi neka šira društvena akcija, može uskoro očekivati bar neka mreža spektrumovaca ili komodorovaca.

Savremeni šoping bez novca i korpe. Za obavljanje kupovine više se ne mora odlaziti u prodavnicu. Dovoljno je da svojim računarom uspostavimo vezu sa računarom trgovine. Naš posao svodi se na izbor artikala iz kataloga. Izbegavamo i odlazak u banku po novac — on se na osnovu porudžbine direktno uzima sa našeg tekućeg računa. Na sličan način možemo rezervisati avionsku kartu ili mesto u hotelu.

Elektronska pošta. Mejlboks (mail-

box) omogućava dopisivanje bez trošenje hartije, mastila i poštanskih maraka. Svoja pisma upućujemo kroz telefonsku mrežu u memoriju računara primaoca, a i sami s vremena na vreme „prelistamo" šta su nam prijatelji pisali.

To su neke od mogućnosti koje možemo koristiti već danas. Ali uskoro bi trebalo da imamo i pogodnosti poput sledećih:

Idealno obučavanje. Šta mislite o učenju isključivo kod kuće? Ne ustajući iz kreveta možete pratiti predavanja na ekranu svog televizora, ali ne kao uobičajen TV program, jer se i od vas sve vreme očekuju reakcije. Na ovaj način u domove hiljade učenika mogu se useliti predavanja podržana najsavremenijim nastavnim sredstvima, ni video disk za ovakva usluga neće biti suviše skup, a za nadarene će uvek po usvajanju propisane količine znanja biti na raspolaganju čitava biblioteka — videoteka koje danas nemaju ni najbogatiji univerziteti. Profesori će pak, imati mnogo bolji uvid u zalaganja i rezultate svojih učenika i moći će više pažnje da posveti najtalentovanijim.

Radno mesto — u kući. Konačno, ono što bi najviše moglo da oslobodi čoveka, je mogućnost da i svoje profesionalne obaveze obavlja iz kuće. Povežemo se izjutra sa računarom u svojoj radnoj organizaciji, obradimo poslove koji su pristigli i pošaljemo rezultate natrag u firmu. Možemo raditi kada nama odgovara, štedimo vreme, benzin i nerve, a učinak je bolji nego sadašnjom organizacijom posla.

Sve u svemu, budućnost nam se osmehuje ali . . . U čoveku leži neki vrag koji ga ne pušta tako lako da ide napred. Sadašnja papirnata administracija teško će se pomiriti sa ovim promenama koje se neminovno moraju desiti. Sem toga, izmislićemo sigurno i rafiniranije vrste „računarskog" kriminala, strašićemo svoje prijatelje lažnim porukama, pokušavaćemo da kradamo svoje i tuđe banke i trgovce, varaćemo svoje profesore elektronskim putem i, razume se, balkanski ćemo zabušavati na svojim radnim mestima i preko računara. I ako to budu sve „strahote" za koje će nam služiti kućni računari vezani preko modema u računarske mreže, naše perspektive uopšte nisu loše.

Uloga modema

Kada šaljete poslovno pismo, uobičajeno je da se počne nekom frazom (kao Poštovani druže Petroviću ili Dragi prijatelju itd.) i završi se na odgovarajući način (S drugarskim pozdravom, na primer). Za većinu zvaničnih pisama očekivaćete i neku vrstu odgovora, ako ste poslali ček za neku robu, očekivaćete obaveštenje o isporuci i uputstvo za njenu upotrebu kada stigne. Računar to takođe očekuje i uloga modema je da osigura da će računar to i dobiti.

„Dragi Z80A . . ."

Kada je reč o vašem računaru, poruka se sastoji od bajtova podataka, koji za drugi računar predstavljaju poruke. Stoga se svaki bajt mora otvoriti, zatvoriti, a zahteva i neku vrstu odgovora. Otvaranje se vrši „startnim bitom", a zatvaranje „stop bitom". Naravno, kada je bajt završen, računar očekuje sledeći, ali će prethodno poslati odgovor slanjem njegove kopije računaru-predajniku da bi se proverila tačnost.

Uz malu pomoć satelita: Da bi se olakšao život na pustom ostrvu dovoljni su, očigledno, jedan računar, jedan modem i jedan telefon

Odgovor stiže na drugoj frekvenciji, tako da računar koji šalje mora čekati na odgovor, što se u žargonu zove „puni dupleks" (full duplex). Češće se koristi „polu dupleks" (half duplex) veza, što podrazumeva da se informacije prenose samo u jednom smeru, a zatim samo u drugom smeru, dok simpleksni prenos (isključivo u jednom smeru) nije pogodan za naše potrebe.

Ali to nije sve. Računar-prijemnik takođe treba da ima garanciju da je pristigla tačna informacija, jer postoji verovatnoća da su je „šumovi" na liniji pokvarili. Garanciju predstavlja dopunski bit umetnut ispred stop bita koji se bira tako da dekadna vrednost celokupnog koda uvek bude paran broj (ili neparan, ako sistem takav očekuje). Ovaj ekstra bit zove se „bit parnosti" (parity bit) i jedno je od sredstava kojima se povećava pouzdanost prenosa informacija. Vidimo da je za prenos jednog jedinog alfanumeričkog znaka za koji je u ASCII kodu dovoljno sedam bitova, pri asinhronom stanju neophodno čak deset bitova. Naravno, u jedinici vremena preko telefonske linije se može poslati samo jedan bit, pa se svaki bajt koji se u okviru samog računara prenosi paralelno, pre slanja mora razbiti u bitove, odnosno mora se izvršiti transformacija paralelnog u serijski prenos. I ovaj posao moraju da obave modemi, obično uz pomoć standardnog RS 232 interfejsa.

Većina sistema prispeli osmi bit uopšte neće uzeti u razmatranje jer će ga tretirati kao bit parnosti, što znači da na ovaj način možete poslati samo kodove sa vrednošću do 127. Verovali ili ne, to ne pravi nikakve posebne poteškoće. Kodove iznad 127, spektrumove službene reči, na primer, interfejs „dekodira" u ASCII kodove. Tako, ako na interfejs dođe vrednost 245, što predstavlja kod za PRINT, umesto njega biće dalje poslati kodovi za slova P, R, I, N i T.

Kada interfejs „usortira" informaciju, ona se šalje u sam modem koji je oblikuje za slanje telefonskim linijama. Koliko brzo — zavisi od posla koji je modem trebao da uradi i standard za koji je projektovan.

Ah, ti standardi . . .

Jedan od evropskih standarda je CCITT V.21 standard koji omogućava dvosmernu komunikaciju brzinom od 300 boda, odnosno oko 30 znakova u sekundi. Većina informacionih mreža koristi ovaj standard. Drugi široko korišćeni standard je 1200/75 asimetrični evropski V.23 koji omogućava da se u jednom smeru prenosi 1200 bitova u sekundi, a u drugom samo 75 bitova u sekundi. Ovako radi Prestelov servis jer je uobičajeno da Prestelov računar mora slati stranice informacija, dok korisnik samo sa nekoliko bajtova vrši izbor iz menija. Možda se 75 boda čini jako sporo, ali kada preračunamo da je to sedamdesetak reči u minuti, vidimo da je brzina sasvim razumno odabrana.

Postoji još nekoliko evropskih standarda od kojih pominjemo još 600/75 bod sisteme, a u Jugoslaviji su mreže do sada korišćene za poslovne sisteme i testirani su modemi jedino za njih sa standardima koji se razlikuju od modema za kućne računare.

Za SAD važe drugačiji standardi. Bell 103 je ekvivalent evropskom V.21, ali sa drugačijim izborom tonova, a Bell 202 odgovara našem 1200/75 s tim što se podaci povratnim kanalom šalju uključenjem/isključenjem tona umesto podešavanjem frekvence.

Donedavno su modemi bili projektovani samo za jedan standard, ali danas u prodaji ima i univerzalnih koji mogu da se prilagode bilo kojem od njih. Iz priložene tabele modema za „spektrum" može se videti da je njihova povećana prilagodljivost praćena i povećanom cenom.

Korišćenje modema

Kako kod nas modemi za kućne računare još nisu zaživeli, iznećemo vam ukratko šta u junskom broju časopisa Your Computer Džek Rasel (Jack Russell) govori o Prestelovim adapterima koji se na britanskom tržištu prodaju za povezivanje računara sinkler—spektrum i ZX81 i ejkorn BSC sa Prestel informacionom mrežom. (U istom broju vlasnici BBC-ja mogu naći i detaljan prikaz Commstara — komunikacionog paketa koji omogućava da se njihov računar koristi bilo kao nemi terminal za

naziv	tip	brzina i dupleks	zahteva li RS232	Cena u funtama (iz 1984)
Concord V22	direktan	1200 pun 600	da	547 300
Dacom Buzzbox	direktan	300/300 pun	da	69 95
Maplin	direktan	300/300 pun	da	39 95 (samo u kitu)
Micro Myte 160 IQ/D	akustični	1032 nestandardni	ne	99
Minor Miracles WS 2000	direktni	300/300 pun 1200/75 pun 1200/75 polu	da	115 (još nije atestiran)
Prism VTX 5000	direktni	1200/75 pun	ne	100, ali cena pala u 1985 na 50
Tandata TM 100	direktni	1200/75 pun	da	99
AS 3/6/12	direktni	univerzalni	da	4190 šilinga

tabela 2 Pregled modema za „spektrum"

neki udaljeni računar, bilo kao inteligentna mašina sposobna da šalje i prima datoteke sa potpunom proverom grešake što osigurava tačnost pranosa)

Jedan od najomiljenijih tipova modema čija je cena u poslednjih godinu dana pala sa 100 na 50 funti je Prism VTX 5000 za računar spektrum Korišćenja modema ilustrovaćemo na njegovom primeru

Kućište u kome se nalazi modem povezujamo sa spektrumom pomoću trakastog kabla sa konektorom direktno u zadnji deo računara Zahvaljujući konektoru, mogu se priključiti i drugi uređaji kao, na primer, štampač U telefonsku liniju VTX 5000 se priključuje direktno telefonskim kablom u standardni telefonski priključak na zidu a sam telefonski aparat povezujamo preko zadnje strane kućišta modema tako da možemo normalno da telefoniramo Ovaj model, za razliku od većina drugih namenjenih spektrumu, ne zahteva posebnu kupovinu interfejsa RS232

Čim uključite računar, vidite Micronatov displej a pritiskom na bilo koju tipku dobijate osnovni meni Odavde možete kontrolisati kompletan softverski paket namenjen za komunikaciju sa Prestelom i Micronatom koji je upisan u ROM adaptera Meni nudi. Uključivanje u Prestel mrežu (log on), rad sa terminalom (terminal operation), čuvanja/pregled informacija (save/view frames), štampanja (print frames), preuzimanje slobodnih programa (download) i mejlboks editor (mailbox editor), kao i povratak u bejzik

Za pristup Prestelu neophodno je ući u sistem kao sa bilo kojeg terminala na velikom računarskom sistemu Stoga po izboru odgovarajuća opcije računar traži da unesete svoj ID (identifikacioni broj) koji dobijete uplatom tromesečne pretplate Po uspostavljanju veze ID se automatski šalje Prestelu i dobijete Prestelov uvodni ekran Prvo iznenađenja je da vaš spaktrum ima displej u 40 kolona Kad prevaziđete ovaj šok, možete pregledati poruke koje su u međuvremenu za vas pristigle, da šaljete sopstvene pripremljene poruke ili istražujete slobodne programe, informacije i sve ostalo što vas interesuje Stranice sa informacijama možete listati pomoću numeričkih tipki i specijalnih tipki * i £ a povratak na meni ostvaruje se pritiskom na Caps Shift i Enter Time su omogućene druge funkcija paketa kao npr memorisanje na traci, disketi ili štampanje

Opcija punjenja nudi vam slobodne programe Ponuđeni programi nisu neke ekstra klase, ali ako se ipak odlučite za neki od njih, po preuzimanju morate restartovati terminalni program

Poslednja opcija je editor za pripremu tekstova koji se šalju u mejlboks On omogućeva editovanja samo jedne linije u jednom trenutku ali ne i ispravke u prethodnim linijama Ako uočite neku staru grešku, moraćete čitavu poruku kucati iz početka

Raspoložive vrste modema

Na evropskom i američkom tržištu nalazi se mnoštvo modema projektovanih za razne računare i razne standarde Zadržaćemo se na evropskim tipovima koji se nude za računare spaktrum najpopularnija kod nas

Za spaktrum se uz Prism VTX 5000 nude još i sledeći modeli

Concord V22 Data Modem je pravi rols-rojs model On radi čak i sa izvitoperenom linijom i kada odgovara na poziv sa drugog računara automatski podešava odgovarajuću brzinu

Dacom Buzzbox ima verzije na struju i na baterije Verzija na struju je najjeftinija, košta 69 95 funti i ako vam ovajedno treba RS232 interfejs to je ekonomičan izbor, ali ne ako vam interfejs nije potreban i za druge namene

Maplin Modem je najeftiniji na tržištu ali on je namenjen isključivo onima koji su u stanju da ga sami sklapaju, jer se prodaje jedino u kitu

MicroMyta 160 IQ/D je akustični kupler koji se može kupiti za 99 funti, ali o je nestandardni model koji umesto interfejsa koristi kasetni ulaz Na nesreću, ima slabe performanse i fiksiran je na totalno nestandardnu brzinu od 1032 boda Može vam poslužiti jedino za komunikaciju s drugim računarom koji ima iletovatni modem

Minor Miracles WS2000 World Modem još nije atestiran, ali nudi odlične mogućnosti jer radi i na evropskim (CCITT) i na američkim (Bell) standardima

Tandata TM 100 kao Prism radi samo na 1200/75 boda u punom dupleksu i koštao je 1984 kao i Prism oko 100 funti Međutim, za njega je neophodan RS232 interfejs, ali pruža i opciju da uz dodatke smešta 8 telefonskih brojeva od po 16 cifara sa sopstvenom šifrom i log-on kodom Možete čak promeniti sopstveni ID i šifre

AS 3/6/12 je jedini modem čiju cenu saopštavamo u šilinzima -4190 Može da radi i po evropskim i po američkim standardima To je univerzalan modem koji nije namenjen samo spektrumu pa se za svaki računar mora nabaviti i odgovarajuća podrška

Izbor modema

Pri izboru modema za kupovinu određenog modela treba da budu presudna tri bitna faktora: za šta nameravate da ga koristite, koliko možete da platite i koliko će biti jednostavno njegovo povezivanje sa vašim računarom Ako vam je modem potreban samo da biste razmenjivali programe sa svojim prijateljima, biće dobar i običan akustični kupler, ali ako želite da pristupate bazama podataka u SAD, onda dobro proverite da li standardi odgovaraju Ako već imate interfejs RS232 onda su vam, bar teoretski, raspoloživi svi modemi, ali se ipak uverite da će vaš računar raditi sa određenim tipom, jer je kod modema prisutan sličan problem kao kod štampača — računar i periferni uređaj moraju govoriti istim jezikom Ne zaboravite da je i za rad modema neophodna odgovarajuća programska podrška Pre svega, treba obezbediti da serijski port radi odgovarajućom brzinom, zatim upućivanja karaktera otkucanih na tastaturi na serijski port, kao i dolaznih informacija na ekran Praktični programi su znatno komplikovaniji, na primer, dobro bi bilo zaustaviti tok podataka sa drugog računara dok vi radite neki drugi posao, recimo otvarate vrata pošto je neko zvonio i slično da ne govorimo o snimanju informacija na disk ili štampanju poruka Mada ne isključujemo mogućnost da i sami sastavite programe koji su i bolji od onih na tržištu, ipak preporučujemo da i u ovom slučaju maksimalno koristite gotove programe i stoga je bolje prethodno se dobro raspitati o programskoj podršci Najzad, većini će biti potreban neko da izvede povezivanje To nije posao za amatera jer standardne RS232 veze mogu itekako da variraju, tako da taj neko mora dobro poznavati svoj posao Imajte sve ovo u vidu ako se odlučite za nabavku modema — veze sa svetom za vaš računar — ali i činjenicu da broj modela iz dana u dan raste, a da cene padaju

Vladimir Ilijevski
Nevenka Spalević

rađanje programskih jezika

Istorija računara

Suma zica na programskom panalu je kasnije zamenjena blokom perforiranih kartica — rupa na odredenoj poziciji na kartici imala je značenje prisustva spojne žice na ekvivalentnoj poziciji programskog panela Jedan blok kartica bi odgovarao sanduku punom programiranih žičanih panela Montiranje i demontiranje kartica namesto panela za učitavanje' i izvršenje bilo je mnogo jednostavnije jeftinije i brže pa je upotreba retkih i skupih računara postala efikasnija Za razliku od čvrstih (engl hard) snopove žica, papirne kartice su bile savitljivive mekana (engl soft) pa otuda i naziv mekane stvari ili softver (engl software) za sadržaj kartica tj za programe perforirane na karticama Pojavom kartica je najedanput postalo jadnostavno da se izbuši pripremi program za kompjuter Za prosto bušenje rupa na karticama diploma iz elektronike više nije bila potrebna Svako ko bi znao efekat svake rupe sa kartice proizveden na računaru — drugim rečima oni koji bi naučili tzv *mašinski* jezik — mogli bi bez mnogo muka da programiraju elektronske računare

Time je drastično bila proširena baza korisnika računara sa prethodno privilegovane grupe elektroničara i matematičara na sirok krug stručnjaka gotovo svih profila Neki su toliko bili opsednuti beskonacnim kombinovanjem perforacija na karticama da su čak zanemarili svoje originalno zanimanje i postali po njihovim recima programeri Mnogobrojne greske i problemi sa rupama na karticama progresivno su se umnozavali sa debljinom paketa kartica Binarne kombinacije masinskog jezika se na prvi pogled ponekad gotovo uopste ne razlikuju Bilo ja vrlo lako napraviti grešku pri programiranju velikih mašinskih programa, a istovrameno vrlo teško naći pogrešni bit u sumi jedinica i nula

Primitivni jezik mašine

Određana više puta ponavljana kombinacije jedinica i nula (ekvivalent ima rupe nema rupe) sa određanim efektom na ponašanje računara su počele medu mašinskim programerima da dobijaju opisana imena koja bi direktno asocirala na proizvoedeni efakat Često namesto takvih kombinacija jedinica i nula, programer bi u žurbi da što pre skicira rešenja problema za računar koristio ekvivalentna imena ili skraćenice za ta imena Jednim spontanim procesom, nastao je programski jezik slogova, sastava, ili ASSEMBLY, kod nas poznat pod pogrešnim imenom *ASEMBLER* Ako ga već ne zovemo SASTAVNI da sa na bi zamerali Amarikancima i Englezima, bilo bi dobro da ga nadalje zovemo jednostavno *ASEMBLI* Asembli jezik zahteva od programera znanje arhitekture'' korišćenog računara, tj sastavnih delova i načina na koji korišćeni računar funkiconiše Arhitektura računara je elegantan naziv za blok dijagram računara, na kome se vide elementi računara kao što su mali i brzi memorijski blokovi ili registri sa naznačenim vezama za razmenu jedinica i nula Da bi naučio *ASEMBLI* jezik programer bi morao da pažljivo prouči blok dijagram računara i nauči koje su sve moguće razmene bitova između registara Mnogobrojne mogućnosti su opisane skupom instrukcija (engl Instruction Set) datog računara

ASEMBLI jezik koristi podsetne skraćenica ili mnemonike namesto odredenih grupa jedinica i nula iz mašinskog jezika Ovaj jezik je učinio posao programiranja ralativno lakšim jer je bio mnogo jednostavnije, recimo, koristiti skracenicu M kao instrukciju za množenje ili S za sabiranje namesto binarnih kombinacija 11010101 ili 11011001 *ASEMBLI* programeri su morali da znaju ne samo mnemonike za operacije već i mnemonička imena svih ragistara Ime registra bi se koristilo namesto grupe bitova koji bi bili pohranjeni u registru Tu se javlja fenomen simboličke adrese podatka ili takozvana imanovana variabila

U potrazi za olakšicama u programiranju programeri neumorno komplikuju sliku računara Slično nizovima bitova u mašinskom jeziku kratki nizovi *ASEMBLI* instrukcija sa čestom primenom počinju da dobijaju mnemonička imena, koja su posle višegodišnje upotrebe polako ušla u sastav repertoara instrukcija *ASEMBLI* jezika Takvi nizovi smisaonih instrukcija su poznati pod imenom MAKRO (angl MACRO) Da bi se napravila razlika izmedu direktnog predstavnika arhitekture računara čistog *ASEMBLI* jezika nove proširene verzije su nezvane *MARKO SEMBLIJEM*, (engl MACRO ASSEMBLY) Programiranje u *MAKRO ASEMBLIJU* je bilo mnogo lakše od čistog *ASEMBLI* programiranja Danas su zbog svoje neposredne veze sa arhitekturom računara *ASEMBLI* jazici još uvek neminovni pri sistemskom programiranju i programiranju efikasnih programa

Ranih pedesetih godina proizvodnja računara je polako počela da postaje unosan posao Kako su se proizvodači računara umnožavali tako su se sa svakim novim

Ilustracija Miša Marković

Novi saradnik

Naš novi stručni saradnik i dopisnik iz Njujorka Radomir A Mihajlović-Bili vanredni je profesor za predmat Operativni sistemi na njujorškom Institutu za tehnologiju (New York Institute of Technology) Radomir Mihajlović završio ja studije elektronike na beogradskom Elaktrotahničkom fakultetu magistrirao je elaktroniku i matematiku i odbranio doktorat iz oblasti Statističke teorije komunikacije i Teorije informacije Kaže da je počevši intenzivno da sa bavi kompjuterima naučio mnogo o ljudima i da je za njega Computer Science zapravo nauka o ljudima a na o računarima Naši čitaoci imače priliku da bolja upoznaju Bilija Mihajloviće profesionalnog programera koji tvrdi da su pirati najprograsivnija snaga naša informatička ravolucije kroz intervju koji smo pripremili za sledeći broj Računara

Nekada davno, u vreme samog početka ere elektronskih računara, programi su bili sastavljeni od mreže žica. Dve mogućnosti, prisustvo i odsustvo spojne žice, su bile, radi jednostavnosti, označene jedinicom i nulom. Kako je reč o samo dve mogućnosti, koje je lako izbrojati na prste, elektronski računari su nazvani binarnim digitalnim računarima, što treba da zahvali latinskim rečima ili dva i digit ili prst. Paneli sa programom su se, po potrebi, montirali na šasiju računara, pa otuda arhaične ideje da računarima mogu da rukuju samo stručnjaci za elektroniku. Jednostavne instrukcije tipa „saberi 2+3" zahtevale je višečasovno povezivanje, repovanje, programa. Ako bi, kojim slučajem, rezultat bio 4, programer je morao da pretraži čitav žbun finih žica u potrazi za „bubicom" (engl. bugg), tj. pogrešnom vezom. Ponekad ni dani pretraživanje, (angl. debugging), ne bi bili dovoljni. Tako je u muci rođeno zanimanje koje se danas nosi možda s najviše dostojanstva — zanimanje zvano programer.

tipom racunara programeri ponovo morali da late učenja novog *ASEMBLI* jezika To i jeste i nije bio problem za radoznale programere Međutim ono sto je bilo vaznije je da su svi programi napisani tokom dugog perioda programiranja na starom racunaru morali da budu izpočetka ponovo pisani Taj problem među kompjuterašima je poznat kao problem prenosivosti (engl Transportability) softvera Programi sa jednog tipa računara ne važe za drugi tip računara — znači da dati programi nisu prenosivi

Potreba za daljim pojednostavljavljenjem pripreme programa iskustva sa *MAKRO ASEMBLIJEM* i zahtev za programima koje ne bi trebalo svaki čas prevoditi sa jezika jedne mašine na jezik druge doveo je do pojave jezika na visokom nivou univerzalnih jezika razumljivih od strane racunara različitih tipova U jezicima visokog nivoa mnemonici iz *ASEMBLIJA* i *MAKRO ASEMBLIJA* su zamenjeni kompletnim rečime i čoveku lako razumljivim simbolima Poseban program bi generisao odgovarajuce blokove jedinica i nula u masinskom jeziku na svaku instrukciju u visoko-nivoskom jeziku visokog nivoa Instrukcije u jeziku visokog nivao bi bile ulazni podaci a jedinice i nule masinskog koda bi bile proizvedeni izlazni podaci program-prevodioca Takav program bi imao funkciju čitaća tabele za prevođenje sa čoveku razumljivog, izvornog (engl Source Code) programa na mašinski program, (engl Object Code) Programi za prevod jezika visokog nivoa su poznati danas kao prevodioci ili kompajleri (engl Compiler) Prisutvo kompajlera je neophodno u računaru za rad sa odgovarajućim jezikom visokog nivoa

Bejzik ili Pomrsik?

Matematičari su uredili sebi pogodan jezik za prevod matematičkih formula, FORmula PREVodioc (Engl FORmula TRANslator) na mašinski jezik poznat danas u čitavom svetu kao FORTRAN Po sličnoj logici *FORTRAN* bi se mogao kod nas jednostavno nazvati FORPREV(?P) *FORTRAN* se pokazao kao vrlo pogodan jezik za programiranje resenja problema sa malim brojem podataka i velikim brojem matematičkih operacija sa podacima Između preko hiljadu programskih jezika predloženih sa različitih strana zanimljivo *FORTRAN* se proslavio u velikom delu zbog toga sto ga je IBM najveci svetski proizvođac računara usvojio za sluzbeni jezik Mnogi korisnici su svidalo im se to ili ne, morali da koriste *FORTRAN* i mnogobrojne škole su morale da uče svoje studente *FORTRANU* Za razliku od *ASEMBLIja* i masinskog jezika isti program napisan u *FORTRANU* bio je funkcionalan pred IBM racunara na bilo kom drugom tipu racunara koji bi imao sebi svojestveni *FORTRAN* kompajler *FORTRAN* programi su postali transportabilni dok su jedino kompajler programi ostali neprenosivi između mašina različitih tipova

Slično slučaju FORTRAN-IBM Američko ministarstvo za obranu (engl Departmant Of defence ili DOD) je zaključilo da za potrebe svoje administracije koja je verovatno najveća na svetu mora da ima jezik pogodan za programiranje rešenja za obradu ogromnih količina podataka koristeci mali broj operacija na njima Predložen je Jednostavni Poslovno Orjentisani Jezik (engl COmmon Business Oriented Language ili COBOL) skraćeno kod nas poznat kao KOBOL Naš ekvivalent JEPOJ zvuči muzikalno

Obadva jezika *FORTRAN* i *KOBOL* zbog svog relativno dugog veka, danas su najviše govoreni'' jezici na svetu medu programerima između ostalog i zahvaljujući IBM-u, računarskoj i DOD-u, vojnoj supersili, koje su ih promovisale

ALGOL je bio jezik koji je u više verzija uglavnom imao za cilj da postane univerzalni programski jezik, sa svim mogučim instrukcijama i tipovima podataka, pogodan za masovnu obradu masa podataka, nešto slično *FORTRANU* i *KOBOLU* zajedno Kao vrlo glomazan među programerima, ne baš puno ornim da uče više nego što je minimalno potrebno, *ALGOL* nikada nije mogao da postane široko prihvacen Mada obožavan od teoratičara programiranja nije mogao da osvoji širi krug svakodnevnih običnih softveraša Međutim, i pored negativnog odnosa programera prema *ALGOLU*, ovaj je jezik verovatno odigrao jednu od najznačajnijih uloga među dosadašnjim jezicima Sa svojim mnogobrojnim mogućnostima puno je uticao na konačni oblik mnogih kasnije predloženih programskih jezika Tipični primeri su *PASKAL* C *SIMULA* PL/I *BLISS* *ADA* itd

Mašine koje je IBM prodavao ili rentirao i koje je DOD koristio bile su velike sa ogromnim memorijskim kapacitetima Zbog memorijskog luksuza u kome su programirani prevodioci *FORTRAN* ili *KOBOL* tekstova na tekstove u mašinskom jeziku sa samo dva simbola, prevodioci ovih jezika su napravljani tako glomaznim da ih je bilo gotovo nemoguće koristiti na mirko računarima sa siromašnom memorijom Kada su se ranih sedamdesetih godina na tržištu pojavili mikroračunari sa malim i skupim memorijama i sa svojom originalnom namenom da služe prvenstveno za zabavu obrazovanje i rešavanje jednostavnih problema obrade malih količina podataka novi programski jezici su počeli da se javljaju kao pečurke posle kiše Činilo se da skoro svaki ozbiljniji programer ima svoj jedinstveni programski jezik Jedan od prvih takvih jezika pa zbog toga i najpoznatiji medu hekerima je Početnički Mnogonamenski Simbolički Instrukcioni Kod, (engl Beginner's Allpurpose Symbolic Instruction Code ili BASIC) Da smo ga kojim slučajem prvi predožili, zvao bi se najverovatnije PMSIK ili PoMrSIK a ne BEJZIK što se odomačilo medu našim programerima Ovo je bio jezik koji je bilo moguče brzo i lako naučiti i to mu je verovatno i jedina dobra osobina U osnovnim školama, gde problemi i rešenje za programiranje nisu komplikovani *BEJZIK* IZGLEDA KAO BLAGOSLOV — LAKO GA JE NAUČITI I JOŠ LAKŠE KORISTITI *BASICna* slika je daleko tužnija u slučaju ozbiljnih programskih projekata vrlo je teško naći bug u velikom *BASIC* programu pa izgleda da mu naše ekvivalentno ime POMrSik ili BIEJeZIK odlično pristaje Kada popravku programa ne vrši autor već korisnik svaka nova strana *BEJZIK* listanja (eng listing) postaje mučno i traumatično iskustvo Osobine *BEJZIKa* su uslovljene karakterističnim ograničenjima malih računara — mali kapacitet memorije i skromne procesorske mogućnosti pa stoga i laki problemi i kratki programi Bilo kako bilo zahvaljujuci milionskoj invaziji mikroračunara, *BEJZIK* se proslavio Na opštu žalost obožavaoca *BEJZIKa* sa padom cana elektronskih komponenti i povećanjem računarske moći mikrića *BEJZIK* sve više potiskuju skraćene verzije giganta kao što su *FORTRAN* ili *ALGOL*

Paskal bez Bleza

Ne sa ciljem da udovolji ograničenjima hardvera kao *BEJZIK* već da udovolji programerima i olakša im pisanje velikih programa računarski genije iz Ciriha Niklaus Wirt projaktuje 1971 god danas već široko prihvaćeni jezik *PASKAL* Za razliku od dosada pomenutih, *FORTRANA*, *KOBOLA* i *BEJZIKA* direktan prevod *PASKAL* na naš jezik je opet PASKAL *PASKAL* je ime poznatog matematičara i fizičara Moguće je da je baš to razlog što su ga profesori mnogih univerziteta vrlo brzo prihvatili Wirt je prethodno puno radio na razvoju jezika sa profesionalnom namenom kao što su Programski Jezik br 1 (Engl Programming Language 1 ili PL/1) i *ALGOL* Njegova iskustva sa ovim jezicima su u svakom slučaju bila presudna po sudbinu i izgled *PASKALA* *PASKAL* se danas svrstava u grupu jezika tipa *ALGOL* ili u grupu strogo tipiziranih jezika čiji je lider *ALGOL* Svi programski jezici visokog nivoa korista imena varijabila kao oznake nizova jedinica i nula specificirane dužine Spacifičiranje dimenzija i unutrašnje podele i organizacije ovih nizova je postalo poznato kao specifičiranje tipa podataka Strogo tipizirani jezici kao što je *Paskal* izričito zahtevaju deklarisanje svih varijabila na samom početku programa

Spacificiranje tipa podataka i odgovarajućih mogučih operacija sa datim tipom podatka dovalo je do pojava astrakcije podataka Wirtovo profesorsko zanimanje je očigladno uticalo na *PASKAL* Glavna ideja autora *PASKALA* je bila da u slučaju složanog problama rastereti programera-studenta od navažnih šifrovanih detalja oko pisanja instrukcija, već da akcenat stavi na samo rešavanje problema Na skoro svim univerzitatima u SAD, sa retkim izuzecima, *PASKAL* ja obavezni programski jezik

PASKAL je jezik na visokom nivou u pravom smislu ta reči, pogodan kako za male tako i za velike računare, sa ključnim karakteristikama jezika visokog nivoa Prema nekoj vrsti definicija, jazik na visokom nivou bi trebaio da zadovolji sleđeče uslove

(1) Jezik ne zahteva od programara znanja arhitakture mašine i mašinskog jezika

(2) Jezik je nezavistan od posebnih karakteristika datog računara

(3) Postoji jadan prema više relacija između originalnog, izvornog, programa i mnogobrojnih objekat programa u mašinskom kodu različitih mašina

(4) Oznake i instrukcije jezika su prirodne i očigledno razumljive sa slobodom pisanja bez tabelarnih pravila pisanja i ograničenja

Programiranje u *PASKALU* počinje sa dafinicijom problema i tipova podataka, zatim sledi podela problema na manje parcijalne probleme sa početkom i završetkom (engl begin i end) koji se dalje razbijaju na elementarne blokove takođe sa striktno naznačenim početkom i završetkom Sa *PASKALOM* se javlja posabna disciplina organizovanog i lepog pisanja programa, tzv struktrano programiranja, (engl structured programming)

Mnogostruki i jedinac

Pronalazak program-prevodioca i jezika visokog nivoa doveo je do masovne revolucije u programiranju Jednom napisani programi su postali univerzalno primenljivi bez ili sa vrlo malo izmena Produktivnost u poslu programiranja postaje značajan faktor Javlja sa tzv discpilina softver inženjerstva (engl Software Engineering) Nešto što je nekada bilo hobi ili neizbežna rutina u eksparimentisanju sa brojevima postaje punopravno zanimanje Međutim kao što to uvek biva sa svim ljudima, uvek nezadovoljni datim stanjem stvari neskromni i ambiciozni softver inžanjari nisu zadovoljni pranosivošću programa visokog nivoa, več zahtevaju prenosivost i univerzalnu primenljivost i program-prevodioca Sa tim zahtevima dvojica zanesenjaka iz Belove Laboratorije Karnigan i Rici (Brian Kernighan i Dennis Ritchie), pradlažu vrlo prenosiv kompajler za jazik koji oni iz šale nazivaju jazik C Za razliku od istraživača sa poznatog M I T a koji su radili na programu MULTIX u prevodu MNOGOSTRUKI, koji bi mogao da se po potrebi ponaša kao mnogo različitih računara, Karnigan i Rici predlažu program UNIX ili JEDINAC koji bi mogao da se montira lako na bilo koji računar i koji bi drastično olakšao pripremu novih programa Pri pisanju UNIXA silom prilika da bi sebi olaksali posao u zavisnosti od problema sa kojima su se pri tom sratali,

Augusta Ada Prvi zenski programer na svetu

Karnigan i Rici su morali da izmišljaju nove instrukcije i pomoćne male programe da bi na kraju složili ove u programski jezik B Naziv B im se iz nekog razloga verovatno nije mnogo svidao, pa su jezik prekrstili u jezik C Programski jezik C je danas poznat kao jezik sa najlakše prenosivim kompajlerom pa stoga i sa najlakše prenosivim programima Da bi bio ono što jeste tj vrlo prenosiv, jezik C je koncipiran kao vrlo mali jezik Baz mnogo različitih instrukcija je teško izvmuti bilo šta u jeziku da bi navodno bilo bolje nego u originalnom jeziku To znači da sem originalne varzije, gotovo uopšte nema dijalekta jezika C

Godine 1974, suočen sa astronomskim porastom troškova razvoja softvera pisanog upotrebom mnogobrojnih programskih jezika (jedna studija navodi da je u jednom momentu bilo u upotrebi oko 5000 različitih programskih jezika i dijalekata) američki DOD odlučuje da formira službeni programski jazik Kako nijedan postojeći jezik nije zadovoljavao, DOD je delegirao nekoliko različitih grupa sa zadatkom da predlože svoje verzije super jezika" Posle dužag procesa modifikovanja i integracije različitih predloga, uspostavljen je programski jezik ADA nazvan tako u čast Auguste Ade čerke lorda Bajrona i asistentkinje Čarlsa Bebidža, pronalažača prvog praktično upotrebljivog računara Zbog toga što če biti obavezni jezik programera koji budu radili za največeg svetskog naručioca softverskih poslova, očekuje se da ce ADA biti jedan od najvažnijih jezika osamdesetih godina

ADA je ogroman jezik i nije čudo da ima mnogo osobina koje drugi popularni jezici namaju Jezik je projaktovan sa prvenstvenim ciljem lake čitljivosti stroge tipiziranosti, mogucnosti paralelnog programiranja više instrukcija istovremeno (engl concurrent programming) i masovne prenosivosti izmedu mnogobrojnih tipova računara danas u upotrebi u oružanim snagama SAD Kako bi se obezbedilo da skoro sve moderne osobine budu uzete u obzir, ideje i sugestije za jezik su bile prihvatane od programera sa svih strana sveta Mnogi programari, po onoj našoj ‚gde ima puno kuvarica čorba je preslana" smatraju da ja *ADA* preglomazan i na baš pogodan jazik za upotrebu Međutim, činjenica da Sovjeti užurbano prevode sve knjige o jeziku *ADA* i da proizvođači parsonalnih računara akračuju jezik na podakup i nuda različita varzije obečava izvesnu budućnost

Kako se svetu ne može ugoditi Istorijski jedan programski jezik nije mogao nikada da zadovolji svakoga Najbolji programski jezik je uvek bio tu iza ugla čekajuci da bude pronaden Postavlja se pitanje da li je moguce naci konačni programski jezik i kako ce on izgledati? Kakav ce izgled imati popularni jezik jednom kada *ASEMBLI BEJZIK* i *PASKAL* postanu aksponati u muzeju kompjuterskih nauka? Zanimljivo, izgleda da je na ova pitanja jednostavno odgovoriti biča više konačnih jazika u upotrebi Nimalo čudno, mi vač znamo imena tih jezika Biča to jezici poznati kao engleski srpskohrvatski, francuski, japánski itd Jer bez diskusije najlaksi jezik je prirodan ljudski jezik Na zalost to ostaje kao problem u nasleđe budućim programerima Da bi razumeo prirodan jezik racunar mora biti predhodno programiran programima vestačke inteligencije koji bi se s lakoćom hvatali u kostac sa dvosmislenostima alegorijama hiperbolama smicalicama štosovima i ostalim nejasnocama poetičnih programera

Računar budućnosti mora biti u stanju da razluči bitno od nebitnog — da odlučuje u pravom smislu te reči Na današnjem nivou razvoja softver inženjerstva postoji grupa od nekoliko jezika sa prvenstvenom namernom uprošćavanja problema informisanja računara o tome sta je očigledno i bitno, a šta nija ili šta se implicitno podrazumeva Tipični pratstavnicu su U SAD popularni *LIPS* sa MIFA u Japanu glavni jezik računara pete generacije *PROLOG* Zbog elektronske supersile iza sebe *PROLOG* verovatno ima bolje izglede za uspeh Mada ime PROLOG dolazi od skračenice PROgramiranje sa LOGikom (engl PROgramming in LOGic) nimalo nije tačno da je potrebno da programer bude ekspert za matematičku logiku da bi koristio *PROLOG* Naprotiv jezik je toliko jednostavan da ga i deca mogu lako naučiti *PROLOG* je jezik pogodan za obradu podataka znanja Program u *PROLOGU* sa sastoji od činjenica o odredenom subjektu Moguce je postaviti pitanje *PROLOG* programu i ovaj ce pokušati da odgovori koristeci prethodno programirana činjenice Ograničenja *PROLOGA* ili *LISPA* su ogromna Međutim, u svakom slučaju prvi koraci ka programskim jezicima budućnosti su učinjeni

U današnjem trenutku razvoja kompjuterskih nauka i softver-inženjerstva posle realativno duge istorije sa mnogobrojnim jezicima pomalo izgleda smešno stav autora *FORTRANA* IZ 1954 god da če *FORTRAN* svojim savrsenstvom i razumljivošcu omogućiti jednostavno programiranje svih algoritama i gotovo u potpunosti eliminisati pogresno kodovanje i potrebu za pretraživanjem i popravkom programa

Dr Radomir A Mihajlovic

Ekskluzivno ekranski editor i druge bajke

Naša nova trakoteka

Svi sa sa dosta nostalgija sećamo dana kada ja časopis „Galaksija" imao Bibliotaku programa za džepna programabiline računare. Ta bibliotaka je daiovela potpuno amatarski: naši čiteoci su slali programe, mi smo birali najbolja i objavljivali njihove naslova. Dok su autori primljanih programa dobijali satisfakciju jedino kroz objavljivanja imena i izbor dva basplatna programa iz Bibliotake, drugi su čitaoci, placajući troškova koji su pokrivali ekonomsku canu fotokopiranje i poštarina, mogli da naruča sve programe koji ih intarasuju i dobiju ih u nekom rezumnom roku. Pra skoro dve godine smo pokušali da uradimo našto slično, pa smo osnovali Bibliotaku programa za kučna računare, ali sa brzo pokazalo da njani principi izgladaju arhalčno u nagiom talasu komercijalizeclja i — stvar je pala u vodu. Sada pokušavamo ponovo, ali, sasvim u duhu vramana, na našto komarcijalnijoj osnovi.

```
SCREEN EDITOR - V1 1 47872.16384
** WRITTEN BY VLADIMIR KOSTIC **
ZX SPECTRUM 48Kb / SPECTRUM PLUS

READY
L200.300
0200 LET V1=3-(RND> 5): LET H1=INT (RND*3+1)  IF FN
      X(V1,H1)<>2 THEN GO TO 200
0210 LET V2=V1-1
0220 IF H1=1 THEN LET H2=H1+(RND>.5): GO TO 290
0230 IF H1=3 THEN LET H2=H1-(RND>.5): GO TO 290
0240 LET H2=INT (RND*3+1): GO TO 290
0250 LET V1=CODE Z$(1+(Z$(2)<Z$(1)))-48
0260 LET H1=CODE Z$(1+(Z$(2)>Z$(1)))-64
0270 LET V2=CODE Z$(4+(Z$(5)<Z$(4)))-48
0280 LET H2=CODE Z$(4+(Z$(5)>Z$(4)))-64
0290 IF NOT (V1<1 OR V1>3 OR V2<1 OR V2>3 OR H1<1 O
     R H1>3 OR H2<1 OR H2>3) THEN GO TO 320
0300 IF C=1 THEN GO TO 160
READY
CR C 18.32  MODE NORMAL FREEZE 2 PROG 04436  EDITOR
```

```
IF C*7+LN(X+Y) C I G 47              GALAKSIJA - RACUNARI
L170 200,140,30,260,170,12
L900
0910 IF LEN Z$=2 THEN INPUT "TO." LINE O$  LET Z$=
     FN (X,U)+200*LENK GOTO 420
0914 IF FN X(V-1,H)=1 THEN GO TO 2000
0920 FOR V=2 TO 3
0930 FOR H=1 TO 3
0940 IF FN X(U,H)=2 THEN GO TO 970
0950 NEXT H  NEXT V PRINT AT 10,10;FLASH 1;INVERSE
     1 "  READY  " PAUSE 0 CLS PRINT #1 "(X)=STOP"
     IF C*7+LN(X+Y)>C THEN GOTO 47
0960 GO TO 990
0970 FOR V=2 TO 3
0980 FOR H=1 TO 3
0990 IF FN X(V,H)<>2 THEN GO TO 1030
1000 IF FN X(V-1,H)=1 THEN GO TO 160
READY
EDIT 1020
1020 IF H<>3 THEN IF FN X(V-1,H+1)=3 THEN GO TO 160
CR C 19 36  MODE NORMAL FREEZE 2 PROG 04436
```

Covek se kazu uci na greskama pre svega distribuirajuci programe za džepne računare nismo imali nikakvu konkurenciju pa je pojava svakog dobrog programa bila pravi mali praznik Kada je rec o spektrumu komodoru i amstradu' i drugim kucnim ljubimcima nasa konkurencija je vrlo mocna cini je armija **pirata.** Kada se za 15 dinara može nabaviti program koji u Engleskoj kosta otprilike isto toliko funti mali programi iz nase Biblioteke će intaresovati samo mali broj čitalaca S druge strane prosla su vremena kada su džepni racunari bili isključivo hobi neko ko ulozi mnogo rada u ozbiljan program obično zeli da za to dobije i određenu materijalnu satisfakciju

Biblioteka na kaseti

Odustajanju od Biblioteke programa za kucne racunare kumovale su da budemo iskreni i izvesne organizacione teskoce ako na lageru' imamo dosta programa onome ko ih snima je tesko da odredi koje treba da smesti na koju kasetu i kojim redom onome ko kopira uputstva koja uputstva da kopira u koliko primeraka i najzad, onome ko prikuplja materijal i šalje pisma da sinhronizuje te dve delatnosti Ako nam ne verujete da je sve ovo tesko organizovati pogledajte malo preko granice **ni jedan jedini** strani casopis nema nista slicno Biblioteci programa! Daleko je jednostavnije i jeftinije izdavati po jedan ili dva programa na svakoj kaseti umnožiti ove kasete stampati uputstva i svima zainteresovanima slati jednake pakete

Ovaj prilicno dugačak uvod je imao za cilj da vam objasni razloge koji su nas naveli da se upustimo u izdavanje softvera i da vas (a pomalo i autora ovoga teksta) uveri da ne odustajemo tako lako od amaterskih principa koji nam se i dalje dopadaju Časopis Galaksija je dakle odlucio da pocne da izdaje kompjuterske programe na kasetama i otuda ovaj tekst kao i narudžbenica koju ste odmah primetili u dnu strane

Kakve programe zelimo da izdajamo? Naravno dobre programe! A u takve ubrajamo pre svega ozbiljne sistemske programe poslovne aplikacije i ako ih bude bilo igre koje kvalitetom konkurisu stranima Softver koji budemo izdavali ce biti potpuno originalan i moci ce da se nabavi isključivo posredstvom naseg casopisa (i posredstvom pirata ali o tome docnije)

Podstaknuti dovitljivoscu jednog našeg citaoca planiramo da na kasetama objavljujemo jos jednu vrstu programa U znak zahvalnosti potpuno besplatno ponavljamo njegov mali oglas

Prodajem program Devpak v7 8 To je poboljsana verzija dobro poznatog paketa Mons-Gens 8M obogacena sa oko 15 korisnih rutina Cena sa kompletnim uputstvom za rad je 600 dinara Gabor Erdeg, Vareška 28 24000 Subotica

Mozda ste vec shvatili o cemu se radi naš čitalac iz Subotice prodaja unapredenje programa DEVPAC koje je u racunarima 6 objavio Vlada Kostic Objavljeno je par strana listinga koga priznajemo nije lako otkucati Gabor Erdeg je obavio taj posao i sada olaksava zivot ostalim citaocima Ra-

Kako sam pisao editor

Na ideju da napišem ekranski editor došao sam sasvim slučajno Dobio sam program BETA BASIC V1 8 u čijem uputstvu za upotrebu piše. „Koristeći naredbe SCREEN i KEYIN, svako željan izazova može da napiše pravi ekranski editor na bejziku!" Kao svaki haker koji drži do sebe, zaključao sam vrata svoje sobe, uključio mašinu i kada je svanuo dan je sam imao gotov ekranski editor napisan na bejziku Bilo je to, naravno, pusto hakersko zezanje, ali me je navelo na neka razmišljanja

Pre svega, „spektrumov" bejzik je sasvim dobar Svaka čast programerima koji su pisali BETA BASIC, HIPER BASIC, MEGA BASIC i slična programa, ali za tim nema bog zna kakve potrebe Lepo je imati, recimo, sprajtove na bejziku, ali čemu to kada je bejzik i tako katastrofalno spor za akcione igre? Uz to, program napisan na, recimo, BETA bejziku neće moći da radi bez BETA bejzika, što predstavlja dodatnih 10 K memorije Takav program se ne može prodati, objaviti u nekom časopisu ili, jednostavno, dati nekome ko nema, ili ne zna da koristi BETA BASIC

S druge strane, „spektrumov" editor je ispod svake kritike Toliko je loš da prosto destimuliše korisnika, više nego same gumice Da ne spominjemo fleširanja ekrana dok se kursor pomera gore (dole ili genijalnu proceduru LIST/BREAK/CAPS) 1 da bi se editovala neka linija Secam se da sam svojevremeno koristio BETA BASIC samo zbog EDIT naredbe

Imajući sve to u vidu, nije mi bilo teško da zaključim da je „spektrumu" potreban ne neki novi ultra bejzik, već dobar pravi ekranski editor Sledeći korak bio je pisanje ekranskog editora na mašinskom jeziku Osnovna ideja je bila· dovedi kursor na mesto greške, ispravi, pritisni enter Još nešto editor mora da bude prijatan za rad Džaba sve mogućnosti ako se korisnik oseća frustriranim

Prvi problem koji je trebalo rešiti bila su 32 znaka u redu To je i suviše malo da bi bejzik program bio čitljiv Taj broj se može povećati na 42 (matrica 5×7) 51 (4×6) ili 64 (3×6) Prvo rešenje i nije neko poboljšanje, a 64 je suviše zbijeno (jeste li ikada koristili TASWORD II?), tako da sam se opredelio za 51 karakter u redu Za divno čudo, slova su ispala izuzetno lepa i jasna Negde februara ove godine, počeo sam da pišem rutinu za prikazivanje pedeset i jednog znaka u redu koja je, zajedno sa novim karakter setom i svim pripadajućim potprogramima (za brisanje, pomeranje ekrana gore, dole, itd) zauzela 2,5 K memorije Tako je počeo ceo posao oko pisanja ovog programa

Vertikalni razmak između linija iznosi tri tačkice — taman da se kursor u obliku crtice provuče između — tako da se ne mucite se sa izbacivanjem i umetanjem slova, ukoliko editujete deset sekcesivnih linija morate deset puta da kucate EDIT!

Editor kao opsesija Vladimir Kostic u redakciji Galaksije'

čunara! Samo znate mi smo imali taj program pre svih pa i pre davaoca ovog oglasa Mi smo dakle mogli da ponudimo svima koji su spremni da se odreknu nekih 400 dinara da bi izbegli nekoliko časova kucanja u spektrumovu" tastaturu ovo unapređenje Devpaca na kaseti! Tako bi određeni procenat od prihoda pripao Vladi Kosticu koji ga je priznajte ipak malo više zaslužio od Gabora Erdega Na kasetama ćemo dakle izdavati i duže programe koje objavljujemo u Računarima' pri čemu ćemo se potruditi da cena ovakvog softvera bude minimalna — kaseta ovoga tipa predstavljaju pomoć čitaocima, a ne način da dopunimo svoj budžet! Praktikovaćemo i objavljivanje opisa programa i sve potrebne dokumentacije u Računarima" dok ćemo umesto dugačkih listinga nuditi kasete oslobađajući prostor u časopisu za druge tekstove

Po narudžbenici vidite da za početak nudimo pet programa 'Ekranski editor' Vlade Kostiča 'Hiper bejzik' Igora Fischera, 'Velika akcija' Ace Radovanovića 'Eatenglish 1' Slavoljuba Milekiča i Dragane Taneskovskog i 'Trodimenzionalna grafika Jovana Skuljana 'Hiper bejzik', 'Veliku akciju' i 'Eatenglish' ne treba posebno opisivati — radi se o programima koji su dobili prvu drugu i treću nagradu na nasem proslogodisnjem Konkursu i o kojima smo dosta pisali kako u Galaksiji" tako i u Računarima" 'Trodimenzionalna grafika je program koji prati tekst u ovom broju naseg časopisa i koji je omogučio crtanje svih efektnih slika koje smo objavili i mnogih drugih za koje nije bilo mesta Ostatak ovoga teksta posvećujemo Ekranskom editoru programu koji nas je da budemo iskreni i naveo da počnemo da razmisljamo o izdavanju kaseta i kao takav zasluženo poneo broj 1 u nasem spisku

Ekranski editor

Poznajete li Vladu Kostica? To je saradnik Računara' trenutno zadužen za vrhunske programe za spektrum" i cake" u vezi sa mašinskim programiranjem na Z80 Vlada je (nemojte mu reči da smo ovo napisali jer se ljuti kada ga neko hvali) vanserijski programer koji ce kada naiđe na dobru ideju za samo jednu noč napisati nesto kao sto je Sintaksni teror 256 boja na Spectrumu ili ako mu date nekoliko noči više unapređenje Devpaca I pored takve efikasnosti na sva pitanja tipa Šta radiš" Vlada Kostič je poslednjih devet meseci odgovarao Pišem ekranski editor" Veoma nas je obradovalo kada je ovaj odgovor nedavno prerastao u Završavam ekranski editor" To je ujedno bilo i zeleno svetlo za ovaj napis

Program na koji jedan vrhunski programer potroši devet meseci bi trebao da bude neka dobra stvar Verujemo da je ekranski editor baš to dobar i koristan program kome na domačem (a verujte ni na stranom) tržištu nema konkurencije! 'Ekranski editor' je program tipa beta bejzika" olakšava rad i život pri pisanju drugog softvera Videčete i kako

Čak se i najzagriženiji ljubitelji spektruma slažu sa konstatacijom da je editor ovoga računara očajno slab naredbe se kucaju isključivo traženjem odgovarajuće reči na tastaturi da biste ispravili neku liniju morate da otkucate LIST nn, zatim da pritisnete ENTER pa da pritisnete SHIFT i 1 (EDIT) i da onda polako šetate kurzor i

Kod ekranskog editora stvar je daleko jednostavnija otkucate L (ili LIST) i broj linije i na ekranu ce se pojaviti ta linija kao i (ako ste želeli) segment programa iza nje Koristeći četiri strelice pokretaćete kurzor po ekranu i na mestima na kojima želite ubacujete brisete ili menjate tekst pri čemu naredbe možete da kucate slovo po slovo kao na svim drugim ‚normalnim" računarima Pošto ste u liniju uneli ispravke pritisnučete ENTER i ona ce biti unesena u program, pritiskajući donju strelicu možete za trenutak da pređete na ispravljanje sledeće

Obzirom da rad sa 32 slova u redu tesko može da bude dovoljan za fleksibilnost ekranskog editora znakovi su malo suženi pa ih u svaki red stane po 51 Bez obzira na to matrica 4*6 je dovoljno velika da slova budu sasvim čitljiva čak i na televizorima slabijeg kvaliteta, jedino se neka mala slova (npr k) tesko razlikuju od velikih Dizajn ekrana je unapređen i tako da su linijski brojevi vizuelno odvojeni od konsnog dela naredbe sto znači da su problemi prepoznavanja pocetka i kraja linije i njenog broja koji se mesa sa adresama u raznim POKE i USR naredbama stvar prošlosti

Osim običnog' ispravljanja linija ekranski editor nudi i mnoge druge opcije koje će biti dragocene pri razvoju programa mogućnost brisanja prebacivanja i kopiranja većih programskih segmenata prenumeracija (naravno uz vođenje računa o GOTO GOSUB i sličnim naredbama) povezivanje većeg broja linija u jednu i razdvajanje jedne linije u njih nekoliko dampovanje sadržaja ekrana na nekom stampaču (ne na Sinclairovom jer on jedva može da podnese 32 slova u redu) i da li ste to očekivali rad sa funkcijskim tasteri-

ekranu vidi 20 linija A na samom dnu je statusna linija koje zaslužuje posebnu pažnju U njoj se stalno prikazuju „oblik kursore" (L,C ili G), pozicija kursora, način rada editora (NORMAL, AUTO, EOIT, FINO, LIST ili LLIST), da li su dve gornje linije zamrznute, dužine bejzik programa i da li je uključen EDITOR ili INSERT MOO

Vrlo težak (filozofski) problem bio je kako će se program kucati· jedan tastar — jedna naredba ili slovo po slovo Odmah da kažem da su po mom saznanju, ZX81 i „spaktrum" jedini kompjutari na svetu koji koriste tokenizovanu tastaturu Za to postoji odličan razlog — loša tastatura — ali ostaje da je to vrlo komplikovano i mučno Šift prvi šift drugi šift treći

Postoji još jeden problem vezan za sam ekranski editor kada se na „spaktrumu" edituje linije, kursor može da se šeta samo levo/desno, pa računar vrlo lako prati u kom se modu nalazi Kod ekranskog editora je kursor moguće dovesti bilo gde na ekranu Kako sada računar da zna da li sledi „keyword" ili obično slovo? Mogao bi da analizira ono što se nalazi ispred kursora, ali to je isuviše komplikovano Opredelio sam se za kucanje slovo po slovo i mislim da nisam pogrešio Da bi se korisnicima olakšao rad, moguće je koristiti skraćenice P umesto print, na primer A postoji još i kursor za kopiranje (koji se od glavnog razlikuje time što se ne flešira), pa ako nešto što traba kucati već postoji na ekranu, jednostavno se iskopira Naravno, ni funkcijski testen nisu zaboravljeni!

Pošto ja koncepcija bila tu, krenuo sam sa izradom Gruba blok šema glavne izvršne petlje zauzela je dobar deo zide u mojoj sobi i po njoj je program polako počeo da dobije svoj konačni izgled Ta faza je jeko dugo trajala — dobrih 6 meseci Šest meseci izuzetno napornog rada (preko 400 atranica napisanog programe), ali se sigurno isplatilo Ook ovo pišem, editor već uveliko redi Ostalo je da sa uvedu još neke naredba, i naravno, da sa ispravi podužı apisak sitnih nepravilnosti u radu Koliko će to trajati, ne usuđujam se da prognoziram, mada se potajno nadam ne više od 30 dana

Šta korisnik može da očekuje od ovog editora? Pre svega, jeden izuzetno profesionalno urađen program po najvišim svatskim standardima i, naravno, jedno korisno pomagalo koje će mu omogućiti da brzo i leko piša i ispravlja bejzik programa, sa jednim zadovoljstvom do sade poznatim samo na daleko skupljim kompjutarima — često preko 1000 funti Cena koju za to treba platiti je 16 K mamonje i dva minuta narviranja pri učitavanju, ali sve na ovome svetu ima svoju cenu, pa i jedan ekranski editor

Možda je red da na kraju jednog ovakvog teksta iznesem i neka svoje privatna zapažanja Pre svega mislim da sam i sebi i drugima dokazao da za pisanja ozbiljnih profesionalnih programa nija potrabno hiparskupa profesionalne oprema Na početku sam koristio najobičniju „spektrum" doduše sa profi tastaturom, i kasetofon Kasnije kada ja program počeo da dobija na dužini, opremu sam dopunio sa dva mikrodrajve i 80 K mamorije U našim uslovima vrednost takvog sistema iznosi petnaestak starih miliona što priznačata, nija neki ogroman izdatak Oruga, vrlo zanimljiva stvar je da za pisanje programe 16 K nije potrabno samo šesnaest puta više vremena nego za 1 K dugačak program; da je tako, trebalo je da celu atvar završim krajem fabruara Sigurno da kao iskusan programer nisam očekivao tako kratak rok, ali nisam ni u snu sanjao devet meseci! Možda delimičan odgovor leži u tome da većina standardnih rutina iz „spektrumovog" roma (za ispisivanje po ekranu, očitavanje tastature, proveru sintekse, itd) nije bila upotrebljiva za ovaj editor Uz to, trebalo je napraviti ceo jedan razvojni sistam koji će omogućiti pisanje tolikog programa na jednom skromnom „spektrumu" (samo sore fajlovi zauzimaju 140 K memorija)

Mnogi me pitaju zešto baš pišem editor, a ne neku igru Iskustvo mi pokazuje da ništa nije teže i izazovnije od pisanja sistemskog softvera Nikad nisam naišao na toliko problama kao tokom pisanje ovog editora, ali se nikada nisam ni bolje zabavljao

Vladimir Kostić

ma (soft keys)! Nemojte dakle vise da zavidite vlasnicima komodora'' na dirkama sa desne strane njihovog kompjutera jer će i vas spaktrum'' kada otkucate DEFK W Racunar' ispisivati reč 'Racunar' kada god pritisnete W Nema prepreke ni da definisete taster Q tako da izvrsave niz editorskih komandi na primer da otkuca ENTER prede na sledeci red i pozicionira kurzor na njegov kraj

Od najboljih najbolje

Pored editora a la'' komodor 64 'Ekranski editor Vlade Kostića nudi i malo BBC-jevog imidža Ukoliko vam je nekada potrebno da kopirate delove nekih linija na druga mesta u programu pritiskom na samo jedan taster cete razdvojiti kurzor u dva koji će se nezavisno pomerati po ekranu Upravljajući jednim od njih možete da se pozicionirate ispod bilo kog dela teksta i pritiskajuci dirku kojoj je dodeljena funkcija COPY kopirate tekst na mesto drugog kurzora Naravno razdvajanjem kurzora nije iskljucen osnovni ' ekranski editor sto znači da možete direktno prenositi tekst iz jedne linije u drugu bez potrebe da ovu drugu prekucavate u celini Kada smo već počeli da govorimo o sakupljanju dobrih osobina editora raznih računara pomenimo da je ponesto preuzeto i od galaksije'' primenom komande 'freeze možete da zamrznete' prvih par linija ekrana i u njih unesete neki tekst koji skrolovanje nece brisati Taj tekst može da bude neka poruka koja stalno treba da vam bude pred ocima (npr 'CHANS je na 23531 ili Pozovi Lili u 6 sati') ili naredba koju treba kopirati na mnogo mesta u programu Ukoliko komandi (mnoge nismo ni pomenuli) ima previše za veše siroto pamćenje, poslužićete se dirkom H, koja će na ekranu ispisati HELP mani sa kratkim opisima delovanja raznih editorskih komandi Da stvar bude posebno lepe, time što ćete za tranutak pogledati HELP mani nećete izgubiti sadržaj ekrana koji ispravljate, racunar ce ga automatski prepisati u neki slobodan segment memorije (ako takav postoji editor ća nepogresivo detektovati ovu situaciju) i docnije ga vratiti nepromenjenog

Pominjanjem pune memorije došli smo do osnovnog konflikta koji moraju da razrese autori raznih Toolkit' programa kako sastaviti sto ozbiljniji alat za razvoj drugih programa koji ce sam zauzimati što manji deo dragocene memorije? Ekranski editor' o kome govorimo zauzima, u konačnoj verziji 16 K operativne memorije što znači da se sa kasete ucitava za dva minuta (ako imate mikrodrajv operacija će biti obavljena za desetak sekundi) Slažemo se sa onim sto cete reci 16 K je dosta prostora a dva minuta dosta vremena, Odgovor na pitanje zasto se Ekranski editor protaže na tolikom prostoru'' je varovatno vrlo blizak odgovoru na pitanje zašto je bilo potrebno devet meseci da se ovaj program napise' Dobre karakteristike koje program ima su zahtevale velike intervencije u osnovnom spektrumovom'' operativnom sistemu sto znači da je Vlada mogao vrlo malo da se osloni na ROM svog računara Ponovo je napisana rutina za opsluživanje ekrana (jer originalna spektrumova'' ne podrzava povecanje broja karaktera u redu) rutina za skaniranje tastature (jer spaktrum ' ne prepoznaje neke sekvence tastera koje Ekranski editor koristi na primer Shift i ENTER) program za tokenizaciju i detokenizaciju naredbi (zbog kompatibilnosti sa drugim periferijskim uređajima i programima, o njoj ćemo govoriti za trenutak) i mnoge druge stvari Sve je to, dopunjeno potrabom da editor bude pouzdan i brz (ne bi bilo prijatno ćekati par sekundi za svako skrolovanja ekrana), zahtevalo dosta memorije i dosta rada

Već smo rekli da je 'Ekranski editor' potpuno kompatibilan sa raznim hardverskim i softverskim proširenjima spektruma'' Pre svega, program ća nepogrešivo raditi kako na spektrumu'' teko i na spectrumu plus'', pri ćemu na ovom drugom ako na poćatku rada otkucate jednu naredbu možete slobodno da koristite i dodetne tastere za spacijalne funkcija (bilo bi bolja da program samostalno detektuja situaciju u kojoj ja ućitan u memoriju modala plus, ali je nešto takvo izgleda namoguća ne može se ni sa IN ni sa PEEK prepoznati verzija sinklerovog računara jer su ROM-ovi potpuno jednaki) Na kaseti dobijete dva verzije programa od kojih je jedne asemblirana tako da se ućitava na poćetak, a druge tako da se ućitava na krej mamorija, što znaći da ćete ekranski editor moći da koristite zajedno sa drugim 'utility' programima na koje ste navikli Ukoliko sta na primer ljubitelj 'beta bejzika' pribaći ćata jednoj od dve solucije istovremeno koristiti oba programe na raćun slobodna mamorija ili koristiti ekranski editor a zatim ga ubiti'' (sa BYE a onda aktivirati beta bejzik (ovo će rešenje vise primenjivati vlasnici mikrodrajve ili diska) Pri testiranju programa, pritiskajući SHIFT i ENTER, lako prelazite iz standardnog „spektrumovog'' akrana koji omogućava testiranje programa u editorski koji omogućava njegovo ispravljenja

'Ekranski editor vam omogućava i da pisete programe koji će sa izvrševati u prisustvu nekog proširenje bajzika koje se trenutno ne nalazi u memoriji Ukoliko, ne

primer planirate da vas program koristi programator EPROM-a (nas projekat iz Računara 2' i Računara 7'') isključićete sintaksnu proveru i jednostavno kucati *LOAD *SAVE i slično

Tek krajem godine

Ekranski **editor** se trenutno nalazi u fazi dovrsavanja i trazenja bagova'' koje jedan korisnički program sebi ne sme da dopusti I pored toga sa njim se već može raditi na zadovoljavajuci način Posmatrajuci demonstraciju autor ovoga teksta je video nešto što nije imao priliku da vidi ni na jednom od mnogobrojnih računara ni amaterskih ni profesionalnih sa kojima je radio i sto ga je neobično iznenadilo, ako hocete i sami da vidite nesto slično otkucajte DEFL 20 zatim LIST i kada se displej zaustavi slovo P Verujte bićete iznenađeni

Samo se po sebi razume da je prvo pitanje koje se posle demonstracije postavlja autoru jednog fascinantnog programa Šta mislis da radis sa njime?' Program će verujemo biti objavljen u Engleskoj i sasvim sigurno u Jugoslaviji Potraba da se program potpuno debaguje da se završe svi pravni poslovi i da se organizuje stampanje uputstava (planira se vrlo kompletna dokumantacija pisana naravno na našem jeziku) — srpskohrvatskom i slovenačkom Kopiranje traka i drugi tehnički poslovi onemogućuju da prve kopije krenu pre kraja ove godine Primerak ćete jasno najlakse obezbediti ako ga već sada naručite jer će se isporuka odvijati prema principima FIFO steka

U narudžbenici su pomenute i dve knjige **Sva ,,spaktrumove'' rutine** Jovana Skuljana i **Sve ,,komodorove'' rutine** Zorana Životica Primecujete naravno da se radi o umecima Računara 7' i Računara 8' — delovima časopisa koje upravo čitate Već vas cujemo kako kažete Hoće dva puta da mi utrape istu stvar Pa ipak ova smo dva naslova dodali isključivo na zahtev čitalaca mnogi su se žalili sto se interesantno stivo kao što su nasi umeci stampa na (da ne kažemo izraz) papiru Zato ćemo ako za to bude interesovanja prestampati umetka na kvaliteten papir lepo ih ukoričiti i dopuniti sadržajem i indeksom Ovaj potez predstavlja zapravo probu za malu biblioteku ,,racunara' u kojoj ce se vrlo brzo, naći puno intaresantnih naslova

Da odgovorimo na kraju na pitanje koje nam svi postavljaju kada čuju da se upustamo u izdavanje programa na kasetama kako cete da pobedite pirate?'' Jednostavno, necemo ni da ratujemo protiv njih Želeci da se iz naših programa nešto i nauči nećemo ih štititi ni na kakav način, moći ćete da ih kopirate koliko god želite Piratovanje ćemo pokušati da umanjimo isključivo ekonomskim marama programi neće biti skupi i biće propraćeni dobrom i opsežnom dokumentacijom Ukoliko se odlučite da kupite nase programe od nekog pirata verovatno ćete ostati kako bez uputstva tako i bez kvalitetnog snimka (nije lapo raditi sa editorom i ne biti siguran da neka njegova opcija usled pogrešnog presnimavanja neće da uništi program u memoriji!) U borbi protiv softverskog piratstva na nasoj je strani još jedan argument ako autori **dobrih** programa pošto se njihova dela ilegalno umnožavaju mogu za svoj rad da dobiju samo neku crkavicu novih programa neće biti!

Dejan Ristanović

KAKO NABAVITI PROGRAM

U dnu ovog teksta primaćujate narudžbenicu kojom možate da obezbedite svoj primarak programa ili knjiga iz naše nova Biblioteka i to u pretplati Kupovina u pratplati ja kao što to obično biva povoljnija kako za vas tako i za nas vama odgovaraju niža cena a nama prilika da procanimo buduće tiraže

Da biste nabavili naslova iz naše Biblioteka, jednostavno popunite narudžbanicu ili ja ako na želite da oštetite svoje ,Računare' prapišita na dopisnicu i pošaljita na adresu ,,Galaksija'' (za Biblioteku programa), Bulavar vojvode Mišića 17 Beograd Varujamo da ća naručani programi biti isporučeni do kraja godina

Obzirom da ća programi 1—5 moći da se nabave isključivo posredstvom našeg časopisa, svi poručioci će biti upisani u kompjutarsku bazu podataka, što znači da ća biti lično obaveštani o unapređenjima i novim varzijama programa (dokumantacija) i da će imati priliku da te verzije dobijaju ili besplatno ili uz minimalnu uplatu

1 Ekranski editor je namenjan svima koji pišu bajzik programa Omogućava afikasno ispravljanja softvera uz rad sa 51 slovom u redu, dva kurzora funkcijska tastera, pranumeraciju zamrzavanja dela akrana, različita skrolovanja i mnogo drugih stvari Ovaj 100% mašinski program ja potpuno kompatibilan sa raznim proširenjima za ,spaktrum'' Pridodate ja vrlo opsežna dokumentacija Autor Vladimir Kostić

2 Hiparbajzik ja ***unapređena verzija*** *pobednika prošlogodišnjeg ,,Galaksijinog'' konkursa Učitavši ga bajziku vašeg ,spaktruma'' dodajte tridesetak novih naredbi i da stvar buda posebno lapa, i sami dobijate mogućnost da taj bajzik dalja proširujate bez ikakva potrebe da se bavite asamblarom Pridodate ja opsežna dokumantacija radana prama atandardima našeg konkursa Autor Fischer*

3 Valika akcija ja prva kompleksna igra--avantura pisana potpuno na našem jeziku Kao divarzant traba da izvedate akciju u okupiranom gradu i prabegnate na slobodnu teritoriju Program ja vrlo dopadljivo realizovan tahnika kompresija akrana su omogućila da u memoriju stana valiki broj slika u boji, koja bivaju prikazane kad god dodate na neko masto Pridodato ja kratko uputstvo Autor Aca Radovanović

4 Eatinglish 1 program za učenja angleskog jezika kroz igru i zabavu, rađen ja po principu koji su autori nazvali ,All you wish'' čima ja program postao ,nešto kao korpa sa igraćkama iz koje se vadi šta se želi i kada sa želi'' Eatinglish ima prako 90 slika, rečnik od 360 reči kao i lakcija koja nastavnici angleskog mogu da modifikuju Pridodato ja uputstvo rađano prema standardima našeg Konkursa Autori S Milekić i D Tanaskovski

NARUDŽBENICA

Ovim neopozivo neručujem pouzećem sledeće programe iz ,,Galaksijine'' biblioteke

1	Ekranski editor	(spektrum)	800 din
2.	Hiper bejzik	(spektrum)	700 din
3	Velika akcija	(spektrum)	400 din
4	Eatinglish	(spektrum)	500 din
5.	Tredimenzionalne graf	(spektrum)	600 din

Takođe neručujem sledeće knjiga

5.	Sve ,,spektrumeve'' rutine	300 din
6	Sve ,,komodoreve'' rutine	300 din

Ime i prezime ______________________

Adresa ______________________

Mesto ______________________

Potpis ______________________

Odgovarajući iznos ću uplatiti poštaru prilikom preuzimanja programa

Zoran Životić

Sve „komodorove" rutine

organizacija računara i potprogrami iz ROM-a

Rutine operativnog sistema

58604 tablica potrebnih sadržaja tajmera CIA čipa za postizanja standardnih brzina prenosa RS232 interfajsa
58824 **IOBASE**
58629 **SCREEN**
58634 **PLOT**
58646 deo CINT rutina inicijalizacije video memorija
56784 postavljanja DFLTO i DFLTN na 3 i 0 pa zatim
56782 **INITV**
58804 deo GETIN za testaturu, uzima jedan znak iz rade
58828 deo CHRIN za tastaturu, peli se kursor kupi karakter iz rede i ispisuje ili posebno obrađuje ako je kontrolni karaktar u pitanju ASCII kod 131 (SHIFT+STOP) proizvodi prenošenje LOAD CHR$(13) RUN CHR$(13) sekvanca u red za tastaturu i ponovni skok na 58829
58830 ulaz CHRIN za tastaturu, na osnovu stanja CRSW (208) varijabla, skok na 58629 ili
58936 uzimanje akranskog koda iz video memorija i pretvaranja u ASCII
56158 **SCPNT;** obrade kontrolnih karaktara (DEL INS itd) praktično aditor C64
59953 **IRQ** rutine, poziva UDTIM obrađuje traptanje kursora omogućava pokretanja motora kasetofona (ako ja pritisnut PLAY ili naki drugi) i poziva SCNKEY
60036 **SCNKEY;** u okviru nje
60128 uzima ASCII kod iz tablica, pa provera stanja „auto-ponavljanje" testara i postavljanja koda u red za tastaturu prethodno poziva prako vektora **KEYLOG** (655)
60232 izbor koje od čatiri tablica treba da posluži za odrađivanja ASCII kode prama stanju SHFLAG (653) (bit0=1 pritisnut SHIFT bit1=1 COMM bit2=1 CTRL)
60289 tablica ASCII kodova samo tastar
60354 tablica ASCII kodova tastar+SHIFT
60416 tablica ASCII kodova tastar+COMm
|0536 tablica ASCII kodova tastar+CTRL
60464 obrada kontrolnih karaktera 14 142 8 i 9 (promana seta slova)
60419 tablice ASCII kodova, tastar+COMM
60536 tablica ASCII kodova, tastar+CTRL
60464 obrada kontrolnih karaktera 14, 142, 8 i 9 (promane sete slova)
60681 **TALK**
60684 **LISTEN**
60857 **SECOND**
60871 **TKSA**
60883 **CIOUT**
60911 **UNTLK**
60926 **UNLSN**
60947 **ACPTR**
61115 deo NMI rutina za obradu RS 232
61626 kontrolna poruka oparativnog sistama I/O ERPOR, SEARCHING, SAVING itd
61743 ispis kontrolnih poruka Ulazni paramatar ofset u Y registru za poruku iz gornja tablica
61758 **GETIN**
61763 **CHRIN**
61898 **CHROUT**
61966 **CHKIN**
62032 **CHKOUT**
62097 **CLOSE**
62223 pratraživanje tablica logičkih adresa i resert STATUS varijabla
62236 prenos iz tablice LA SA FA u odgovarajuće sistamska promanjive
62255 **CLALL**
62256 **CLRCHN**
62282 **OPEN**
62421 **SONAM**
62473 otvaranja RS232 bafara i postavljenja brzina pranosa
62622 **LOAD**
62648 **LOAO sa diska**
62777 **LOAO sa kasatofona**
62941 **SAVE**
62970 **SAVE na disk**
63042 **DCLOSE**
63071 **SAVE na kasatofon**
63131 **UDTIM**
63167 **RDTIM**
63204 **SETTIM**
63213 **STOP**
63227 tablica maskiranih LDA instrukcija, ulaz na svaku sladeću za tri veću adrasu daja LDA za jeden broj veći, rutinu koriste sva za komunikaciju za prijavljivanja greška odredanog broja, odmah se izvodi i CLRCHN i greške ispisuja ako ja to omogućeno stanjam MSGFLAG
63276 upis bioka zaglevija sa traka, provara tipa datotake i ispis naziva
63336 kreiranja bioka zaglavlja za traku
63471 poredanja naziva datoteka sa traka i zadatog
63511 kontrola stanja tastera na kasatofonu ispis PRESS PLAY I OK
63544 rutina za vramansku sinhronizaciju slanja podataka na kasatofon kontrolu motora itd
63788 rutine za čitanje sa traka
64422 rutina za prenos podataka na traku
64736 **START**
64770 **AOINT**
64786 **RESTORE**
64794 **VECTOR**
64818 tablice vaktora oparativnih sistema
64848 **RAMTAS**
64931 **IOINIT**
65017 **SETNAM**
65024 **SETLFS**
65031 **REAOST**
65048 **SETMSG**
65061 **MEMTOP**
65076 **MEMBOT**
65061 **NMI** rutine i provara STOP+RESTORE
65126 **BRK** reset
65362 **IRO** ulaz, ispituja da li ja intarapt nastao spolja ili ja izvedana BRK instrukcija
65371 **CINT**
65406 broj varzija oparativnog sistama
65409 **KERNAL JUMP TABLICA**
65530 **NMI vektor**
65532 **RESET vaktor**
65535 **IRO vektor**

Sistemski program računara „komodor 64" zauzima 16 K ROM memorije i podeljen je u dva dela OPERATIVNI SISTEM i BEJZIK INTERPRETER. Fizički su odvojeni u memorijske blokove od 8K ali bejzik koristi deo drugog bloka tako da sam operativni sistem zauzima nešto manje od 7 K. Za razliku od mnogih drugih kućnih računara može se postaviti jasna granica između ove dve funkcionalne celine.

Mnogi ljubitelji računara su navikli na prikaze u kojima se do poslednjeg bajta „rasture" ROM sa svim potprogramima čijim se pozivom može uštedeti makar i jedna instrukcija u vlastitom programu. Podstičući hakere na ovakav pristup konstruktori računara koji su takve programe na sličan način i sastavljali, olakšali su potpuno razumevanje rada računara i programa koji ga kontroliše. To je međutim primer na kome ne treba učiti.

Jasno odvojivši celine i dosledno se pridržavajući usvojene koncepcije „Komodor" je proizveo računar čiji operativni sistem sigurno nije vrhunski domet ali pruža mogućnost jednostavnog pisanja programa. Zbog toga smo prinuđeni da u ovom prikazu poštujemo takav stav i damo pregled po zvaničnim rutinama kako ih je definisao „Komodor". Autor ovog priloga mora da prizna da spada u one koji su već treći dan po kupovini računara izlistali svih 16 K mašinskog programa i da je prvo pokušao za ovaj pregled da operativni sištem razbije na ranije pomenuti način ali je odusteo. Mada takav prikaz ne bi bio ništa složeniji potpuno bi uništio jasnoću pregleda i ono na čemu „Komodor" posebno insistira kompatibilnost programa sa budućim verzijama njihovih računara što već u ovom trenutku postaje aktuelno pojavom C 128. Nastojali smo da povremeno damo objašnjenja šta se u samoj rutini dešava da bismo ohrabrili one koji misle da je „sve to jako komplikovano". Međutim da bi mogao iole ozbiljnije da petlja sa ROM-om, programer treba prvo da bude upućen u organizaciju računara i njegove memorije i naravno sistemske promenljive.

Na samom kraju dat je kratak pregled bez posebnih objašnjenja rasporeda zvaničnih i nezvaničnih delova operativnog sistema sa direktnim pozivnim adresama, zbog onih koji sami žele da pregledaju kako su napisani i tako steknu iskustva za pisanje sličnih programa.

„Komodor 64" se sastoji od nekoliko osnovnih komponenti:

- mikroprocesor 6510
- 64 K RAM memorije (8×4164)
- 20 K ROM memorije
- video procesor VIC 6567
- generator zvuka SID 6581
- kompleksni Interfejs adapteri 2×CIA 6526

Poslednje tri komponente sa ovog spiska su posebno interesantne. Radi se o složenim čipovima sa kojima bejzik praktično ne ostvaruje nikakav kontakt. Jedan manji deo CIA je iskorišćen za komunikaciju sa periferijama dok je ostatak slobodan za „bockanje" neizbežnim POKE i PEEK. Ujedno su i informacije o korišćenju ovih čipova često komplikovane pa i pogrešne. Stoga nije čudno da većina vlasnika ne zna na primer da u njegovom računaru postoje dva kompletna, kako se to popularno kaže, digitalna časovnika sa alarmom koji prosto čeznu da budu pokrenuti. Oni koji žele da koriste računar za upravljanje spoljnim svetom imaju gotovo sve što im je potrebno pa je za jednostavnije primene dovoljno nabaviti samo odgovarajući konektor. Dva „komodora" mogu bez ikakvih dodataka da komuniciraju među sobom a potrebne su minimalne investicije da ostvare vezu sa bilo kojim većim računarom.

Struktura memorije

Pri konstruisanju računara C64 „komodor" je posebno vodio računa da omogući što fleksibilniji raspored memorije. Ugrađeno je 64 K RAM memorije (ili=preciznije 64K+1024×4 bit) i 20 K ROM-a. Pri tome jasno mikroprocesoru nije uvek dostupan ceo fond već se neki delovi u blokovima od 8 ili 4 K mogu izmenjivati. Ostavljena je mogućnost da se i spolja priključi određena količina i postavi na nekoliko različitih mesta u adresnom prostoru. Po uključivanju računara raspored izgleda ovako:

8K RAM
8K ROM
Operativni sistem
4K RAM
4K ROM
Kar gen
4K
Registri VIC,SID CIA i kolor RAM
4K RAM
8K RAM
8K ROM
Bejzik interpreter
40K RAM

STOP

65505 $FFE1

TESTIRANJE STOP TASTERA

A # -
X # -
Y -
S # Z 1 ako je pritisnut

Naziv ove rutine može da zavara. Ona ne ispituje stvarno stanje, već varijablu STKEY kojoj se vrednost dodeljuje u UDTIM pa u slučajevima kada je interapt isključen treba pozvati obe. Ako je STKEY=t27 znači da je za vreme UDTIM taster STOP bio pritisnut pa se pre povratka izvodi i CLRCHN.

SCNKEY

65439 $FF9F

OČITAVANJE TASTATURE

A # -
X # -
Y # -
S # -

PR ako je preskočena normalna inicijalizacija obavezno IOINIT

Rutina se poziva u normalnoj interapt proceduri. Ako je neki od tastera pritisnut, njegov ASCII kod se smešta u bafer za testaturu od adrese 631 koji je organizovan kao red. Prvi ASCII kod koji je u njega stavljen biće pročitan pozivom GETIN rutine a svi ostali zatim pomereni jedno mesto ka početku. Broj tastera u redu koji čeka na obradu određuje varijabla NDX (198) dok ih najviše može biti prema vrednosti varijable XMAX (649), ali ne više od 10. Kada se red napuni svi dalji tasteri se ignorišu.

Skeniranje testature daje kao rezultat vrednosti između 0 i 64 koje rutina prevodi u ASCII kod vodeći pri tome računa o stanju SHIFT C i CTRL tastera. ASCII kodovi su smešteni u 4 tablice u kojima se pomenute vrednost od 0—64 koristi kao ofset. Adrese tablica su:

60288 — samo taster
60354 — taster+SHIFT
60419 — taster+COMM
60536 — taster+CTRL

Kada pritisnete na primer DEL rutina dobija rezultat skeniranja 1. Na prvom mestu u prvoj tablici nalazi se broj 20 što je odgovarajući ASCII kod. Posebno je interesantno pogledati četvrtu tablicu koja sadrži kodove za slučaj istovremenog pritiska CTRL testera. Na dosta mesta se nalazi broj 255, što znači da takve kombinacija ne daje nikakav rezultat (na primer CTRL+DEL) ali zato sva slova i znak @ imaju odgovarajuće kodove od 0 do 26 abecednim redom. Znajući to nema potrebe za korišćenjem CHR$ funkcije u bejziku za ispis kontrolnih znakova. Ako štampač zahteva za prelazak u grafički mod znak 8 između znakova navoda stringa koji šaljete otkucajte CTRL+H.

Postoji još jedna pogodnost u ovoj rutini. Deo, koji na osnovu stanja SHIFT C i CTRL tastera odlučuje koju tablicu od četiri navedene upotrebiti za nalaženje ASCII koda poziva se indirektno preko vektora KEYLOG (655 656). Izmenom vektora možemo dopisati sličnu i kreirati naše tablice kodova te tako promeniti raspored slova na tastaturi. Jedna od primena može biti zamena nekog nepotrebnog grafičkog znaka našim slovom Č a zatim definisanja tastera * sa kodom zamenjenog znaka. Dobili smo naše slovo na standardnom mestu a nismo izgubili znak množenja već ga možemo premestiti na neku drugu poziciju, na primer SHIFT+=.

PLOT

65520 $FFF0

ČITANJE/POSTAVLJANJE POZICIJE KURSORA

A #
X # red
Y # kolona
S # C-1 čitanje C 0 postavljanje

Rutina nudi proizvoljno postavljanje (ili očitavanje) trenutne pozicije kursora sa čim se inače bejzik doste muči. Verovatno još jedan dokaz da je „Komodor" više razmišljao o onima koji se bave pravljenjem komercijalnih programa nego o povremenim korisnicima bejzika.

```
          SEC
          JSR  PLOT
          CPX  #10
          BCC  OK
          LDX  #0
          LDY  #255
OK        INY
          CLC
          JSR  PLOT
```

UNTLK	
65451	$FFAB
NAREDBA SI UREDJAJIMA DA PRESTANU SA SLANJEM	
A # -	
X -	
Y -	
S #	
PR -	
GR STATUS	

UNTLK ima dejstvo na sve uređaje istovremeno i nakon nje odmah prestaju sa slanjem podataka računaru

```
        LDA #8
        JSR  TALK
        JSR  READST
        BNE  ERROR
        LDA #%01101111  ;SA=15
        JSR  TKSA
        LDY #0
INPUT   JSR  ACPTR
        STA  512,Y
        INY
        CMP #13
        BNE  INPUT
        JSR  UNTLK
```

Obrada prekida

Komunikacija sa periferijama u koju smo uračunali i editor (ceo editor je sadržan u rutini CHRIN) i inicijalizacija iscrpljuju zadatke operativnog sistema. Ostaje svega nekoliko rutina koje se koriste uglavnom u interapt sekvenci

SETTIM	
65499	$FFDB
POSTAVLJANJE ČASOVNIKA REALNOG VREMENA	
A viši bajt	
X sledeći niži	
Y sledeći niži	
S # -	

Tri bajta u nultoj strani su odvojena za brojač čija se vrednost povećava pri svakom interaptu za očitavanje tastature. Na osnovu njega bejzik generiše varijable TI i TI$. Ovom se rutinom brojač može postaviti na proizvoljnu vrednost. U nazivu rutine reč „realnog" treba prihvatiti sa mnogo rezerve: brojač će stati ako se spreči interapt.

Interesantno je da C64 ima u svoja 2 CIA čipa prave časovnike sa alarmom koji može generisati interapt ali se uopšte ne koriste

```
        LDA #0
        TAX
        TAY
        JSR  SETTIM
WAIT    JSR  RDTIM
        CPX #5
        BCC  WAIT
```

RDTIM i SETTIM se mogu upotrebiti za pravljenje dužih pauza u programu, kada neku poruku treba zadržati na ekranu i slično

RDTIM	
65502	$FFDE
OČITAVANJE ČASOVNIKA REALNOG VREMENA	
A # viši bajt	
X # sledeći niži	
Y # sledeći niži	
S # -	

UDTIM	
65514	$FFEA
AŽURIRANJE ČASOVNIKA REALNOG VREMENA	
A # -	
X # -	
Y -	
S # -	

Ova rutina je deo programa za obradu interapta i povećava vrednost brojača za 1. Ako je dostignuta granica od 72271 (oko 20 min), brojač se postavlja na nulu. Međutim, rutina ima jedan još značajniji zadatak: izdvojeno očitavanje stanja STOP tastera. Ako je u tom trenutku pritisnut, vrednost sistemske promenljiva STKEY (145) će biti postavljena na 127

Svaki ROM ima svog RAM dvojnika ali je stvar nešto komplikovanija u delu ispod operativnog sistema. U adresnom prostoru su registri čipova, dok se „ispod" nalaze generator znakova i 4K RAM memorije. Pristup ROM-u u normalnom redu je potreban samo video procesoru koji mu se obraća bez posredovanja mikroprocesora pa zbog toga i nije neophodno da bude u memorijskoj mapi. Ipak je ostavljena i mogućnost da mu se sadržaj čita. Time je skraćen postupak pri oblikovanju različitih setova slova.

Za obraćanje memoriji (POKE, PEEK ili nekom od mašinskih instrukcija) ugrađena je i jedna posebna pogodnost. Pošto i operativni sistem i bejzik imaju u zaleđini odgovarajuću količinu RAM-a, svaki upis u neku od ovih lokacija (što inače ne bi imalo efekta jer se radi o ROM-u) će izvršiti upis u RAM „ispod", dok se čitanje memorije odnosi na onu koja je trenutno u adresnom prostoru. Tako operativni sistem može da upiše neki drugi „ispod" sebe i da mu onda prepusti kontrolu. Jednu od mogućih primena ilustruje i sledeći primer

```
10 FOR F=40960 TO 49151: POKE
F,PEEK(F): NEXT F
20 POKE 41118,75:POKE 41119,82:POKE
41120,65:POKE 41121,202
30 POKE 41122,90:POKE 41123,193
40 POKE 1,54:END END END
RUN
LIST
```

U adresnom prostoru se može naći svaki od memorijskih blokova ali ne i u proizvoljnim kombinacijama. Kontrola se ostvaruje preko 3 linije izlaznog porta mikroprocesora. On je ugrađen u mikroprocesor (to je i jedina razlika u odnosu na 6502 koji ga nema) i preklapa memorijske adrese 1 i 0. Na nultoj lokaciji se nalazi registar za definisanje smera prenosa podataka za svaki bit porta koji je na adresi 1. Ako je neki bit jednak 1, onda će odgovarajuća linija na adresi 1 biti izlazna. Prve tri linije se koriste za raspoređivanje memorije pa su i odgovarajući bitovi u registru za smer postavljeni na 1. Ostale tri linije kontrolišu kasetofon

ADRESA	BIT 5	4	3
0	1	0	1
	Uključ. isključ. motora	Registrovanje [illegible] tastera	Linija za slanje podataka

ADRESA	BIT 2 1 0	RASPORED MEMORIJE
0	1 1 1	
1	1 1 1	Standardni raspored
1	1 1 0	BASIC ROM zamenjen sa 8k RAM
1	1 0 1	BASIC ROM, KERNAL ROM zamenjeni sa 16K RAM
1	0 1 1	Karakter generator ROM u adresnom prostoru
1	1 0 0	Svih 64K RAM

Postoje i druge kombinacije ali se one odnose na uvođenje dodatnih signala spolja kada se priključuje dodatni ROM (ili EPROM RAM) sa gotovim programom, čime se ovde nećemo baviti.

Ako umesto operativnog sistema ili bejzika uvodite RAM, podrazumeva se da u njemu mora postojati program koji će preuzeti kontrolu nad računarom. Kada se iz adresnog prostora izbacuju registri CIA mora se biti posebno pažljiv. Oni su odgovorni za generisanje interapta za očitavanje tastature i ostale sistemske operacije neophodne za normalan rad. Da bi se pročitao ROM sa generatorom znakova potrebno je sve ove funkcije privremeno isključiti, što će biti objašnjeno u prikazu samog CIA čipa

VIC — video procesor

Video procesor ima mnogo različitih modaliteta rada (čini nam se i previše) pa je bilo neophodno da se stvari malo iskomplikuju. To se posebno odnosi na mogućnost izbora različitih delova memorije za definisanje slike visoke rezolucije, sprajtova itd. Ipak stvari postaju nešto jasnije ako se ima na umu da VIC posmatra memoriju potpuno nezavisno od mikroprocesora, tako da sve što se odnosilo na memorijski raspored koji „vidi" mikroprocesor ne važi i za njega. Ako se izabere da slika visoke rezolucije bude u poslednjih 8K, nije neophodno da se ROM zamenjuje RAM-om: sistem je dizajniran tako da VIC na tom mestu „vidi" RAM bez obzira šta je u adresnom prostoru mikroprocesora. Međutim, mikroprocesor u taj RAM mora da postavi vrednosti koje će dati traženu sliku, pa je to pitanje koje se odvojeno posmatra. U ovom slučaju dovoljno je upotrebiti POKE, jer će vrednost biti zapisana u RAM kako je to ranije objašnjeno, iako je ROM operativnog sistema aktivan. Ako bi želeli da ispitujemo sadržaj pojedinih delova slike upotrebom PEEK, moraća bi da se izvrši zamena. Za sve to vreme VIC na ekranu daje normalnu sliku visoke rezolucije

Adresa za definicije sprajtova

Sprajt se definiše u bloku od 64 bajta. Zadavanje početne adrese je vezano za video memoriju. Poslednjih 8 bajtova koji se ne koriste (40×25=1000, što ostavlja 24 bajta slobodno) sadrže apsolutnu adresu od koje počinje definicija odgovarajućeg sprajta, podeljenu sa 64 (mora biti deljiva). Tako je za sprajt 0, ako se kreira od adrese 12800, potrebno na adresu 2040 staviti broj 200 (12800/64=200). Kada se video memorija premešta i dalje sa sobom nosi registre za adresu sprajta u svojih poslednjih 8 bajtova, pa će adrese 2040 iz gornjeg primera biti drugačija.

Za sprajtove važi isto što i za visoku rezoluciju: definicije se ne mogu preklapati sa generatorom znakova, pa se adrese sprajta od 64 do 127 ne mogu koristiti

Registar za prekide

Korisna osobina video procesora je i mogućnost generisanja interapta. Bit registra

53273 će biti postavljen na 1 ako se neki od događaja za koji je zadužen desio (vidi pregled registara). U tom stanju će ostati sve dok se na njegovo mesto ne upiše bit 1, čime će biti obrisan i spreman za ponovno registrovanje događaja (još jednom da naglasimo: iako su u memorijskoj mapi kontrolni registri se često ponašaju sasvim drugačije od memorije). Međutim ovo nije dovoljno da bi se generisao interapt. Potrebno ga je omogućiti postavljenjem odgovarajućeg bita u registru 53274 na 1. Nakon toga mikroprocesor će biti prekinut i izvršen skok na interapt rutinu preko vektora CINV. Na ovaj način se mogu jednostavno realizovati igre jer nije potrebno vršiti proveru da li su, na primer, dva sprajta u sudaru. Vektor CINV se može izmeniti da pokazuje na rutinu za obradu ovog događaja dok se samo registrovanje prepušte VIC-u. U slučaju pojave interapta bit 7 registra će biti postavljen na 1. Pošto i CIA može generisati prekid u programu se proverom ovog bita može utvrditi da li je prekid generisao VIC ili neki drugi izvor.

Registar rastera

Na ekranu monitora slika se ostvaruje stalnim kretanjem elektronskog mlaza u horizontalnim linijama. Ovo kretanje kontroliše VIC pa je u njega ugrađen brojač ispisanih linija. Njegov 8 bit (linija ima više od 256) se nalazi u registru 53265. Raster registar ima dvostruku namenu. Pri čitanju pokazuje koja se linija trenutno ispisuje (polje ekrana na kome se nalaze znakovi počinje od linije 51 a prestaje na 251), dok se pri upisu zapisane vrednost čuva i u svakom ciklusu ispisivanja slike poredi sa tranutnim stanjem brojača. Kada se vrednosti poklope, postavlja se nulti bit interapt registra na 1, a ako je omogućen biće generisan i interapt. Sve se ovo dešava vrlo brzo ali i dovoljno sporo za kontrolu iz mašinskog jezika. Na primer upišete u raster registar broj 151 i omogućite interapt postavljenjem bita 0 u registru 53274 na 1. Kada interapt nastupi u rutini za njegovu obradu prebacite VIC u mod za visoku rezoluciju i u raster register upišete broj 251. Pri sledećem interaptu vratite VIC u tekst mod a raster postavite opet na 51. Rezultat: prva polovina ekrana u tekst modu, a druga u visokoj rezoluciji. Na isti način se može proizvesti utisak da je na ekranu istovremeno preko 70 sprajtova i slično. Promene se odvija veoma brzo pa treba onemogućiti ostale izvore prekida jer prelaz između dve slike može biti nestabilan.

Fino pomeranje slike

Promenom sadržaja prve tri bita registara 53265 i 53270 slika se na ekranu može pomerati u svim pravcima po jednu ekransku liniju maksimalno 8 mesta što je ujedno, i veličina jednog znaka. Promenom vrednosti od 0 do 7 slika se blago pomera, pa onda izvrši stvarno premeštanje znaka iz jednog reda u drugi i vradnost ponovo menja od 0—7. Dobija se efekat klizanja slike bez skokova. Ako se izabera veličina slike 24×38 (isti registri bit 3) krajnje linije se neće videti. U njih se smeštaju podaci koji tek treba da se pojave na ekranu da bi kasnije blago „isplivali" u vidljivo područje.

```
49152
49152                        **    49152
49152  120                   SEI
49153  169 033               LDA   #<START
49155  162 192               LDX   #>START
49157  141 020 003           STA   788
49160  142 021 003           STX   789
49163  169 051               LDA   #51
49165  141 018 208           STA   53266
49168  133 002               STA   2
49170  169 001               LDA   #1
49172  141 026 208           STA   53274
49175  173 017 208           LDA   53265
49178  041 127               AND   #%01111111
49180  141 017 208           STA   53265
49183  088                   CLI
49184  096                   RTS
49185  120          START    SEI
49186  174 025 208           LDX   53273
49189  048 003               BMI   YES
49191  076 049 234           JMP   59953
49194  165 002      YES      LDA   2
49196  201 051               CMP   #51
49198  240 006               BEQ   L1
49200  169 051               LDA   #51
49202  160 056               LDY   #56
49204  208 004               BNE   L2
49206  169 151      L1       LDA   #151
49208  160 024               LDY   #24
49210  133 002      L2       STA   2
49212  141 018 208           STA   53266
49215  140 017 208           STY   53265
49218  142 025 208           STX   53273
49221  104                   PLA
49222  168                   TAY
49223  104                   PLA
49224  170                   TAX
49225  104                   PLA
49226  064                   RTI
```

Ekran visoke rezolucije zahteva 8K memorije ekran niske rezolucije traži 1K sprajtovi najviše 1/2K pa je za sve informacije video procesoru dovoljno 16K. Kako komodor ima 64K postoje četiri mesta koja bi VIC mogao da odvoji za svoje potrebe. Konstruktori su izabrali da mu dodele prvih 16 kilobajta ali je ostavljena mogućnost da se ovo izmeni u toku rada i izabara bilo koji od četiri moguća bloka. Ekran niske rezolucije zauzima 1 kilobajt od adrese 1024 dok je RAM memorije koje sadrži informaciju o boji svakog znaka potpuno izdvojena i nepromenljivo smeštena od adrese 55296. U ovako izabranom rešenju pojavljuje se problem gde smestiti 4K generatora znakova? Konstruktori su ga postavili od adrese 4096 ali problem nastaje kad želimo iz bejzika da pročitamo njegov sadržaj. On bi se tada morao prebaciti u adresni prostor mikroprocesora, ali onda se gubi RAM na tom mestu a se njim najverovatnije (ako je nešto veći) i sam program koji treba da obavi čitanje! Zato je pribegnuto lukavstvu kada VIC traži informaciju sa tog memorijskog prostora on stvarno konsti adrese od 4096, mikroprocesor za isto

UNLSN

65454 $EFAE

NAREDBA SI UREDJAJIMA DA PRESTANU SA SLUŠANJEM

A # -
X -
Y -
S # -

PR -
GR STATUS

Rutina nema nikakvih ulaznih parametara jer sa svim uređajima na SI istovremeno naređuje da prestanu sa slušanjem.

```
LDA #4
JSR LISTEN
LDA #%01100111   ;SA=7
JSR SECOND
LDA #48
JSR CIOUT
LDA #13
JSR CIOUT
JSR UNLSN
```

DCLOSE

63042 $E642

ZATVARANJE DATOTEKE

A # -
X # -
Y # -
S # -

PR SETLES
GR STATUS

Ulazni parametri rutine su prva i sekundarna adresa koje se moraju naći u sistemskim promenljivim FA (186) i SA (185). Ako između otvaranja datoteke i njenog zatvaranja nije korišćena ni jedna druga veza nema potrebe pozivati SETLFS, jer su FA i SA očuvani. U sekundarnoj adresi bit 7 mora biti 0 inače se rutine odmah napušte.

65460 $FFB4

NAREDBA SI UREDJAJU DA POČNE SA SLANJEM

A # broj uredjaja
X -
Y -
S # -

PR -
GR STATUS

TALK inicijalizuje prenos podataka ka računaru. Kada uređaj primi naredbu TALK zahteva da mu se prvo pošalje sekundarna adresa i tek onda postavlja podatke na SI. Slanje sekundarne adrese obavlja TKSA.

TKSA

65430 $FF96

SLANJE SEKUNDARNE ADRESE NAKON TALK

A # sekundarna adresa
X
Y
S # -

PR TALK
GR STATUS

Sekundarna adresa kao i u ostalim slučajevima mora imati bitove 5 i 6 setovane.

ACPTR

65445 $FFA5

UPIS BAJTA SA SI

A # primljeni bajt
X # -
Y -
S #

PR TALK,TKSA
GR STATUS

Kada spoljnji uređaj postavi bajt na SI ova rutina će ga pročitati i vratiti u akumulatoru. Ako podatak nije poslat, rutina će čekati samo određeno vreme i zatim javiti grešku.

Serijski interfejs

Iako sve rutine za komunikaciju sa periferijama u sebi sadrže i ove potprograme „Komodor" je ipak omogućio njihovo izdvojeno korišćenje. Time otpada potreba poštovanja procedura operativnog sistema za otvaranje i zatvaranje veze ali otpadaju i poruke o greškama. STATUS varijabla je jedina informacija o stanju komunikacije.

Ovakvim pristupom je otvorena mogućnost dopune operativnog sistema. Ako se tome doda vektorsko pozivanje rutina OPEN CLOSE CHKOUT i ostalih mogućnost zamene bejzik ROM-a sa RAM memorijom „komodor 64" počinje više da liči na „poligon" za razvoj sistemskih programa nego na „običan" kućni računar.

Pri upotrebi ovih rutina posebnu pažnju treba obratiti na stanje pojedinih bitova u sekundarnoj adresi jer je ono od presudne važnosti za pravilan rad.

LISTEN

```
65457                                $FFB1

  NAREDBA SI UREDJAJU DA POČNE SA
           SLUŠANJEM

A # broj uredjaja
X   -
Y   -
S # -

PR  -
GR  STATUS
```

Ovom se rutinom spoljnjem uređaju komanduje smer komunikacije. Nakon LISTEN on je spreman za prihvatanje podataka pri čemu prvi treba da bude sekundarna adresa. Za njeno slanje služi sledeća rutina.

SECOND

```
65427                                $FF93

SLANJE SEKUNDARNE ADRESE NAKON LISTEN

A # sekundarna adresa
X   -
Y   -
S # -

PR  LISTEN
GR  STATUS
```

Sekundarna adresa kao i broj uređaja šalje se sa posebnima stanjem kontrolnih linija SI pa se tako razlikuje od običnog bajta poslatog na vezu. Vrednost može biti od 0—15, a bit 6 i 5 moraju biti 1. Kada se otvara datoteka na disku moraju i bitovi 7 i 4 takođe biti 1 posle čega se šalje naziv CIOUT rutinom. Cela procedura otvaranja datoteke na disku objedinjena je u rutini SDNAM koju koristi OPEN.

Da bi se datoteka na disku zatvorila i unele odgovarajuće promene u direktoriju potreban je sličan postupak: prvo se izvodi LISTEN a zatim i SECOND ali je sada bit 4 sekunderne adrese 0. Nakon UNLSN datoteka je zatvorena. Procedura je objedinjena u DCLOSE koju koristi rutina CLOSE.

CIOUT

```
65448                                $FFA8

          ISPIS BAJTA NA SI

A   bajt koji se šalje
X   -
Y.  -
S # -

PR  LISTEN,SECOND
GR  STATUS
```

Bajt poslat ovom rutinom primiće svaki uređaj kome je prethodno zadat LISTEN.

SDNAM

```
62421                                $F305

 SLANJE SEKUNDARNE ADRESE I NAZIVA
            DATOTEKE

A # -
X # -
Y #
S # *

PR  SETNAM-SETLFS
GR  5-STATUS
```

Ove rutine otvara datoteku na samom spoljnjem uređaju. Izvodi se LISTEN i SECOND pri čemu se poslednje 4 bita sekunderne adrese postavljaju na 1. Ako je bit 7 pre toga bio 1 rutine će odmah biti napuštene. Zatim se šalje naziv datoteke ako postoji (dužina > 0). Upotrebe ove rutine u sebi krije i jednu opasnost: ako uređaj nije priključen (nakon LISTEN bit 7 STATUS-a=1), izvode se dve PLA instrukcije čime je povratna adresa izgubljena.

MOD	UKLJUČIVANJE	INFORMACIJE O BOJI
TEKST	inicijalno	53281=boja pozadine svih karaktera (0-15) CRAM =boja pojedinačnog karaktera (0-15)
TEKST VIŠEBOJNI KARAKTERI	53270 bit4=1	53281 boja pozadine svih karaktera (0-15) 53282=boja para bitova 01 u def kar.(svi karakteri) 53283=boja para bitova 10 u def.kar.(svi karakteri) CRAM =boja para bitova 11 u def kar.(pojedinač. 0-7 Ako je CRAM=(8 15) karakt.jednobojan (boja 0-7)
TEKST VIŠEBOJNA POZADINA	53265 bit6=1	53281=pozadina karaktera sa ekranskim kodom 0- 63 53282=pozadina karaktera sa ekranskim kodom 64-127 53283=pozadina karaktera sa ekranskim kodom 128-191 53284 pozadina karaktera sa ekranskim kodom 192-255 CRAM =boja samog karaktera (0-15) pojedinačno U sva 4 slučaja se vide karakteri sa ek.kod. 0-63
VISOKA REZ. 320x200 2 boje	53265 bit5=1	Svaka od 1000 lokacija VIDEO MEMORIJE kontroliše boju tačke i pozadine u kvadratu 8x8 (veličina jed. karaktera u tekst modu) bit 0-3=boja pozadine (0-15) bit 4-7=boja tačke (0-15)*16
VISOKA REZ. 160x200 4 boje	53265 bit5=1 53270 bit4=1	53281=boja cele pozadine VIDEO MEM bit 0-3=boja para bitova 10 u polju 8x8 bit 4-7=boja para bitova 01 u polju 8x8 CRAM =boja para bitova 11 u polju 8x8 Par bitova se vidi kao jedna tačka

VIC

ADRESA REGIST.	BIT 7	6	5	4	3	2	1	0
53248	SPRAJT 0 X POZICIJA							
53249	SPRAJT 0 Y POZICIJA							
53250	SPRAJT 1 X							
53251	SPRAJT 1 Y							
53252	SPRAJT 2 X							
53253	SPRAJT 2 Y							
53254	SPRAJT 3 X							
53255	SPRAJT 3 Y							
53256	SPRAJT 4 X							
53257	SPRAJT 4 Y							
53258	SPRAJT 5 X							
53259	SPRAJT 5 Y							
53260	SPRAJT 6 X							
53261	SPRAJT 6 Y							
53262	SPRAJT 7 X							
53263	SPRAJT 7 Y							

53264			SPRAJT 7 0 8 BIT X POZICIJE					
53265	raster regist. bit 8	tekst sa 4 boje	visoka rezolucija	slika nevid. 0=nevid	24/25 redova 1=25	fino skrolovanje za 0 do 7 delova linije po Y koordinati		
53266	RASTER REGISTAR BIT 7-0							
53267	SVETLOSNO PERO X KOORDINATA							
53268	SVETLOSNO PERO Y KOORDINATA							
53269	7	6 (pojava sprajta 1-da)			3	2	1	0
53270	x	x	uvek mora 0	višebojni mod 1=da	38/40 kolona 1=40	fino skrolovanje za 0 do 7 delova linije po X koordinati		
53271	7	6 (sprajt povečan 2x vertik. 1=da)					1	0
53272	Adresa video memorije				Adresa karakt. generat.			x
53273	1=bilo koji dozvoljen	IZVOR INTERAPTA x	x	x	svetlo. pero	sudar dva sprajta	sudar sprajta i pozad.	dostig. zadati raster
53274	DOZVOLA INTERAPTA (1=DA) OD				-'-	-'-	"-	-"
53275	7	(1-prioritet sprajta nad pozad.)				2	1	0
53276	7	(1-višebojni sprajt)			3	2	1	0
53277	7	6 (sprajt povecan 2x horizont 1-da)					1	0
53278	7	(sprajt u sudaru sa neki drugim sp. 1-da)					1	0
53279	7	(sprajt u sudaru sa pozadinom 1=da) 2					1	0
53280					BOJA RAMA SLIKE			
53281					BOJA POZADINE			
53282					BOJA POZADINE 1			
53283					BOJA POZADINE 2			
53284					BOJA POZADINE 3			
53285					VIŠEBOJNI SPRAJT BOJA 1			
53286					VIŠEBOJNI SPRAJT BOJA 2			
53287					OSNOVNA BOJA SPRAJTA 0			
53288					SPRAJTA 1			
53289					2			
53290					3			
53291					4			
53292					5			
53293					6			
53294					7			

čuja zatvaranje svih veza u programskoj petlji bez potrebe da budu redom numerisane

Kada je veza otvorana za kreiranja datotake na kasati ako je sekundarna adresa bila 2 ili 3 (vidi tablicu sekundarnih adresa kod SETLFS) rutina CLOSE ća zapisati još jedan blok podataka sa prvim bajtom 5 kao oznakom kraj trake

LOAD

65493 $FFD5

UPIS U SEGMENT MEMORIJE/PROVERA ZAPISA

A # 0 LOAD, 1=VERIFY
X # niži bajt adrese
Y # viši bajt adrese
S # *

PR SETLFS,SETNAM
GR 0 4 5 8-9-STATUS

Ulazni parametri zavise od izbora sekundarne adrese Ako je SA=1 sadržaji X i Y registra nisu važni Program će biti upisan na izvornu adresu Ako se zada SA=0, onda X Y moraju da sadrže početnu adresu od koje se program smešta u mamoriju Pri povratku iz rutine u njima će se naći poslednje adresa do koje se stiglo u upisu

Ove varijante sa sekundarnom adresom nemaju veze sa operativnim sistemom u disk jadinici Disk za LOAD uvek zahteva SA=0 (odnosno 01100000) što mu računer i šelje Interne je stvar rutine da na osnovu zedate SA odluči da li da ignoriše prva dve bajta iz programa (izvorna adresa) ili da ih iskoristi kao početnu adresu

```
          JSR  SETLFS
          LDA #%01000000
          LDA #7
          LDX #<NAME
          LDY #>NAME
          JSR  SETNAM
          LDX #1
          LDY #0
          JSR  SETMSG
          LDA #0
          LDX #1
          LDY #8
          JSR LOAD
          ...
NAME     .ASC "OLIMPIC"
```

SAVE

65496 $FFD8

SNIMANJE SEGMENTA MEMORIJE NA SPOLJNU MEMORIJU

A # adresa u nultoj strani
X # niži bajt krajnje adrese
Y # viši bajt krajnje adrese
S # *

PR SETLFS,SETNAM
GR 5-8-9-STATUS

Rutina SAVE zahteva početnu i krajnju adresu memorijskog segmenta koji se snima Pri tom X i Y sadrže poslednju adresu odnosno za jeden veću, dok akumulator pokazuje na adresu u nultoj strani U njoj se mora nalaziti niži, a u sladećoj viši bajt početne adrese

Rutina LOAD i SAVE iako su izdvojene ne predstavljaju nikakva posebne delove već kombinaciju ostalih rutina za slanja i primanja karaktera sa veze pa se postiže odradeni automatizam u radu Tako se za LOAD sa SI koriste elementarne rutine LISTEN TALK CIOUT, ACPTR i druge Ranije je pomenuto da je sekundarne adresa 0 rezervisane za LOAD Ako se direktnoj diska otvori keo sekvencijalne datoteka ali upotrebi SA=0 disk ce ga slati u formatu koji odgovara programu Nema prepreke da se bilo koja programska datoteka na disku čite keo i sekvencijalna i da se dopisivanjem petlje koja će primljene znakove smeštati u memoriju kreira sopstvena LOAD rutina

```
          LDA #3
          LDX #<NAME
          LDY #>NAME
          JSR  SETNAM
          LDX #8
          LDY #0
          JSR  SETLFS
          LDA #0
          LDX #192
          STA  251
          STX  252
          LDA #251
          LDX #0
          LDY #208
          JSR SAVE
          ...
NAME     .ASC "MON"
```

GETIN

65508 $FFE4

UPIS KARAKTERA SA ULAZNE VEZE

```
A # ASCII kod karaktera, 0 ako ništa
    nije primljeno (RS232,tastatura)
X   # samo za RS 232
Y   # samo za RS 232
S # Z=1 ako A=0

PR  CHKIN
GR  STATUS
```

Rutina je prevashodno dizajnirana za upis sa tastature i RS 232. Za razliku od CHRIN reaguje i u slučajevima kada nema podataka koje treba primiti. Ako je po povratku A=0 (Z=1), znači da ni jedan taster do tog trenutka nije pritisnut ili je ulazni bafer RS 232 uređaja prazan. Za ostale nema razlike između CHRIN i GETIN ali „Komodor" savetuje upotrebu prve.

```
WAIT   JSR GETIN
       BEQ WAIT
       JSR SCPNT
       CMP #13
       BNE WAIT
```

CLRCHN

65484 $FFCC

ZATVARANJE VEZA ZA UPIS/ISPIS

```
A # -
X # -
Y   -
S # -

PR  -
GR
```

Poništava dejstvo CHKIN i CHKOUT rutine. Varijable DFLTN i DFLTO ponovo dobijaju vrednosti 0 (upis sa tastature) i 3 (ispis na ekran). Ako je poslednja veza bila usmerena ka/sa SI izvodi se UNLSN ili UNTLK.

CLALL

65511 $FFE7

ZATVARANJE SVIH VEZA

```
A # -
X # -
Y   -
S # -

PR  -
GR  -
```

Bez obzira na njen naziv, ove rutine neće propisno obaviti svoj posao. Da bi sve veze bile zatvorene bilo bi potrebno iz tablica otvorenih veza uzimati parametre za svaku pojedinačnu i pozivati CLOSE. Ovde sa samo varijabli LOTND (152 broj otvorenih veza) dodeljuje vrednost 0 i izvodi CLRCHN! Time je operativni sistem nateran da „misli" da nema ni jedne otvorene veze ali zatvaranje na samim periferijama nije izvedeno. Izgleda da je rutina prevashodno namenjena za zabranu pristupa vezama u nekim „kritičnim" situacijama.

CLOSE

65475 $FFC3

ZATVARANJE VEZE

```
A # logički broj veze
X # -
Y # -
S # *

PR  -
GR  0-240-STATUS
```

Ovom rutinom se poništava dejstvo OPEN. Veze sa zadatim logičkim brojem će biti izbačene iz tablice otvorenih veze i broj otvorenih veza (LDTND) smanjen za jedan. U slučaju da veza za zadatim logičkim brojem nije nikad ni otvorena, rutina neće preduzeti ništa, niti javiti grešku. Ovo je, svakako od koristi, jer omogu-

područje mora da koristi adrese od 56296. Ostali delovi unutar izabranih 16K imaju za oba čipa iste adrese.

Ovakvo adresiranje važi ako se koriste delovi od 0 do 16K ili 32 do 48K. Ostala dva područja 16—32 i 48—64) nemaju komplikacije ovog tipa ali zato ni mogućnost korišćenja ugrađenog generatora znakova — sve definicije oblika slova morate sami postaviti u RAM.

Kontrola nad video procesorom se uspostavlja upisivanjem odgovarajućih sadržaja u kontrolne registre. Oni su smešteni u memorijsku mapu mikroprocesora od adrese 53248 pa im se obraćamo kao i svakoj drugoj memorijskoj lokaciji. Ipak treba imati na umu da se ne radi o memoriji jer je ponašanje nekih registra potpuno drugačije.

Sl 3
Sl 4

Adresa video memorije

Video memorija niske rezolucije se može nalaziti u bilo kom bloku od 1K u okviru izabranih 16 kilobajta koji su dostupni VIC. Bitovi 4—7 registra 53272 treba da sadrže početnu adresu u kilobajtima. Po uključenju je 0001 binarno što postavlja ekran niske rezolucije od adrese 1024. Ako se video memorije premešta treba i editoru staviti do znanja gde se nalazi promenom sistemske varijable HIBASE.

Adresa generatora znakova ili ekrana visoke rezolucije

Definicije znakova zauzimaju 2 K. Svaki od 128 znakova zahteva definiciju od 8 bajtova. Uz to se mora definisati i inverzni oblik (VIC nije u stanju sam da ga generiše), što ukupno traži navedenih 2 kilobajta. „Komodor" ima dva seta (i zato ROM od 4K) ali ako sami definišete karaktere možete kreirati samo jedan set. Definicije mora počinjati na adresi koja predstavlja paran broj kilobajta. Adresa u kilobajtima se definiše u prva 4 bita registra 53272. Pošto je parna bit 0 je uvek nula. Ako se izabere blok 2K od 4096 ili 6144 (binarno 0100), VIC će „napraviti skok" i uzimati definicije iz ugrađenog ROM-a. Ova vrednost se i postavljaju u inicijalizaciji računara. Pri promeni seta slova tasterima COMM+SHIFT „komodor" jednostavno samo menja bit 1 ovog registra.

Memorija ekrana visoke rezolucije od 8K se tretira kao i generator znakova pa joj poziciju određuju prva 4 bita registra 53272. Pošto sada adresa u kilobajtima mora biti deljiva sa 8 izbor se praktično svodi na samo dve mogućnosti: 0 što postavlja adresu 0 i 8 (binarno 1000), što daje početnu adresu 8192.

Ni svemogući VIC međutim pak nije toliko svemoguć da na istoj adresi vidi dve stvari. Tako će ekran visoke rezolucije ako se postavi od adrese 0 u gornjoj polovini od adrese 4096 (na ekranu monitora u donjoj) biti preklopljen generatorom znakova koji ima prioritet.

SID — Generator zvuka

Generisanje zvuka je sigurno jedna od prvih stvari koja se proba na novom računaru. Ako se ne računaju dugačke DATA liste sa potrebnim vrednostima za melodiju ostalo je izgledalo dosta jednostavno: nekoliko POKE i komodor bi „zapevao" iz sve snage. Iz bejzika je to gotovo sve što se i može uraditi ali se iz mašinskog jezika zbog mogućnosti brze kontrole pružaju neograničene mogućnosti.

Svaki od tri glasa SID-a kontroliše 7 registara. Jedina nevolja je što sve vremenske vrednosti (frekvencije, trajanje) zahtevaju preračunavanje iz „naših" jedinica. Tako se sadržaj registra za učestanost tone preračunava po sledećoj formuli:

SADRŽAJ REGISTRA = FREKVENCIJA (u Hz)/0.059604645

Problem se može jednostavno rešiti upotrebom teblica koje su date u uputstvu za računar. Trajanje pojedinih faza u generisanju tona koje se definišu registrima (za glas 1) 54277 i 54278 se određuju prema tablici:

VREDNOST ZA REGIST	STVARNO VREME (u ms) ZA PORAST NIVOA	PAD NIVOA
0	2	6
1	8	24
2	16	48
3	24	72
4	38	114
5	56	168
6	68	204
7	80	240
8	100	300
9	250	750
10	500	1500
11	800	2400
12	1000	3000
13	3000	9000
14	5000	15000
15	8000	24000

Proces generisanja tone počinje upisom 1 u bit 0 kontrolnog registra 54276. Za vreme koje je definisano sadržajem poslednja četiri bite registra 54277, jačine tone će linearno rasti do maksimalnog nivoa. Zatim počinje opadanje nivoa do veličine definisane bitovima 7—4

```
49152                        .OPT P4
49152  169 000               LDA  #0
49154  141 015 212           STA  54287
49157  169 030               LDA  #30
49159  141 014 212           STA  54286
49162  169 240               LDA  #%11110000
49164  141 020 212           STA  54292
49167  141 006 212           STA  54278
49170  169 125               LDA  #125
49172  141 016 212           STA  54288
49175  169 017               LDA  #17
49177  141 004 212           STA  54276
49180  169 143               LDA  #%10001111
49182  141 024 212           STA  54296
49185  173 027 212      L1   LDA  54299
49188  141 001 212           STA  54273
49191  024                   CLC
49192  144 247               BCC  L1
49194  096                   RTS
```

SID

REGISTAR		BIT 7	6	5	4	3	2	1	0
54272		FREKVENCIJA niži bajt							
54273	G	FREKVENCIJA viši bajt							
54274	L	ŠIRINA IMPULSA U JEDNOM PERIODU niži bajt							
54275	A					viša 4 bita			
54276	S	Šum 1=da	Četvrtke 1-da	testera 1-da	trougao 1-da	test 1 stop	ring modulac 1 sa 3	sinhronizacij 1 sa 3	ton 1 start 0-otpuš
54277	1	Vreme do maksimalnog nivoa				Vreme pada do const. nivoa			
54278		Veličina konstantnog nivoa				Vreme pada do nivoa 0			
54279		FREKVENCIJA niži bajt							
54280	G	FREKVENCIJA viši bajt							
54281	L	ŠIRINA IMPULSA U JEDNOM PERIODU niži bajt							
54282	A					viša 4 bita			
54283	S	Šum 1 da	Četvrtke 1 da	testera 1 da	trougao 1 da	test 1 stop	ring modulac 2 sa 1	sinhronizacij 2 sa 1	ton 1 start 0 otpuš
54284	2	Vreme do maksimalnog nivoa				Vreme pada do const nivoa			
54285		Veličina konstantnog nivoa				Vreme pada do nivoa 0			
54286		FREKVENCIJA niži bajt							
54287	G	FREKVENCIJA viši bajt							
54288	L	ŠIRINA IMPULSA U JEDNOM PERIODU niži bajt							
54289	A					viša 4 bita			
54290	S	Šum 1=da	Četvrtke 1=da	testera 1=da	trougao 1=da	test 1=stop	ring modulac 3 sa 2	sinhronizacij 3 sa 2	ton 1=start 0=otpuš
54291	3	Vreme do maksimalnog nivoa				Vreme pada do const nivoa			
54292		Veličina konstantnog nivoa				Vreme pada do nivoa 0			
54293							PRESEČ.F. bit 0-2		
54294		PRESEČNA FREKVENCIJA bit 3-10							
54295		REZONANCIJA FILTERA				PROPUŠTANJE GLASA KROZ FILTER 1=da: spolja	glas 3	glas 2	glas 1
54296		glas 3 1 nečuje 0 čuje	TIP FILTERA: visoko propus	propus opsega	nisko propus	NIVO IZLAZNOG SIGNALA			
54297		A/D KONVERTOR 1 (sa kontrol porta)							
54298		A/D KONVERTOR 2 (sa kontrol porta)							
54299		Gener.glasa 3. Ako glas 3 proizvodi šum slučajan broj							
54300		Generator obvojnice glasa 3, prema registrima 54291,54292							

Ovo je rutina koju poziva CHROUT kada treba da ispiše znak na ekranu. Njeno direktno pozivanje ima opravdanje pa je šteta što „Komodor" nije i njenu adresu ubacio u KERNAL tablicu. Čest je slučaj da se znaci primaju sa nekog uređaja i zatim ispisuju na štampač i ekran istovremeno. Poštujući uobičajenu proceduru program za listanje direktorija direktno sa diska bi izgledao kao u primeru (A). Primer (B) obavlja isti zadatak ali direktnim pozivom (u oba slučaja izostavili smo delove koji su za oba programe isti, otvaranje veza, provera kraja datoteke itd.). Razlika u dužini dva primera nije bitna. Primer A za svaki bajt mora da izvede prvo CHKIN i CHKOUT pre ispisa i CLRCHN, dok je tri rutina od kojih svaka u sebi sadrži više elementarnih. Ukupna razlika u brzini je dovoljna da natera neke autore da koriste direktan poziv. Ovakav pristup je opravdan samo kada je kritična brzina izvršavanja programa.

```
      (A)                     (B)
DOP   LDX #10                 LDX #10
      JSR  CHKIN              JSR  CHKIN
      JSR  CHRIN              LDX #4
      PHA                     JSR  CHKOUT
      LDX #4            DOP   JSR  CHRIN
      JSR  CHKOUT             JSR  CHROUT
      PLA                     JSR  SCPNT
      JSR  CHROUT             BCC  DOP
      PHA
      JSR  CLRCHN
      PLA
      JSR  CHROUT
      BCC  DOP
```

CHRIN

65487 $FFCF

UPIS KARAKTERA SA ULAZNE VEZE

A # ASCII kod upisanog karaktera
X # -
Y -
S # *

PR CHKIN
GR 0-STATUS

Na osnovu DFLTN (153) varijable rutine određuje sa kog uređaja treba primiti znak. Ako nijedna veza nije proglašena ulaznom upis ide sa tastature. Pri tome se on tretira na poseban način. Pozivom CHRIN pojavljuje se kursor i sve što se otkuca ispisuje se na ekranu. Ovu rutinu napušta tek pritisak na RETURN s tim što se kod prvog znaka nalazi u akumulatoru. Svaki sledeći poziv vraća kod sledećeg znaka sve dok i poslednji nije obrađen. Da li će izvesti upis cele linije ili vratiti kod sledećeg znaka rutina odlučuje na osnovu varijable CRSW (208). Ako je u njoj 0 izvešće se ceo upis, dok će svaka druga vrednost naterati CHRIN da samo iz video memorije uzme sledeći znak i njegov ekranski kod pretvori u ASCII. Pozicija znaka na ekranu je određena adresom početka linije PNT (209 210) i ofsetom PNTR (211). Poziv SCNPNT vraća CRSW na nulu.

CHRIN iz video memorije je isto što i sa tastature ali CRSW prethodno dobije vrednost različitu od nule, čime se preskače pojava kursora i upis cele linije. STATUS će označiti poslednji bajt (kraj datoteke) kada se stigne do 40 ili 80 znaka u liniji zavisno od toga da li je linija povezana sa sledećom pri ranijem ispisu. U tom slučaju u akumulatoru se vraća bajt 13 iako se on ne može naći u video memoriji.

Uzimanje znaka iz datoteka na disku ili traci zahteva i proveru da li je uzeti bajt poslednji. Kako je u početku deto, bit 6 STATUS varijable daje ovu informaciju. Kod čitanja sekvencijalnih datoteka sa trake krajem se smatra bajt 0 pa CHRIN ispituje uvek i jedan bajt unapred. Na žalost 0 se pri upisivanju sa CHROUT može bez ograničenja koristiti, ali će prva njene pojava pri čitanju izazvati prekid i svi podaci koji slede neće biti pročitani. Verovatno je „Komodor" smatrao da bajt nule u sekvencijalnim datotekama nema smisla.

Za RS 232 uređaje se ne preporučuje upotreba ova rutina. One će se vrteti u petlji dok god ne primi jedan bajt. Ako spoljni uređaj ništa i ne pošalje, može je prekinuti jedino resetovanje računara.

```
GET   LDY #0
      JSR CHRIN
      STA 512,Y
      JSR READST
      BNE EXIT
      INY
      BNE GET
```

```
BCS   ERROR
  . . .
  .,. .
NAME  .ASC "TEST,S,R"
```

CHKOUT

65481 $FFC9

OTVARANJE VEZE ZA ISPIS

```
A # -
X # logički broj veze
Y   -
S # *
```

```
PR  OPEN
GR  0-3-5-7 STATUS
```

Da bi se neki znak poslao preko veze potrebno je da se ona proglasi izlaznom što je zadatak ove rutine. Nekon nje u sistemskoj promenjivoj DFLTO (154) će se naći broj uređeje na koji je ispis usmeren. U slučaju SI prethodno se izvode LISTEN i SECOND.

Pošto se video memorije pri inicijelizeciji proglašava otvorenom za ispis, neme potrebe otvarati vezu sa njom i izvoditi CHKOUT.

CHKIN

65478 $FFC6

OTVARANJE VEZE ZA UPIS

```
A # -
X # logički broj veze
Y
S # *
```

```
PR  OPEN
GR  3-5-6-STATUS
```

Upis karaktere sa veze može se izvesti samo ako se veza prethodno proglasi otvorenom za upis što je zadatak ove rutine. Nakon nje u sistemskoj promenjivoj DFLTN (153) naći će broj uređaje sa koga će biti primeni karakteri. Za SI u okviru ove rutine izvode se TALK i TKSA.

Ako ni jedna druga veza nije proglašena ulaznom upis se dobija sa tastature, pa neme potrebe za OPEN i CHKIN.

CHROUT

65490 $FFD2

SLANJE KARAKTERA NA IZLAZNU VEZ

```
A   ASCII kod karaktera
X
Y
S # *
```

```
PR  Y T
GR  TATUS
```

Ovo je jedna od najćešće korišćenih rutina pa su vrednosti svih registara pri Izlezu očuvene što omogućava jednostavnu upotrebu progremskih petlji. Izbor uređaja na koji će karakter biti poslat zavisi od sadržeje sistemske promenjive DFLTO (154). Ako njen sadržej nije izmenjen u CHKOUT rutini ispis je usmeren na ekran.

Pri slanju znakova na SI uređaje podatke će primati svaki kome je u CHKOUT naređeno da sluša pa je moguće slanje na više uređaja istovremeno.

```
      LOA #0
      JSR SETNAM
      LOA #33
      LOX #4
      LOY #7
      JSR OPEN
      LDX #33
      JSR CHKOUT
      LOX #20
      LOA #"*"
OOP   JSR CHROUT
      OEX
      BNE OOP
```

SCPNT

59158 $E716

ISPIS KARAKTERA NA EKRAN

```
A   ASCII kod karaktera
X   -
Y   -
S # C 0 uvek
```

```
PR
GR  -
```


registra 54278. Trajanje ovog pada je vremenski kontrolisano sadržajem prva četiri bite registra 54277. Na tom nivou signal ostaje sve dok se bit kojim je proces započeo ne vrati na 0. Tada počinje linearno opadanje jačine do 0 za vreme koje je definisano registrom 54278 (bit 0—3). Potpuno analogno važi i za ostala dva glasa uz primenu adresa odgovarajućih registara.

Iako sve tri glesa izgledaju ravnopravna ipak je glasu 3 dodeljeno nešto više funkcija. Promenom sadržaja odgovarajućih registara moguće je jedan glas modulisati drugim. Pri tome se čuje i glas kojim se vrši modulacija i modulisani glas. Ovo se može izbeći ako se koristi 3 glas kome se u tom slučaju sprečava izlaz na zvučnik postavljanjem 7 bite registra 54296 na 1.

Dva poslednja registra su takode vezana za glas 3. Kada se pokrene vrednosti trenutnog stanja amplitude mogu se pročitati u registru 54299. Ako je izabrani talasni oblik četvrtast vrednost će se menjati sa 0 na 255 i obratno. Ako je testerast vrednost će linearno rasti do 255 i neglo pasti na 0 pa opet rasti itd. Možda je najinteresantniji slučaj izbor šuma za glas 3 tada registar sadrži vrednost koja može odlično biti upotrebljena kao slučajan broj.

Registar 54300 u svakom trenutku pokazuje nivo signala glasa tri i tako prati oblik obvojnice koji je definisan vremenima porasta i pada nivoa.

Svaki od tri glasa se može propustiti kroz filter čija se presecna frekvencija definise u registrima 54293 i 54294. Pri tome filter može biti niskopropusni propusnik opsega visokopropusni i kombinacijom 1 i 3 nepropusnik opsega.

Posebno (potpuno neiskorišćeno zadovoljstvo) predstavljaju dva osmobitna A/D konvertora. Priključivanjem potenciometra od 470 K na odgovarajući kontakt porta za džojstik može se iz registra 54297 dobiti vrednost nameštene otpornosti (u opsegu 0—255). Brzina konverzije je oko 0.5 ms.

Programiranjem u mašinskom jeziku lako se ostvaruje veliki broj zvučnih efekata. Pri tome su posebno korisni registri 54299 i 54300 jer se njihova vrednost može stalno prebacivati u druge registre i tako postići izvanredni dinamički efekti, kao što je dato u primeru.

CIA — KOMUNIKACIJA SA OKOLINOM

Za komunikaciju sa periferijama i vremensko održavanje sistemskih funkcija u komodoru su zadužena dva identična CIA čipa. Kako je to već uobičajeno samo jedan deo njihovih mogućnosti je iskorišćen dok je ostalo prepušteno mašti korisnika. Poznavanje ovih komponenti je neophodno za realizaciju različitih hardverskih rešenja ali postoji i nekoliko elemenata koji mogu znatno pomoći u rešavanju programskih probleme.

Ulazno/izlazni port

U mikroprocesor je ugrađen jedan port kojim se kontroliše rad kasetofona i raspored memorijskih blokova. Na identičen način funkcionišu i portovi CIA ali su iskorišćeni za druge namene kao što je prikazano u labeli registara.

Prve dva bita porta A CIA 2, se takođe upotrebljavaju za kontrolu pristupa memorijskim blokovima ali onima koje vidi video procesor. Blok od 16K koji će mu biti dostupan se određuje upisom sledećeg sadržaja u prve dva bita na adresi 56567.

```
11 = 0—16 K
10 = 16  32 K
01 = 32—48 K
00   48—64 K
```

Na istom portu se nalaze svi signali potrebni za rad serijskog interfejsa. To omogućuje da se kreira sopstveni način komunikacije sa disk jedinicom jer joj je moguće poslati odgovarajući mašinski program koji bi ovu komunikaciju prihvatio. Za ambiciozniji jedno od mogućih rešenja se nalazi u dobro poznatom programu za brzo kopiranje disketa.

```
49152                         .OPT P4
49152  169 010                LDA  #<CINV
49154  162 192                LDX  #>CINV
49156  120                    SEI
49157  141 020 003            STA  788
49160  142 021 003            STX  789
49163  169 000                LDA  #0
49165  141 009 220            STA  56329
49168  088                    CLI
49169  096                    RTS
49170  120            CINV    SEI
49171  160 030                LDY  #30
49173  173 011 220            LDA  56331
49176  041 127                AND  #127
49178  032 052 192            JSR  ASCI
49181  173 010 220            LDA  56330
49184  032 052 192            JSR  ASCI
49187  173 009 220            LDA  56329
49190  032 052 192            JSR  ASCI
49193  173 008 220            LDA  56328
49196  009 048                ORA  #48
49198  153 000 004            STA  1024,Y
49201  076 049 234            JMP  59953
49204  170            ASCI    TAX
49205  074                    LSR
49206  074                    LSR
49207  074                    LSR
49208  074                    LSR
49209  009 048                ORA  #48
49211  153 000 004            STA  1024,Y
49214  200                    INY
49215  138                    TXA
49216  041 015                AND  #15
49218  009 048                ORA  #48
49220  153 000 004            STA  1024,Y
49223  200                    INY
49224  169 058                LDA  #":"
49226  153 000 004            STA  1024,Y
49229  200                    INY
49230  096                    RTS
```

CIA #1

ADRESA REGISTRA	BIT 7	6	5	4	3	2	1	0
56320	TASTATURA: potenciometar 0 1 =A / 1 0 =B			pucanj	palica za igru 2: levo	desno	dole	gore
56321	TASTATURA: izlaz broj B	izlaz broj A		pucanj	palica za igru 1: levo	desno	dole	gore
56322	7	SMER PRENOSA ZA PORT A (56320) (1=izlaz)1						0
56323	7	SMER PRENOSA ZA PORT B (56321) (1=izlaz)1						0
56324	TAJMER A niži bajt ----(interapt OS)----							
56325	TAJMER A viši bajt							
56326	TAJMER B niži bajt --(serijski interfejs)--							
56327	TAJMER B viši bajt							
56328					ČASOVNIK 1/10 sec			
56329		SEKUNDE (10)			SEKUNDE (1)			
56330		MINUTI (10)			MINUTI (1)			
56331	AM/PM			(10)	SATI (1)			
56332	BAFER SERIJSKOG PORTA							
56333	1=IRQ 1-post. 0-briš	INTERAPT REGISTAR		kaset. SI	serijs. port	alarm časovn.	tajmer B	tajmer A
56334	frekv. za čas. 1=50Hz 0-60Hz	smer s.porta 1=izlaz 0=ulaz	tajmer A broji 1=CNT 0=1MHz	forsir. upis u tajm.A 1=da	tajm A 1=jedan ciklus 0-kont	izlaz na PB6 1 monos 0=clk	izlaz na PB6 1=da 0=ne	tajmer A 1=kreni 0-stani
56335	postavi 1=alarm 0-časov	tajmer B broji 00-1MHz 01=CNT 10=ciklus A 11-cik A i CNT		TAJMER B isto kao gore za tajmer A				

Tajmer i kontrolni registar

Svakog šezdesetog dela sekunde mikroprocesor prekida svoj rad i prelazi na izvršavanje rutina za očitavanje tastature i druge sistemske funkcije. Ovaj vremenski interval obezbeđuje tajmer A (CIA=1) koji neprekidno broji impulse sistemskog časovnika (unazad) i kad stigne do nule generiše interapt i ponovo počinje sa odbrojavanjem. U jednoj CIA-i ugrađena su dva ovakva tajmera, ali sa nešto različitim funkcijama. Postavljanjem odgovarajućih bitova u kontrolnom registru (56334 za CIA=1), tajmer A se može naterati da broji učestanost od 1 MHz sistemskog časovnika ali i spoljna impulse koji se dovode na CNT izvod korisničkog porta. Promenom bita 5 i 6 kontrolnog registra 56335, tajmer B može da broji i 1 MHz i CNT ali i broj punih ciklusa tajmera A. Tako se praktično dva brojača funkcionalno spajaju u jedan za veće periode brojanja. Moguće je i brojanja samo onih punih ciklusa tajmera A koji su se odigrali za vreme dok je na spoljnom CNT postojao signal. Na ovaj način se može meriti frekvencija spoljnjeg signala, dužina perioda i slično.

U programima sa tajmeri mogu iskoristiti za pravljanje pauza ili vremensko ograničavanja. Odbrojavanje teče od trenutka upisa 1 u nulti bit kontrolnog registra i kada stigne do nule ponovo se postavlja početna vrednost. Ako je bit 4 kontrolnog registra postavljen na 0 proces će se neprekidno ponavljati. Brojanje od neke druge vrednosti se postiže njenim upisom u sam brojač. Ako je u tom trenutku aktivan prihvatiće novu vrednost tak po završetku tekućeg ciklusa. Moguće ga je naterati da je prihvati i odmah bez obzira na njegovo trenutno stanje ako se upiše 1 u bit 4 kontrolnog registra.

Registar za prekide

Kao što video procesor ima mogućnost generisanja prekida ako se odigrao neki od

Pre otvaranja datoteke na disku ili traci ovom se rutinom more definisati njen naziv. Može se nalaziti bilo gde u memoriji — X i Y registri treba da pokazuju na njegov početak. Ako naziv nije potreban, dovoljno je pozvati rutinu sa nulom u akumulatoru.

SETLFS

65466 $FFBA

POSTAVLJANJE LOGIČKE, PRVE I SEKUNDARNE ADRESE

A logička adresa
X prva adresa (broj uredjaja)
Y sekundarna adresa
S -

PR -
GR -

Još jedna rutina potrebna za definisanje parametara OPEN SAVE ili LOAD rutine. Logička adresa je proizvoljan broj po kojem će se veza identifikovati u daljem radu. Prve i sekundarne adresa date su u sledećoj tablici

PRVA ADR	UREĐAJ		SEKUNDARNA ADRESA
0	tastatura		[illegible]
1	kasetofon	SAVE	0 — snimanje sa zaglavljem 1; — snimanje sa zaglavljem 3; 2 — nakon SAVE snimanje oznake kraj trake (zaglavlje 5); 3 — kombinacija 1 i 2
		LOAD	0 — relocirani upis; 1 — upis na izvornu adresu
		OPEN	0 — čitanje datoteke; — otvaranje nove datoteke (zaglavlje 4); 2 — kao kod SAVE
2	RS 232		0 — uvek
3	video memorija		nema značaja
4	štampač		0 — velika slova/grafički znaci; 7 — mala slova/velika slova; ostale vrednosti zavise od tipa štampača
8	disk	SAVE	0 — uvek
		LOAD	0 — relociran upis; 1 — upis na izvornu adresu
		OPEN	2 do 14 — čitanje/kreiranje datoteka; 15 — komandni kanal

Za SI bit 7 sekundarne adrese ima posebnu namenu pri otvaranju datoteke. Da bi se izbegle zabune u slučaju da korisnik sam definiše sekundarnu adresu veću od 127, ona neće biti poslata, pa ni ime datoteke za njom. Zato takve adrese ne treba koristiti za disk, dok je za štampač moguća 255, koji ima isti efekat kao i 0.

Brojevi zaglavlja koje smo naveli kod kasetofona odnose se na prvi bajt u njemu. Njime se definiše tip datoteke (sekvencijalna, programska ili zaglavlje kraj trake). Zaglavlje 1 i 3 za operativni sistem imaju isto značenje ali ih bejzik razlikuje. Ako je zaglavlje 3 bejzik će upisati program uvek na izvornu lokaciju bez obzira na sekundarnu adresu za LOAD.

OPEN

65472 $FFC0

OTVARANJE VEZE

A # -
X # -
Y # -
S # *

PR SETNAM-SETLFS
GR 1-2-4-5-6-240-STATUS

Prebacivanje parametara u tablica logičkih, prvih i sekundarnih adresa, čime je sa stanovišta računara veza otvorena. Svim sekundarnim adresama se prethodno bit 6 i 5 postavljaju na 1 jer to zahteva SI — ostalima ne smeta.

RS 232 zahteva 1/2K memorija za ulazno-izlazne batere. OPEN rutina će pozvati MEMTOP i od dobijene adresa na niže odvojiti potraban prostor. Kako je to u najvećem broju slučajeva i prostor za bejzik stringove oni će time biti izgubljeni! Zato se preporučuje otvaranje veze pre definisanja alfanumeričkih promenljivih. Kada je veza otvorena bejzik će voditi računa o smanjenom prostoru.

Adrese bafera se smeštaju u sistemske promenljiva RIBUF (247, 248) i ROBUF (249 250). Ako se u njima, pre otvaranja, nađe bilo koja adresa izvan nulte strane gore navedena procedura će biti preskočena i zatečene adrese smatrane početkom bafera. Time se može izbeći mešanja sa bejzik područjem.

Otvaranje veze sa SI uređajima zahteva dodatne postupke, pa OPEN u tom slučaju poziva SDNAM rutinu

```
LDA #8
LDX #<NAME
LDY #>NAME
JSR  SETNAM
LDA #100
LDX #8
LDY #4
JSR  SETLFS
JSR  OPEN
```

SCREEN

65517 $FFED

ČITANJE X/Y ORAGANIZACIJE EKRANA

```
A -
X # broj kolona
Y # broj redova
S # -
```

Još jedan rutina koja treba da obezbedi izvršavanja programa na različitim računarima. Svaki od njih će vratiti svoju organizaciju (C64 daje 40×25), tako da program može da bude potpuno nezavisan od stvarnog broja redova i kolona.

VEZA SA SVETOM

Sve rutine iz ove grupe za rad sa periferijskim uređajima poštuju istu konvenciju o prijavljivanju grešaka. Ako je pri povratku CARRY zastavica 1, u toku izvođenja rutine je nastala greška. Broj grešaka će se naći u akumulatoru i to sa sledećim značenjem

A greška

0 rutina prekinuta STOP tasterom
1 previše otvorenih veza
2 veza već otvorena
3 veza nije otvorena
4 datoteka nije nađena
5 uređaj nije priključen
6 veza nije predviđena za upis
7 veza nije predviđena za ispis
8 nedostaje naziv datoteka
9 nepostojeća prva adresa
240 operativni sistem je sam odredio prostor za RS 232 bafera, ovo nije greška već upozorenje

Ispis I/0 ERROR A u trenutku nastajanja se može omogućiti rutinom SETMSG

Ako u tablicama uz pojedine rutine pored stanja mikroprocesorskog STATUS registra (S) stoji znak „", znači da rutina javlja greška na naveden način. U tom slučaju će pored ER stajati brojevi grešaka koje se mogu javiti. Ako pod ER stoji i STATUS, znači da treba ispitati i STATUS varijablu za punu informaciju o stanju komunikacije. Svaki bit STATUSA, ako je 1, ima sledeće značenje*

bit	*kasetofon*	*serijski interfejs*
0	—	*istek predviđenog vremena pri ispisu*
1	—	*istek predviđenog vremena pri upisu*
2	*kratak blok*	—
3	*dugačak blok*	—
4	*graška u čitanju*	—
5	*čeksam greška*	—
6	*kraj datoteka*	*kraj datoteka*
7	*kraj traka*	*uređaj nije priključen*

Istek predviđenog vremena za serijski interfejs, odnosi se na vremanski format u koma se signali šalju. Strogo je definisano vreme za koje se pojedini signali moraju pojaviti — u suprotnom sistem prijavljuje grešku. Jedan od slučajeva je pokušaj primanja se uređaja koji ne šalje (nije prethodno izveden TALK)

READST

65463 $FFB7

ČITANJE STATUS VARIJABLE

```
A # STATUS
X
Y
S   Z=1 ako STATUS-0

PR -
GR -
```

Rutina je vrlo jednostavna i svodi se zapravo samo na jednu instrukciju LDA 144 međutim, za RS 232 vrednost statusa se nalazi na adresi 663, a ujedno se odmah po čitanju i briše. Zato se umesto direktnog očitavanja pomenutih lokacija uvek preporučuje poziv ove rutine. Rutina dodaju vrednost STATUSU logičkom OR operacijom, pa bitovi prethodnih grešaka ostaju. Rutine iz grupe koja sledi o toma vode računa — prethodno resetuju STATUS — ali za one u sledećem poglavlju to ne važi

SETNAM

65469 $FFBD

POSTAVLJANJE NAZIVA DATOTEKE

```
A   dužina
X   početna adresa, niži bajt
Y   početna adresa, viši bajt
S   -

PR  -
GR  -
```


ADRESA REGISTRA	BIT 7	6	5	4	3	2	1	0
56576	SERIJSKI INTERFEJS					VIC mem. 16K blok		
56577	RS232 (korisnički port)							
56578	7	SMER PRENOSA ZA PORT A (56576) (1-izlaz)1						0
56579	7	SMER PRENOSA ZA PORT B (56577) (1 izlaz)1						0
56580	TAJMER A niži bajt							
56581	TAJMER A viši bajt							
56582	TAJMER B niži bajt				-(RS232)-			
56583	TAJMER B viši bajt							
56584					ČASOVNIK 1/10 sec.			
56585		SEKUNDE (10)			SEKUNDE (1)			
56586		MINUTI (10)			MINUTI (1)			
56587	AM/PM			(10)	SATI (1)			
56588	BAFER SERIJSKOG PORTA							
56589	1=IRQ 1=post. 0=bris.	INTERAPT REGISTAR		RS232	serijs. port	alarm časovn.	tajmer B	tajmer A
56590	frekv. za čas. 1=50Hz 0=60Hz	smer s.porta 1=izlaz 0=ulaz	tajmer A broji 1=CNT 0=1MHz	forsir. upis u tajm.A 1=da	tajm.A 1=jedan ciklus 0-kont	izlaz na PB6 1=monos 0=clk	izlaz na PB6 1=da 0=ne	tajmer A 1=kreni 0=stani
56591	postavi 1=alarm 0-časov	tajmer B broji 00=1MHz 01=CNT 10=ciklus A 11=cik.A i CNT		TAJMER B isto kao gore za tajmer A				

predviđenih slučajeva tako i CIA ima istu funkciju, ali se našto složenija kontroliše VIC ima dva registra: jedan za samu detekciju događaja i drugi za dozvolu interapta od njega, dok CIA za ovu namenu ima jedan registar (zapravo dva ali na istoj adresi). Događaji koji se registruju su prisutnost signala na spoljnoj FLAG liniji ili upis/ispis bajta sa serijskog porta (uglavnom hardverska pitanja pa preskačemo objašnjenje), kraj jednog ciklusa brojanja tajmera A i B i alarm časovnika. Ako nastupi neki od događaja odgovarajući bit interapt registra će biti postavljen na 1. Čitanjem ovog registra bit se ujedno i briše i tako priprema za ponovno registrovanje.

Da bi međutim interapt stvarno bio generisan potrebno mu je za to dati dozvolu, što je našto složenija operacija. Registar je na istoj adresi (za CIA 1 56333) i ako se žali promena nekog bita na njegovo mesto se UVEK upisuje bit 1. Da li će time interapt biti dozvoljen ili zabranjen zavisi kako ste postavili 7 bit pri upisivanju u registar. Ako je bio 1 dozvolićete interapt, a ako je 0 interapt će biti zabranjen. Konkretno, ako želite da sprečite da tajmer A generiše interapt (da biste registre izbacili iz adresnog prostora i pročitali generator znakova, na primer) u kontroli registar se upisuje binarno 00000001. Da bi prakid ponovo bio omogućen treba upisati 10000001. Svaki interapt od strane CIA #1 se može zabraniti dok CIA #2 generiše namaskirani interapt

Tačno vreme

Ako vam je u programu potrebno tačno merenje vremena, teško da ćete se pomoći bejzik varijablom TIMERS. Ako je proces generisanja interapta tajmera A makar i jednom bio sprečen njena vrednost gubi trku sa stvarnim vremenom. A to se dešava pri ispisu svakog bajta na disk, štampač ili kasetofon, dakle šanse za tačan rad su minimalne. RS232 će tek potpuno poremetiti stvar. Odgovor je korišće-

nja časovnika CIA koji je potpuno nezavisan od softverskih dešavanja u računaru

Vreme je smešteno u 4 registra i to u BDC formatu koji je posebno pogodan za ispis jer nema potrebe za konvertovanjem binarnog broja u decimalni. Četiri bita daju vrednost jedne cifre od 0—9 pa se jednim bajtom može predstaviti vrednost od 00 do 99. Da bi se cifra ispisala dovoljno je izolovati grupu od 4 bita i dodati joj 48 (ASCII kod 0), kao što je to urađeno u primeru. Pošto za minuta i sekunde prva cifra može bit najviše 5, to je za nju dovoljno i tri bita.

Časovnik se pokreće na malo čudan ali efikasan način: upisom vrednosti desetinki sekunda. Zaustavlja se upisom časova. Tako se može podesiti da krene od precizno zadatog vremena. Da se pri čitanju vremena ne bi desilo da uzmamo vrednost na primer minuta, pa dok pročitamo sekunda vrednost bude promenjena, ugrađena je još jedna slična funkcija: kada časovnik radi čitanje časova će zamrznuti sve ostale vrednosti (iako časovnik i dalje neometano odbrojava), pa se vreme može precizno pročitati. Ovo privremeno stanje traje dok ne pročitamo registar sa desetinkama sekunde, kada registri ponovo dobijaju vrednost stvarnog vremena u tom trenutku. Dakle sve je podešeno za maksimalnu preciznost.

Alarm se postavlja prethodnim setovanjem bita 7 kontrolnog registra 56335 pa zatim upisom željene vrednosti u registre za vreme. Ako se preko interapt registra dozvoli nailazak časovnika na zadato vreme će prekinuti mikroprocesor u redovnom poslu (preko vektora CINV) a ostalo zavisi od vaše maštovitosti.

Mašinac iz bejzika

Bejzik interpreterom komodor 64 se u ovom dodatku nećemo baviti (mnogi bi rekli da tu i nema čime da se bavi) iz dva razloga. Jedan je ograničenost prostora. Drugi, važniji, je što želimo maksimalno da stimulišemo razvijanje sličnih sistemskih programa. Zato nam se činilo važnim da u ovom pregledu damo što detaljniji prikaz osnovnih komponenti i operativnog sistema kao osnove na koju se može dograđivati sistemski softver. Interesantna je činjenica da i komercijalni programi u pravilu slede ovaj koncept: nije nam poznat nijedan (malo bolji) program koji se oslanja na bejzik ROM. Najčešće se taj deo potpuno izbacuje iz adresnog prostora i koristi dragocenih 8 K RAM-a.

Kada je već ugrađen, pozabavićemo se njime tek toliko da se obezbedimo da nam — ne zasmeta! Pošto je najveći broj aplikacija manjeg obima često je potpuno opravdano neki deo programa napisati i u bejziku, pa treba naći bezbedno mesto za mašinske programe.

Pri inicijalizaciji operativnog sistema određuje se najniža i najviša RAM lokacija i postavljaju sistemske promenjive MEMSTR i MEMSIZ. Kada se nakon toga inicijalizuje bejzik ove će vrednosti biti prebačene u varijable TXTTAB i MEMSIZ) opet MEMSIZ ali na onaj operativnog sistema već na adresi 55—56 — izgleda da je maštovitost zakazala). Nakon toga će raspodela ovog dela memorije biti izvršena na sledeći način:

0	TXTTAB_1
bejzik program	
0	
0	
0	
varijable	VARTAB
nizovi	ARYTAB
	STREND
	FRETOP
stringovi	
	MEMSIZ

Prva neobičnost vezana za ovaj raspored je postojanje bajta 0 na adresi ispred samog programa. Promenom varijable TXTTAB može se pomeriti područje za bajzik program na neku višu adresu. Međutim, da bi se program u svim slučajevima ispravno ponašao sadržaj lokacija TXTTAB—1 mora biti 0. Tako bi rezervisanje 2 K za mašinski program ispred bejzika zahtevalo sledeću proceduru:

NEW
POKE 43 1 POKE 44 16 REM početak od 4097
POKE 4096 0
NEW

Čini nam se da je odvajanje prostora na ovaj način potpuno zapostavljeno iako u mnogim situacijama može biti praktično. Odvajanje prostora za definiciju sprajtova obično predstavlja problem jer se korišćenjam viših adresa (ako video memorija ostaje u prvih 16K) potpuno nepotrebno ograničava prostor bejziku. Ovim načinom bejziku se „gornja" strana ostaje sva


```
LDX #<SAVEVECT
LDY #>SAVEVECT
SEC
JSR  VECTOR
LDX #<NEWVECT
LDY #>NEWVECT
CLC
SEI
JSR  VECTOR
CLI
```

SETMSG

65424 $FF90

KONTROLA PORUKA OPERATIVNOG SISTEMA

A # bit7 = 1 ispis kontrolnih poruka
bit6 = 1 ispis poruka o greškama
Pri izlazu A-STATUS
X -
Y -
S Z=1 ako STATUS = 0

Rutina postavlja vrednost sistemske promenjive MSGFLG (157). Bit 7, ako je nula, sprečava ispis kontrolnih poruka u koja spadaju PRESS PLAY ON TAPE, LOADING itd. Poruka o greškama se, u stvari, svodi samo na jednu I/O ERROR n i verujemo da je malo koji vlasnik „komodora" imao prilike da je vidi. Njihov ispis sprečava bejzik koji poseduje svoje daleko jasnije poruke. Brojevi grešaka „n" su dati u okviru prikaza rutina za komunikaciju sa periferijama.

MEMTOP

65433 $FF99

ČITANJE/POSTAVLJANJE NAJVIŠE RAM ADRESE

A -
X niži bajt adrese
Y viši bajt adrese
S # C=1 čitanje, C=0 postavljanje

Najviša slobodna memorijska adresa se postavlja nakon RAM testa. Ako se koristi bejzik ROM njena vrednost je 40960. Nakon inicijalizacija bejzika ovom rutinom nije više moguće ograničiti prostor za bejzik programe.

MEMBOT

65436 $FF9C

ČITANJE/POSTAVLJANJE NAJNIŽE RAM ADRESE

A
X niži bajt adrese
Y viši bajt adrese
S # C 1 čitanje C=0 postavljanje

Važe ista napomena kao i za prethodnu rutinu. Obe dobijaju pun smisao tek prilikom dopisivanja sistemskih programa koji na sebe preuzimaju i inicijalizaciju računara. Ovim se rutinama u tom slučaju određuje memorijski prostor koji će biti na raspolaganju jezičkom delu.

IOBASE

65523 $FFF3

ČITANJE POČETNE ADRESE ULAZNO/IZLAZNIH JEDINICA

A -
X # niži bajt adrese
Y # viši bajt adrese
S # -

Registri CIA 1 i 2 (u prevodu kompleksni interfejsni adapter) su smešteni u memorijsku mapu mikroprocesora i ove rutina će u X i Y registrima vratiti početnu adresu na kojoj se nalaze. Ako se, zatim, registrima pristupa indirektno indeksiranim adresiranjem, takav program će raditi na svakom Komodorovom' računaru iz ove klase. Polazi se od pretpostavke da svi koriste iste ili kompatibilne komponente za komunikaciju sa periferijama i to na isti način na koji i C64. Zato bi navedeni primer trebalo na svakom računaru da spreči generisanja interepta za očitavanja tastature

```
JSR  IOBASE
STX  20
STY  21
LDY #13
LDA #1
STA (20),Y
```

INITV

58792 $E5A8

INICIJALIZACIJA VIDEO PROCESORA (VIC II)

A #
X # -
Y -
S # -

Video procesor poseduje 47 registara. Njihova početna vrednosti (svi sprajtovi isključeni, ekran niska rezolucija od adrese 1024, tamno i svetlo plava boja ekrana itd.) smeštena su od adrese 60601 i ovom se rutinom prebacuju u VIC registre. Može korisno da posluži za resetovanje sprajtova ili prelazak sa visoka na nisku rezoluciju.

IOINIT

65412 $FF84

INICIJALIZACIJA ULAZNO/IZLAZNIH JEDINICA (CIA 1 i 2) I ZVUKA (SID)

A # -
X # -
Y -
S # -

Portova CIA 1 čipa mikroprocesor koristi za očitavanje tastature, dok njegov tajmer A generiše maskirani interapt koji poziva rutinu za ovu namenu. CIA 2 služi kao serijski i RS232 interfejs.

Interni port mikroprocesora 6510 se postavlja za kontrolu motora i slanja podataka na kasetofon, dok stanja prva tri linija (bit 0, 1 i 2) određuju izgled memorijske mape (postavljaju se sva binarne jedinice).

Jačina zvuka SID čipa se postavlja na nulu.

RAMTAS

65415 $FF87

INICIJALIZACIJA SISTEMSKOG DELA MEMORIJE. RAM TEST

A # -
X # -
Y # -
S # -

Nulte druga i treća strana memorije se „brišu" (upisuje se 0), a 192 memorijske lokacija od adrese 828 se rezervišu kao bafer za rad sa kasetofonom i zatim se izvodi test priključene RAM memorije. Test je nedestruktivan pa je sadržaj RAM-a očuvan. Prva lokacija koja ne odgovori sadržajem koji je u testu u nju upisan (brojevi 85 i 170) smatra se najvišom, i vrednost MEMTOP sistemska promenljiva postavlja na nju. MEMBOT (najniža adresa RAM-a) dobija vrednost 2048.

RESTORE

65418 $FF8A

INICIJALIZACIJA VEKTORA OPERATIVNOG SISTEMA

A # -
X # -
Y # -
S # -

Preko vektora u RAM memoriji poziva se 18 rutina operativnog sistema. Njihova početna vrednosti su zapisane od adrese 64816 i ovim potprogramom se prebacuju u treću stranu memorija od adrese 788. Rutine koristi VECTOR.

VECTOR

65421 $FF8D

ČITANJE/POSTAVLJANJE VEKTORA OPERATIVNOG SISTEMA

A # -
X # niži bajt adrese
Y # viši bajt adrese
S # C=0 postavljanje, C=1 čitanje

Ako je CARRY zastavica setovana pri ulasku u ovu rutinu, vrednosti vektora se adresa 788-819 će biti prebačene u RAM od adrese na koju pokazuju X i Y registri. Ako je C=0 dobija se obrnut proces. Pošto su i interapt rutina vektorizovana, treba prethodno izvesti instrukciju SEI. Nemaskirani interapt ovim nije sprečen (generiše ga CIA 2 u radu se RS 232 i RESTORE taster), pa o tome treba voditi računa.

inače raspoloživa memorije. Nedostatak je što se procedura mora izvesti pre upisivanje samog programa, ali se to može jednostavno rešiti prethodnim upisivanjem malog programa koji će odvojiti potreban prostor i potom upisati glavni.

```
10 POKE 43,1:POKE 44,16:POKE 4096,0
20 PRINT"LOAD" CHR$(34)"NAZIV"CHR$(34)",8"
30 PRINT"RUN"
40 POKE631,13:POKE632,13:POKE633,13
50 POKE634,13:POKE198,4
60 SYS42115
READY.
```

Kraj bejzik programa

Svake linija bejzik programa se u memoriji nalazi u formatu

adresa sledeće linije		linijski broj		naredbe
niži bajt	viši bajt	niži bajt	viši bajt	

Ako su prve dva bajta (adresa sledeće linija) jednaka 0 znači da je kraj programa. Zajedno sa nulom sa kraja prethodne linije dobijaju se ukupno 3 nula kao oznaka kraja programa. U uobičajenom radu bejzika od te adrese (VARTAB) POČINJU VARIJABLE. Ali i ne moraju. Ako se VARTAB „pomeri" na više, otvoriće se slobodan prostor koji je dovoljno zaštićen, pa se može koristiti za mašinski program. Jedino što može napraviti problem je ubacivanja novih linija ili izbacivanja postojećih, jer se tima celo područja premešta.

Prostor na vrhu

Od najviša memorijska adresa ka kraju bejzik programa smeštaju se stringovi. Pri toma se u tom području nalaze samo sadržaji string promenjivih, dok su sam naziv dužina i početna adrese definisani kao i svaka druga varijabla u području iznad VARTAB. Možda niste znali: sva varijabla u ovom delu zauzimaju 7 bajtova — dva za naziv i pet za podatak. U ovih pet se nalazi stvarna vrednost realnih promenjivih, dužina i početna adresa stringa čiji su elementi smešteni od vrha memorija i najveća razoračenja vrednosti celobrojnih promenjivih koje zauzimaju samo dva bajta, dok su preostale tri neiskorišćene. Ako se ovoma doda činjenica da se pre svake operacija sa celobrojnim vrednostima prethono vrši konvarzija u format pokretnog zareza, pa rezultat ponovo konvertuje u ceo broj, upotreba ovakvih varijabli je potpuno besmislena. Pri dimenzionisanju niza stvari stoje drugačije. Elementi niza zalete zauzimaju samo dva bajta, pa je samo i tom slučaju ako već nemate dovoljno prostora opravdeno koristi celobrojna promenjiva.

Prostor na vrhu se rezerviše na sledeći način:
CLR:POKE 55,0:POKE 56,152:CLR:REM slobodno od adrese 38912
Naredba CLR je obavezna.

Ostala mesta

Prostor od adrese 49152 predstavlja verovatno najpopularniji izbor. Potpuno je slobodan, ne dira ga ni bejzik ni operativni sistem pa izgleda da je namenski i odvojen za mašinske programe. Ova deo je već stekao toliku popularnost kod onih koji rade na mašinskom jeziku da jeden odličan asembler podrazumeva ORG 49152 ako se drukčije ne zada.

Za ambicioznija programe postoji posaban prostor. Ako mašinski program od adresa 32767 počinje tačno definisanim zaglavljem (vidi objašnjenje rutina operativnog sistema AOINT) onda će računar podrazumevati da je on glavni izvršni program i pri svakoj inicijelizaciji (STOP+RESTORE ili SYS64738) odmah prenositi kontrolu na njega. Ovo je prvanstveno dizajnirano zbog kartidže (programa u memoriji koja se priključuje spolja) ali se može koristiti i ako su zaglavlje i program u samoj računarskoj memoriji.

RAM memorije koja se nalazi „ispod" bajzika i operativnog sistema je takode naprevedno zapostavljena. Nije uvek neophodno da se ROM-ovi i izbacuju iz adresnog prostora. Ako program radi sa većom količnom podataka oni se mogu smestati u navedena područja (i baz zamene ROM-RAM-a samo pri čitenju izvršiti zamenu, što je operacija koja vrlo kratko traje.

Sistemske promenjive

Mikroprocesor 6510 koji koristi računar „Komodor" ima svega tri ragistra, ali je dizajniran tako da afikasno koristi radnu memoriju čime se ovaj nedostatak nadoknađuje. Zbog toga je potreban relativno veliki prostor za sistemska varijable, ali nisu sve od značaja za programera. Da bismo napravili jasan pregled tipova podataka u sistemskom delu memorije smo podalili u sledeće grupa.

Status

U ovu grupu spadaju varijabla koja ukazuju na određeno stanja računara u toku rada ili računar na osnovu njihovih vrednosti određuje kojim od nekoliko različitih putava u programu treba da krene. Pri toma postoje dve grupe: (a) one koja se mogu menjati i tako direktno kontrolisati rad računara i (b) one koje se potpuno interno koriste, pa se ne može ostvariti nikakva kontrola promenom njihovog sadržaja. Tipičan primer za prvu grupu je promenjiva RVS(199) na osnovu koje računar određuje da li sledeći znak treba da buda ispisan invarzno. Ako joj je vrednost 0, znaci će biti ispisivani normalno, dok svaka druga vrednost uslovljava ispis invarznih znakova. Kao primer za drugu grupu može da posluži C3PO (148) varijable koju operativni sistam koristi za sinhronizaciju rada serijskog interfejsa. Njenom promenom može se jedino proizvesti — nepredvidiji efakat.

Po am statuse koristimo dosta uslovno, nije neophodno da vrednost pojedinih bitova ili cele promenljive bude isključivo 0 ili 1. Na primer varijabla NDX (198) ako je 0 označava da do tog trenutka ni jedan taster nije pritisut, ako je pritisnuto više tastera koji su smešteni u red i čekaju na obradu, onda njena vrednost označava koliko ih ima. Ipak ćemo i ovakva varijable svrstati u ovu grupu

Pokazivači

Jedna od najvežnijih osobina mikroprocesora 6510 je mogućnost indirektnog adresiranja. U instrukciji se zada adresa neke lokacije u nultoj strani a mikroprocesor na osnovu njenog sadržaja i sadržaja sledeće formira stvarnu adresu. Pri tome se može koristiti i indeksirani oblik, kada se na ovako dobijenu adresu dodaje i sadržaj Y registra, čime se afikasno ostvaruju razne petlje za prenos i ispitivanja većeg dela memorije. Zbog toga računar nultu stranu (do adrese 255) maksimalno koristi za ovakve namena pa se tu nalazi dosta promenljivih koja zauzimaju dva bajta i služe za ovakav način adresiranja. Za razliku od STATUS varijabli promena pokazivača nema smisla jer pre svakog korišćenja računar mora da im postavi početne vrednosti, čime briše svaki prethodni sadržaj. Iste promenjive se, takođe konste za različite namena, pa se načamo upuštati u njihova objašnjanja

Vektori

Po dva memorijske adresa posmatrana kao par, sadrže u sebi stvarnu adresu na kojoj se nalazi određena rutina koja se zato poziva indirektnim skokom preko vektora. Svrha ovakvog adresiranja je otvaranja mogućnosti za kreiranja sopstvenih rutina koja promenom odgovarajućeg vektora računar prihvata kao sopstvena. Veliki broj rutina (na primer SAVE, LOAD, OPEN itd.) se poziva na ovaj način, pa su vektori i njihova promena posebno značajni

Tablice

Tablica predstavljaju grupo sistemskih promenjivih iste namena i ima ih nekoliko. Iako se njihov sadržaj može slobodno menjati verujemo da od toga ima malo konsti. Objašnjanja ćemo dati u pregledu varijabli za svaku tablicu posebno

Baferi i redovi

Deo sistemskog dela memorija je odvojen za privremano čuvanja podataka dok ne budu obrađeni. Tako će sve što se otkuca do pritiska na RETURN biti složeno u deo memorije od adrese 512 i ten kao celina biti obrađeno. Slično se dešava i pri pritisku na neki taster. Ako je računar u tom trenutku zauzat nečim drugim, kod pritisnutog tastera će biti smeštan u deo memorija koji je organizovan kao red i kasnija odatle pokupljen. Bafer može biti i samo jedna memorijska lokacija

Brojači

Ova grupa je od najmanjeg interesa za korisnika jer se retko izmenom mogu postići korisni afekti. Računar jednostavno koristi memorijske lokacija da bi kontrolisao trajanje određenih internih operacija. Tako je na primer, treptanje kursora kontrolisano sa nekoliko brojača, čijom se promenom može postići da jedan treptaj kursora bude duži ili kraći. Već sledeći će biti normalna dužine pošto mu računar postavlja vrednost pri svakom novom ciklusu. Sličnih namena su i brojači koji se koriste za vremensku kontrolu procesa prenosa podataka na kasetofon i slično

Interno

Određeni broj memorijskih lokacija se koristi za namene koje je teško svrstati u neku od ovih grupa. Kada, na primer bejzik interpretar naiđe na znak navoda, počinje pretraživanje ostatka linija da bi se našao sledeći i tako odredila dužina stringa koji je ovim znacima uokviren. Pošto sličnih pretraživanja ima više napravljeno je nekoliko rutina koja detektuju pojavu jednog od dva zadata znaka koji su definisani u varijablama CHARAC (7) i ENDCHR (8). U toku rada bejzika promena ovih promenjivih nema smisla ali zato njihovo poznavanja može biti korisno jer se navedene rutina mogu iskoristiti u sopstvenom programu. Za ona koja se prvenstveno odnose na operativni sistem dajemo nešto kasnija potrebna objašnjanja

*Uz adrese u pregledu stoje zvanični „Komodorovi" nazivi. Zatim sledi broj bajtova koje varijabla, bafer itd zauzimaju a pre objašnjenja i slovo koja označava tip promenjive prema gora navedenoj podeli. Ako objašnjenja počinje znakom * znači da se radi o varijabli čije direktno korišćenje po našem mišljenju nije od interesa ili je nemoguće. Objašnjenja uz ova varijabla će biti data samo radi ukupnog razumevanja i mogućnosti korišćenja lokacija u sopstvenom programu, bez posebnih detalja pogotovu što često imaju višestruku namenu pa bi takva objašnjenja po obimu prevazišla njihov značaj. Slobodna lokacija u sistemskom delu su označena nazivom XXXXXX*

2 **XXXXXX** 1 Slobodna lokacija
3 **ADRAY** 2 V Konverzija pokretni zarez-celobrojna vrednost
5 **ADRAY2** 2 V Konverzija celobrojna vrednost — Pokretni zarez
7 **CHARAC** 1 Znak koji se traži u bejzik liniji
8 **ENDCHR** 1 Alternativni karakter koji se traži u bejzik liniji
9 **TRMPOS** 1 *Tranutna pozicija krsora za izračunavanja sledeće TAB pozicija
10 **VERCK** 1 S *0=Load 1=Verify, na osnovu ove vrednosti LOAD rutina određuje da li da izvrši upis u memoriju


```
        JMP $09E3 ;>3, SERIJSKI INTERFEJS
L2      LSR
        PLA
        BCC L3
        ....
        ....      ;1, KASeTOFON
L3      ....
        ....      ;2, RS 232
```

Ovakvih ispitivanja ima mnogo u komodoru. Možda bi bilo jednostavnije za rad da su rutina sa istom namenom za pojedina uređaje posebno izdvojena opet sa pozivom preko tablica, pogotovo što ovakav sistem zahteva uvođenje pripremnih rutina koje ce definisati koji je uređaj u tom trenutku izlazni (DFLTO) i obaviti neophodne pripremne operacija. Međutim time bi programi postali nejasni jer bi na osnovu adresa koja se poziva a sada bi ih bilo dalako više trebalo shvatiti na koji će uređaj znak biti poslat. Dalako je jednostavnije imati jednu pripremnu rutinu koja se poziva sa brojem uređaja i samo jednu rutinu za ispis

Pravila igre

Nazivi rutina i sistemskih promenljivih su dati prema knjizi PROGRAMMER S REFERENCE GUIDE. Nekoliko ih je tamo gde smo to smatrali opravdanim ipak izvađano iz celina pa su njihovi nazivi dati manjim slovima. Uz svaku rutinu stoji pozivna adresa u decimalnom i heksadecimalnom sistemu

Uz spisak registara mikroprocesora dato je i kratko objašnjenje njihovih potrebnih ulaznih vrednosti ili stanja pri izlazu. Ako uz registar stoji oznaka ' znači da se koristi u okviru rutine i da se njegova ulazna vrednost gubi

Registar obeležen se S je STATUS registar mikroprocesora — skup status zastavica, od kojih je za svaku rutinu najčešće samo jedna od značaja (CARRY ili ZERO) pa ih nismo posebno odvajali

U donjem delu tablice su priprema rutina (obeležene PR) ona koja obavezno moraju biti pozvane pre navedene. Oznaka ER se odnosi na moguće greške o čemu su pojedinosti date u odgovarajućim poglavljima

Sve rutina u ovom pregledu osim prve organizovana su kao potprogrami i pozivaju se instrukcijama JSR. Programski primeri se odnose na grupu potprograma da bi mogle biti izvedene funkcionalne celine. Uređaji koji se priključuju preko serijskog interfejsa (disk štampač) označani su skraćenicom SI uređaji

Buđenje računara

START

64738 $FCE2

INICIJALIZACIJA OPERATIVNOG SISTEMA

Glavni ulaz za potpunu inicijalizaciju računara. Rutina koja sleda uglavnom se izvodi u okviru potprograma START

aoint

64770 $F002

PROVERA AUTO-START ZAGLAVLJA

A # -
X # -
Y -
S # Z=1 zaglavlje postoji

U sklopu koncepcija jednostavnih proširenja, „Komodor" je predvideo i mogućnost da kontrolu nad računarom po uključivanju preuzme program u memoriji koja se priključuja na port za proširenja. Ona se ubacuje u adresni prostor od adrasa 32768 i treba da ima zaglavlja u sledećem formatu

32768 — adresa dela za inicijalizaciju
32770 — adresa radnog početka
32772 — sekvanca znakova CBM80 (velika slova)

Potprogram AOINT proverava da li takvo zaglavlja postoji. Ako je po izlasku ZERO zastavice 1, program START će odmah izvesti JMP (32768)

CINT

65409 $FF81

INICIJALIZACIJA EKRANSKOG EDITORA I VIDEO PROCESORA (VIC II)

A # -
X # -
Y #
S #

U registre video procesora postavljaju se početna vrednosti, a zatim inicijalizuje video memorija niska rezolucija. Ekran se briše, postavljaju vrednosti u tablicu adresa i povezanosti ekranskih linija, brojači za treptanja kursora itd. Na kraju se, uz pomoć raster registra video procesora, određuje učestanost na kojoj radi (NTSC PAL) i adekvatno postavlja vrednost tajmera CIA 1 čipa koji generiše interapt za očitavanje tastatura

776 **IGONE** 2 V Upucivanje na izvršenje naredbi
778 **iEVAL** 2 V Obrada alfa i numeričkih izraza
780 **SAREG** 1 R Sadržaj za A registar mikroprocesora pre skoka na SYS rutinu Sadržaj A registra pri povratku iz SYS
781 **SXREG** 1 R X registar važi isto što i za SAREG
782 **SYREG** 1 R Y registar, važi isto što i za SAREG
783 **SPREG** 1 R STATUS registar mikroprocesora, važi isto što i za SAREG
784 **USR** 3 V Vektor za USR funkciju, prvi bajt je 76 (mašinska instrukcija JMP) dok sledeća dva sadrže adresu
787 XXXXXX 1 Slobodna lokacija
788 **CINV** 2 V Interapt rutina (očitavanje tastature obrada časovnika realnog vremena itd)
790 **CBINV** 2 V Interapt generisan mašinskom instrukcijom BRK
792 **NMINV** 2 V Nemaskirani interapt (resetovanje računara RS232)
794 **iOPEN** 2 V OPEN (rutina operativnog sistema kao i sve koje slede)
796 **ICLOSE** 2 V CLOSE rutina
798 **ICHKiN** 2 V CHKIN rutina
800 **ISKOUT** 2 V CHKOUT rutina
802 **ICLRCH** 2 V CLRCHN rutina
804 **IBASIN** 2 V CHRIN rutina
806 **iSSOUT** 2 V CHROUT rutina
808 **iSTOP** 2 V STOP rutina
810 **iGETIN** 2 V GETiN rutina
812 **ICLALL** 2 V CLALL rutina
814 **USRCMD** 2 V Vektor koji korisnik može sam da definiše
816 **iLOAD** 2 V LOAD rutina
818 **ISAVE** 2 V SAVE rutina
820 XXXXXX 8 Slobodan prostor
828 **TBUFFR** 192 R Bafer za kasetofon pri radu sa sekvencijanim datotekama podaci se šalju u blokovima koji se ovde formiraju SAVE i LOAO o ovom baferu formiraju samo prvi blok zaglavlje sa nazivom programa
1020 XXXXX 4 Slobodne lokacije

Kernal

Operativni sistem komodora" sastavljen je od 39 funkcionalnih celina organizovanih u potprograme za obavljanje određenih elementarnih zadataka slanje podataka na periferni uređaj primanje podataka sa perifernog uređaja očitavanje tastature, inicijalizacija računara itd Očigledno da takve celine moraju da postoje u svakom računaru, bez obzira kako su izvedene pa pisanje programa koji ih koristi ne bi trebalo da zavisi od modela Dovoljno je za svaki znati pozivne adrese i program se može napisati bez ikakvih problema Međutim kada program treba da se izvodi na nekom drugom računaru upravo te adrese predstavljaju problem Morale bi sve biti promenjene jer je sigurno da neće biti iste Iako se pozivaju rutine sa istim zadatkom Još akuelniji problem predstavljaju usavršavanje operativnog sistema od strane proizvođača koja uvek rezultuju nekim manjim pomeranjem pojedinih delova

Komplikacije koje iz ovoga proizlaze mogu se jednostavno izbeći Dovoljno je da proizvođač na jednom mestu fiksira pozivne adrese a odatle JUMP instrukcijama usmerava program unutar operativnog sistema na stvarne adrese koje korisnik ne mora da zna To je Komodor i uradio i na poslednjoj strani memorije postavio takozvanu KERNAL JUMP tablicu po kojoj se često naziva i ceo operativni sistem Kada treba pozvati na primer rutinu za ispis karaktera poziva se uvek ista adresa u tablici Korisniku nije vazno gde će program nakon toga biti usmeren JMP instrukcijom Dok god je tablica na istom mestu stvaran raspored rutina nije bitan a proizvođač će se postarati da za svaku promenu ili novi model računara u nju unese odgovarajuće promene

Ove indirektne pozive Komodor je do maksimuma eksploatisao i unutar samog sistema da bi i sebi olakšao rad na izmenama Kada bejzik interpreter treba da ispiše jedan znak iz stringa koji ste zadali i kad sa njegov kod već nađe u akumulatoru mikroprocesor mora da izvede čitav niz JMP instrukcija da bi stigao do odgovarajuće rutine

```
43821 JSR 43847
43847 JSR 57612
57612 JSR 65490
65490 JMP (806)=JMP 61898
61898 JMP 59158
59158 ispis karaktera na ekran
```

Jesno uz svaku ovu JMP (JSR) instrukciju postoji i manji deo sa određenim zadatkom Na primer, 57612, po povratku iz JSR 65490, proverava stanje CARRY zastavice da bi ustenovio eventualnu grešku u procesu ispisa i izdao odgovarajuću bejzik poruku

Za nas je od interesa samo jedan skok JSR 65490 To je poziv rutine preko KERNAL tablice Ovo je karakterističan slučaj (ukupno ih ima 10) jer koristi indirektni skok preko vektora Vrednost vektora 61898 se postavlja u inicijalizaciji pa je sa stanovišta kompatibilnosti isto kao i direktan skok ali se odbija mogućnost izmene vektora i usmeravanje programa na sopstvene rutine Stvarna adresa 59158 na kojoj se obavlja ispis na ekran tako gubi važnost

Slanje znakova na bilo koji uređaj postiže se pozivom iste adrese u tablici 65490 Sistemska promenljiva OFLTO (154) sadrži broj uređaja na koji je usmeren ispis i kada pozovete rutinu za slanje (ili bilo koju drugu zaduženu za komunikaciju sa više uređaja) ona počinje sa ispitivanjem o kom se uređaju radi i vrši skok na različite delova koji će izvršiti ispis Na primer

```
        JSR 65490
65490   JMP (806) = JMP 61898
61898   PHA
        LDA 154
        CMP 3
        BNE L1
        JMP 59158 ISPIS NA EKRAN
L1      BCC L2
        PLA
```


ili samo proveru sa sadržajem memorije, direktno menjanje nije od interesa jer se ovaj parametar postavlja kao i svi drugi ulazni parametri LOAD

11 **COUNT** 1 Dužina bejzik linije koja se trenutno ubacuje u program, ulazna veličina za deo koji otvara potreban prostor ali koji nije organizovan kao sabrutina pa je mogućnost korišćenja ograničena
12 **DIMFLG** 1 S *interni status bejzika pri dimenzionisanju niza
13 **VALTYP** 1 S *Tip podetka koji se obrađuje 255=string 0=numerik
14 **iNTFLG** 1 S *Tip numeričkog podetka 128=ceo broj, 0=realan broj
15 **GARBFL** 1 S *Višenamenski radni status bejzika za GOTO, sređivanje stringova itd
16 **SUBFLG** 1 S *interni status bejzika za DEF FN
17 **INPFLG** 1 S *Način uzimanje podatka 0=iNPUT 64=GET, 148=READ
18 **TANSGN** 1 S *Znak rezultata TAN funkcije ili poređenja
19 **INPRMT** 1 S *Da li postoji string u okviru INPUT naredbe
20 **LINNUM** 2 *Više namena, između ostalog akumulator za celobrojne vrednosti
22 **TEMPPT** 1 P *Privremeni stek za string operacije
23 **LASTPT** 2 P *Poslednja korišćena adresa za privremeno držanje stringe
25 **TEMPST** 9 R *Prostor za string operacije
34 **INDEX** 4 P *Višenamenski prostor najčešće kao dva pokazivača za prenos stringova ispis i slično
38 **RESHO** 5 R *Rezultat množenje u formatu pokretnog zareza
43 **TXTTAB** 2 P Početak bejzik teksta
45 **VARTAB** 2 P Početak bejzik varijabli 47 **ARYTAB** 2 P Početak bejzik nizova
49 **STREND** 2 P Poslednja adresa (+1) koju zauzimaju bejzik nizovi
51 **FRETOP** 2 P Najniža adresa koju zauzimaju stringovi
53 **FRESPC** 2 P *Adresa stringa koji se trenutno obrađuje
55 **MEMSIZ** 2 P Najviša memorijska adresa koju koristi bejzik
57 **CURLIN** 2 Broj bejzik linije koja se trenutno izvodi
59 **OLDLIN** 2 Broj prethodne bejzik linije
61 **OLDTXT** 2 P Adresa naredbe u okviru bejzik programa od koje će CONT nastaviti rad
63 **DATLIN** 2 Linijski broj OATA naredbe sa koje se uzima sledeći podatak
65 **DATPTR** 2 P Adresa podetka u okviru DATA linije koji će biti pročitan sa REAO
67 **INPPTR** 2 P *Pokazivač za operecije u okviru READ I INPUT naredba
69 **VARNAM** 2 Naziv bejzik varijable koja se obrađuje
71 **VARPNT** 2 P *Adresa samog podatka koji se dodeljuje varijabli
73 **FORPNT** 2 P *Adresa FOR varijable u bejzik programu
75 ––––– 22 R *Radni prostor za numeričke operacije
97 **FACEXP** 1 R Numerički akumulator # 1 eksponent
1 eksponent
98 **FACHO** 4 R Numerički akumulator #1 mantisa
102 **FACSGN** 1 R Numerički akumulator #1 znak
103 **SGNFLG** 1 P *Interno u numeričkoj obradi
104 **BiTS** 1 R *Numerički akumulator #1 indikator prekoračenja maksimalne vrednosti brojeva
105 **ARGEXP** 1 R Numerički akumulator #2 eksponent
106 **ARGHO** 4 R Numerički akumulator #2 mantisa
110 **ARGSGN** 1 R Numerički akumulator #2 znak
111 **ARiSGN** 1 R Znak rezultata poređenja NAK#1 i NAK#2
112 **FACOV** 1 R *Interno u numeričkoj obradi
113 **FBUFPT** 2 P *Višenamenski numerička obrada rad sa kasetofonom
115 **CHRGET** 24 POTPROGRAM uzimanje bajta iz bejzik teksta Adresa bajta se menja u samoj instrukciji mikroprocesora LOAxxxx koja se nalazi na adresi 121, zato se sadržaj lokacija 122, 123 koristi i kao pokazivač, koristi se i ulaz u rutinu na adresi 121 što kao rezultat daje isti bajt koji je prethodno dobijen sa JSR 115
139 **RNDX** 5 R Vrednost za izračunavanje sledećeg slučajnog broja (format klizni zarez)
144 **STATUS** 1 S STATUS varijable operativnog sistema (u bejziku ST) Informacija o stanju komunikacije sa svim perifernim uređajima sem RS232
145 **STKEY** 1 S 127=pri poslednjem ispitivanju taster STOP pritisnut
146 **SVXT** 1 B *Vremenska kontrola upisa/ispisa sa kasetofona
147 **VERCK** 1 S *0=LOAO 1=VERiFY isto kao na adresi 10
148 **148 C3PO** 1 S *Postoji znak u BSOUR koji čeka na ispis
149 **BSOUR** 1 R *Znak koji se šalje preko serijskog interfejsa
150 **SYNO** 1 R *Sinhronizacija za u/i sa kasetofona
151 ––––– 1 R *Privremeno za u/i sa kasetofona
152 **LDTND** 1 P. Broj otvoranih veza sa OPEN
153 **DFLTN** 1 Broj uređaja sa koga se trenutno vrši upis

154 **DFLTO** 1 Broj uređaja na koji se trenutno vrši ispis, ili je trajno usmeren naredbom CMD
155 **PRTY** 1 R *Interno za u/i sa kasetofona
156 **DPSW** 1 S *Primljen bajt sa kasetofone
157 **MSGFLG** 1 S Ispis poruke operativnog sistema bit7=1 ispis kontrolnih poruka bit 6=1 ispis poruke o greškama
158 **PRT1/2** 2 S *Interno za upis sa kasetofona
160 **TIME** 3 R Časovnik realnog vremena"
163 ___ 2 *Privremeni smeštaj za podatke
165 **CNTDN** 1 B *Vremenska kontrola za kasetofon
166 **BUFPNT** 1 P. *Preskok u baferu za kasetofon
167 **INBIT** 1 R *Interno RS232/kasetofon
168 **BITCI** 1 R *Interno RS232/kasetofon
169 **RINONE** 1 S *RS232 Provera start bita
170 **RIDATA** 1 *RS232 Primljeni karakter
171 **RIPRTY** 1 R *RS232 Stanje parity bita
172 **SAL** 2 P *Privremeno za skrolovanje ekrana i kaset bafer
174 **EAL** 2 P Adresa poslednjeg bajta sa šalje sa SAVE
176 **CMPO** 2 B *Interno kasetofon
178 **TAPE1** 2 P Početak bafera za u/i sa kasetofona postavlja se samo u inicijalizaciji računara pa je promenom TAPE1 moguće koristiti bilo koji deo memorije za kas bafer
180 **BITTS** 1 B *RS232 brojač poslatih bitova
181 **NXTBIT** 1 S *RS232 sledeći bit za slanje kasetofon primljena oznaka ,kraj trake'
182 **RODATA** 1 R *RS232 Karakter koji se šalje
183 **FNLEN** 1 Dužina naziva datoteke za OPEN
184 **LA** 1 Logički broj veze preko koje je izvršena poslednje komunikacije
185 **SA** 1 Sekundarna adresa vezana za LA
186 **FA** 1 Prva adresa (broj uređaja) vezana za LA
187 **FNADR** 2 Početna adresa naziva datoteke za OPEN
189 **ROPRTY** 1 *RS232 *Parity bit
190 **FSBLK** 1 B *Brojač ispisanih/upisanih blokova sa kasete
191 **MYCH** 1 R *Bajt koji se šalje preko serijskog interfejsa
192 **CAS1** 1 S Kontrola kaset motora U okviru IRQ rutine je ugrađena logika koja na osnovu stanja ova varijable i tastera na kasetofonu uključuje ili isključuje motor
193 **STAL** 2 P *Privremeni pokazivač za rad sa perifernim uređajima
195 **MEMUSS** 2 P *Privremeni pokazivač za određivanje početne adrese za LOAD
197 **LSTX** 1 R Broj tastera koji je trenutno pritisnut, postavlja se pri svakom IRQ, vrednosti od 0—64 (64=nijedan taster nije pritisnut) služe za određivanje ASCII kode
198 **NDX** 1 S Broj ASCII kodova u redu za tastaturu (KEYD) koji čekaju na obradu
199 **RVS** 1 S 1=ispis na ekran u inverznom obliku 0=normalan ispis, direktna promena vrednosti ove varijable je identična ispisu kontrolnih karaktera 18 i 146
200 **INDX** 1 Logička dužina linije upisane naredbom INPUT (ili rutinom CHRIN za tastaturu) ako je upis počeo u prvoj koloni ujedno i apsolutna dužina upisanog stringa
201 **LXSP** 2 *XY pozicija kursora na početku INPUT-a
203 **SFDX** 1 S *Pri odrađivanju ASCII kode
204 **BLNSW** 1 S Kontrola kursora ako je vrednost 0 kursor se pojavljuje na ekranu bez obzira što se ne očekuje upis, svaka druga vrednost sprečava pojavu kursora
205 **BLNCT** 1 B *Brojač za trajanje jednog treptaja kursora
206 **GDBLN** 1 R Karakter koji se trenutno nalazi ispod kursora
207 **BLNON** 1 S Status kursora u jednom ciklusu treptaja 0=kursor se ne vidi 1=kursor se vidi
208 **CRSW** 1 S INPUT ili GET sa tastature ako je 0, biće izvršen upis cele linije (INPUT do pritiska na RETURN) i vrednost promenjena u CRSW>0, ako je >0 biće upisan samo jedan karakter (GET), šira objašnjenja su data uz rutinu CHRIN za slučaj upisa sa tastature
209 **PNT** 2 P Apsolutna adresa ekranske linije na kojoj je trenutno PRINT pozicija
211 **PNTR** 1 P Preskok (ofset) od PNT do trenutne PRINT pozicije na liniji, može biti i veći od 40 ako su linije logički povezane
212 **QTSW** 1 S Indikator ispisa neparnog broja znakova navode, ako je QTSW<>0 editor se ponaša kao da je ispisan neparan broj znakova navode pa svi kontrolni karakteri (sem 13 i 141 i 20) gube funkciju
213 **LNMX** 1 Fizička dužina ekranske linije
214 **TBLX** 1 P Fizički broj linije na kojoj je kursor
215 ___ 1 *Pomoćna varijabla pri prevođenju ekranskog koda u ASCII
216 **INSRT** 1 S Indikator upotrebe INS tastera, ako je INS taster upotrebljen za otvaranje slobodnih mesta u liniji INSTR služi kao brojač ubačenih karaktera, dok je vrednost veća od 0 editor je u takozvanom INSERT modu pa kontrolni karakteri (sem 13 i 14) gube funkciju
217 **LDTB1** 26 T Tablica povezanosti ekranskih linija sadrži više bajtova apsolutnih adresa svake linije sa bit 7=1, ako je linija logički povezana sa prethodnom bit 7=0
243 **USER** 2 P Adresa PRINT pozicije u kolor RAM-u
245 **KEYTAB** 2 P *Pokazivač na jednu od četiri tablice pri prevođenju LSTX u ASCII kod u zavisnosti od stanja SHIFT COMM i CTRL tastera
247 **RIBUF** 2 P RS232 Početna adresa ulaznog bafera
249 **ROBUF** 2 P RS232 Početna adresa izlaznog bafera
251 **FREKZP** 4 Slobodne lokacije vrlo se često koriste u programima jer su uvek sigurno slobodne lokacije u nultoj strani
255 **BASZPT** 1 *Koristi bejzik pri izvođenju STR$ funkcije
256 **STACK** 255 Stek mikroprocesora (od 511 na niže) stek za GOSUB FOR NEXT radni prostor za STR$ funkciju (od 256 na više)
512 **BUF** 89 R INPUT bafer INPUT sa bilo kog uređaja privremeno smešta karaktere u ovaj prostor dok ne detektuje kod 13 kada se string prosleđuje na obradu u direktnom modu ujedno i radni prostor za tokenizaciju naredbi itd
601 **LAT** 10 T Tablica logičkih adresa svih veza koje su u tom trenutku otvorene
611 **FAT** 10 T Tablica prvih adresa (brojevi uređaja) vezanih za LAT
621 **SAT** 10 T Tablice sekundarnih adresa vezanih za LAT
631 **KEYD** 10 R Bafer za tastaturu, organizovan kao red u kome se čuvaju kodovi tastera koji čekaju na obradu
641 **MEMSTR** 2 P Najniža memorijska adresa, postavlja se u inicijalizaciji operativnog sistema i na osnovu nje bejzik pri svojoj inicijalizaciji određuje najnižu RAM lokaciju koju može da koristi
643 **MEMSIZ** 2 P Najviša memorijska lokacija ista namena kao MEMSTR
645 **TIMOUT** 1 S *Sprečava vremensku kontrolu odziva perifernog uređaja u slučaju da se koristi IEEE interfejs kartica, u osnovnoj konfiguraciji računara nije od značaja
646 **COLOR** 1 R Broj boje kojom se vrši ispis
647 **GDCOL** 1 R Boja pozadine ispod" kursora
648 **HIBASE** 1 P Strana na kojoj počinje video memorija niske rezolucije (viši bajt apsolutne adrese), ovo je vrednost koju koristi editor i mora se usaglasiti sa adresom koja je zadata video-procesoru (VIC) ako se želi promena
649 **XMAX** 1 S Maksimalna dužina bafera za tastaturu (<=10)
650 **RPTFLG** 1 S Kontrola automatskog ponavljanja pritisnutog tastera, ako je bit 7=1 svi tasteri imaju mogućnost auto-ponavljanja, ako je bit 6=1 svi tasteri gube ovu osobinu, ako je RPTFLG=0 auto-ponavljanje poseduju samo tasteri za kontrolu kursora i razmaknica
651 **KOUNT** 1 B. *Brojač za brzinu auto-ponavljanja
652 **DELAY** 1 B *Brojač za razmak između dva ponavljanja
653 **SHFLAG** 1 S Status SHIFT COMM i CTRL tastera, bit 0=1 pritisnut SHIFT bit 1=1, pritisnut COMM bit 2=1, pritisnut CTRL
654 **LSTSHF** 1 S *Prethodno stanje SHFLAG
655 **KEYLOG** 2 V Vektor za rutinu koja na osnovu SHFLAG postavlja pokazivač KEYTAB Nije potprogram pa ako se vektor menja izlazak iz nove rutine mora biti sa JMP 60128
657 **MODE** 1 S bit 7=1 zabrana promene seta karaktera upotrebom COMM+SHIFT tastera postavlja se ispisom kontrolnih karaktera 8 i 9 ali direktna promena MODE ima potpuno isti efekat
658 **AUTODN** 1 S *Koristi editor kao indikaciju potrebe skrolovanja ekrana
659 **M51CTR** 1 R RS232 Kontrolni registar
660 **M51CDR** 1 R RS232 Komandni registar
661 **M51AJB** 2 R RS232 Nestandardna brzina prenosa (ako se takva zada u okviru OPEN)
663 **RSSTAT** 1 S RS232 STATUS varijabla isto kao STATUS (141) ali za RS232
664 **BITNUM** 1 B *RS232 Broj bitova preostao za slanje
665 **BAUDOF** 2 R RS232 Brzina prenosa jednog bita u mikrosekundama (praktično broj otkucaja sistemskog časovnika mikroprocesora)
667 **RIDBE** 1 P RS232 Preskok za trenutno poslednji karakter u ulaznom baferu
668 **RIDBS** 1 P RS232 Preskok za trenutno prvi karakter u ulaznom baferu
669 **RODBS** 1 P RS232 Preskok za trenutno prvi karakter u izlaznom baferu
670 **RODBE** 1 P RS232 Preskok za trenutno poslednji karakter u izlaznom baferu
671 **IRQTMP** 2 R Privremeni smeštaj IRQ vektora (CINV) za vreme komunikacije sa kasetofonom, kasetofon zahteva posebnu IRQ rutinu pa se CINV vektor menja, na ovaj način se obezbeđuje da eventualna izmena od strane korisnika standardnog CINV vektora bude sačuvana
673 **ENABL** 1 S *RS232 Vrednost potrebna za generisanje kontrolnog bajta za registar CIA čipa kojim se startuje/zaustavlja prenos podataka, ujedno sinhronizacija RS232/serijski interfejs
674 _____ 4 *Privremeni radni prostor za komunikaciju sa kasetofonom
678 **PALNTC** 1 S *Indikator sisteme 0=NTSC 1=PAL
679 **XXXXXX** 89 Slobodne lokacije
768 **IERROR** 2 V Bejzik rutina za ispis poruka o greškama
770 **IMAIN** 2 V Radni početak bejzika
772 **ICRNCN** 2 V Tokenizacija bejzik linije
774 **IQPLOP** 2 V Ispis službenih reči u okviru LIST

Spektrum

Makazama po ROM-u

Ovaj tekst je namenjen najviše onim vlasnicima spektruma koji nemaju mogućnosti ili nameru da kupuju disk ili mikrodrajve, a ipak bi hteli da poboljšeju upotrebljivost svog računara pri pisanju programa i zabavi Prekrajanje ROM-a danas, kada jedan eprom od 16 K nije skuplji od 1500 dinare (15 din) predstavlja, bez sumnje, najjeftiniju zabavu Izmene u ROM-u koje sleda treba više shvatiti kao predlog i za razmišljanje — one su ograničene jedino zvanjem i maštom programara

Većina vlasnika „spektruma" je verovatno primetila da kod „spektruma" bez mikrodrajvova postoje četiri neiskorišćene naredbe To su MOVE ERASE CAT i FORMAT Na njihovo se mesto dosta jednostavno mogu ubaciti nove naredbe

Glavni paramatri svih bejzik komandi se nalaze u tabeli koje počinje od adrese &1A7A Tu ja za svaku naredbu naznačena njena klasa, potrebni separatori i izvršna adrasa Ne primer, klasa 0 znači da uz naredbu ne idu nikakvi operandi Takve naredbe su NEW, ŠTOP CLS itd Klasa 3 znači da uz naredbu može slediti numerički izraz Takve naredbe su RUN i CLEAR Klasa 6 znači da uz naredbu mora slediti numarički izraz — tu spada na primer GO TO Klase 8 označava da iza naredbe moraju slediti dva numerička izraze, razdvojana zarezom — tu spadaju POKE i OUT

Za izmanu naredbe je potrebno na odgovarajuće mesto u tabeli upisati klasu naredbe i njenu izvršnu adresu Tabela sa imenima naredbi počinje ne adresi &0095 — treba paziti da se ne promeni ukupan broj i redosled tokena inače će računar ispisivati sasvim druge naredbe

Umesto nakorišćenih naredbi, autor je ubacio sledeće naredbe QSAVE (quick save), QLOAD (quick load) i FRE (ispisuja slobodnu memoriju za bejzik) dok je četvrto mesto zasad slobodno

Izmana u tabali tokana:
STARO.
& 011F 43 41 D4 46 4F 52 4D 41 D4 4D 4F 56 C5 45 52 41 53 C5 — CAT" „FORMAT", MOVE" „ERASE"
NOVO:
& 011F 46 52 C5 46 4F 52 4D C1 51 53 41 56 C5 51 4C 4F C4 — „FRE", FORMA", QSAVE" „QLOAD"
Izmene u tabali perametare naradbi:
STARO;
& 1B0A 0A 2C 0A 00 (MOVE)
&1B10 0A 00 93 (FRASE)
&1B14 00 93 17 (CAT)
NOVO:
& 1B0A 08 00 6E 38 (QSAVE)
& 1B10 03 96 38 (QLOAD)
& 1B14 00 BE 38 (FRE)

Za one koji doste koriste mašinski jezik će dobro doci naredne izmene, koje omogućavaju upis i ispis u heksadecimalnom formatu Za upis pre broja treba staviti znak „&" Broj mora biti ceo, pozitivan i najviše se četiri cifra mogu sa upisivati i mala i velika slova (A i F) dok će se u listingu pojaviti uvek velika slova Za ispis treba pre brojnog izraza staviti znak „%" (procenat) to jedino ima smisla kod naradba PRINT i ovde važi ograničenje od četiri cifre Znak „%" može stajati ispred verijable ili numeričke formule

Upis:
STARO·
& 2684 CD 88 2C CALL &2088
NOVO
& 2684 CD EC 38 CALL &38EC
Ispis
STARO
& 202C CD FB 24 CALL &24FB
NOVO
& 202C CD 29 39 CALL &3929

Da bi sve ove naredbe i funkcije i radile, treba još uneti i njihove izvršne rutine One se nalaze u listingu 1 i treba ih ukucati u GENS ili neki drugi assembler i asemblirati (naravno ralocirano) Potprogrami za SAVE i LOAD su, zbog štednje prostora dati u nex-listi Trebe ih uneti tako da u EPROM-u počinju od adrese &3974 Inače, ovaj sistem ubrzanog snimanja je oko 2 i po puta brži od normalnog, što je, po nekim iskustvima i najveće brzina pri kojoj je učitavanje još dovoljno pouzdeno Radi jedinstvenosti, moguće je snimati samo blok memorije Zaglavlje sadrži samo 4 bajta koji označevaju početak i dužinu bloka Pri QSA-

LISTING 1

```
10
20 ;     IZVRŠNE RUTINE
30
40      ORG #306E
50
60 ;     QSAVE COMMAND
70      CALL #1E99   ;Smesti dužinu
80      PUSH BC      ;bloka u BC
90      CALL #1E99   ;Adresa početka
100     PUSH BC      ;bloka.
110     POP IX
120     POP DE
130     CALL QSAVE2
140     CALL #053F   ;Testiranje BREAK
150     RET          ;tastera i vraća-
160                  ;nje boje okvira.
170 QSAVE2 PUSH DE
180     PUSH IX
190     LD IX,0
200     ADD IX,SP
210     LD DE,4
220     CALL QSB     ;Header.
230     POP IX       ;Početak bloka.
240     POP DE       ;Dužina bloka.
250     CALL QSB
260     RET
270
280 ;     QLOAD COMMAND
290     CALL #1E99   ;Smesti početnu
300     PUSH HL      ;adresu u BC.
310     PUSH HL      ;Napravi mesta za
320     PUSH BC      ;učit. headera
330 QLHL LD IX,2
340     ADD IX,SP
350     LD DE,4
360     CALL QLB     ;Učitavanje hea-
370     JR NC,QLHL   ;dera.
380     POP BC
390     POP IX
400     POP DE
410     LD A,B       ;Ukoliko nije zada-
420     OR C         ;ta adresa upisa,
430     JR Z,SBA     ;uzima se adresa
440     PUSH BC      ;iz headera.
450     POP IX
460 SBA CALL QLB
470     CALL #053F
480     RET C
490     RST 8        ;Tape loading
500     DEFB 26      ;error.
510
520 ;     FRE COMMAND
530     LD A,2       ;Otvaranje kanala
540     CALL #1601   ;za ispis gore.
550     XOR A
560     LD DE,MFRE-1
570     CALL #0C0A   ;Ispis teksta.
580     CALL #1F1A   ;Rutina za izračun.
590     LD HL,0      ;slobodne memorije.
600     OR A
610     SBC HL,BC
620     LD B,H
630     LD C,L
640     CALL #2D2B   ;Smesti sadržaj BC
650                  ;na kalkulatorski stek.
660     CALL #2DE3   ;Ispis zadnje vred-
670                  ;nosti sa kalk. steka.
680     LD A,13
690     RST #10
700     RET
710 MFRE DEFB 13     ;Nov red.
720     DEFM "Free memory"
730     DEFB ":"+#80
740
750 ;     HEX UPIS
760     CP "&"
770     JP NZ,#2C88
780     POP HL       ;Odbaci RET-adresu.
790     CALL #2530   ;Proveri, da li je
800                  ;u toku izvršavanje prog-
810                  ;rama ili provera sintakse
820     JP NZ,#268D  ;Ovo je RUN-time.
830     LD DE,0
840     LD B,4       ;Max. 4 cifre.
850 HIL RST #20      ;Uzmi sledeci znak.
860     SUB #30      ;Razlika između
870                  ;ASCII koda i br. vrednosti.
880     JR C,HE
890     CP 10
900     JR C,DEC
910     SUB 7        ;Plus razlika kod
920                  ;slova.
930     RES 5,A      ;Pretvori mala
940                  ;slova u velika.
950     CP 16        ;Slova mogu biti
960     JR NC,HE     ;samo od A do F.
970     CP 10
980     JR C,HE
990     RES 5,(HL)   ;U listingu će sva
1000                 ;slova biti velika.
1010 DEC EX DE,HL
1020    ADD HL,HL    ;Množenje sa 16,
1030    ADD HL,HL    ;u stvari pomeranje
1040    ADD HL,HL    ;cifre za jedan
1050    ADD HL,HL    ;ulevo.
1060    LD E,A
1070    LD D,0       ;Uključivanje nove
1080    ADD HL,DE    ;cifre.
1090    EX DE,HL     ;(RST #20 kvari HL)
1100    DJNZ HIL
1110    RST #20
1120 HE LD B,D
1130    LD C,E
1140    CALL #2D2B   ;Smesti broj na
1150    JP #2695     ;kalkulat. stek.
1160
1170 ;     HEX ISPIS
1180    RST #18
1190    CP "%"
1200    JP NZ,#24FB
1210    POP AF       ;Odbaci RET-adresu.
1220    RST #20      ;Uzmi sledeći znak.
1230    CALL #24FB   ;Rutina za izraču-
1240                 ;navanje rezultata formule
1250    BIT 7,(IY+1) ;Ako je rezultat
1260    JP Z,#1C8A   ;string, skok.
1270    CALL #1FC3   ;Sprečava ispis
1280                 ;vrednosti sa steka
1290                 ;prilikom provere sintakse
1300    CALL #1E99   ;Smesti vredn. u BC
1310    LD A,"&"     ;Prefix za hex. na-
1320    RST #10      ;čin ispisivanja.
1330    LD D,4       ;4 cifre najviše.
1340    CALL PB
1350    LD B,C
1360    CALL PB
1370    RET
1380 PB LD A,#F0
1390    AND B
1400    RRA
1410    RRA
1420    RRA
1430    RRA
1440    CALL PS
1450    LD A,#F
1460    AND B
1470    JP PS
1480 PS DEC D
1490    JR Z,MPR
1500    OR A
1510    RET Z        ;Vodeća nula.
1520 MPR LD D,1
1530    ADD A,#30    ;Razlika između
1540    CP #3A       ;vrednosti i ASCII
1550    JR C,NUM     ;koda.
1560    ADD A,7      ;Dodatna razlika
1570 NUM RST #10     ;kod slova.
1580    RET
1590 QSB EQU #3974
1600 QLB EQU #3903
```

LISTING 2

```
10
20        NEMASKIRANI INTERAPT
30
40      ORG #0066
50      LD SP,(#5CB2)   ;RAMTOP.
60      DEC SP
70      LD HL,#1303     ;Adresa rutine
80      PUSH HL         ;prekida.
90      LD A,#3F
100     JP #04AA        ;Neiskorišćen
110                     ;prostor u ROMu.
120     ORG #04AA
130     LD I,A
140     LD (#5C3D),SP   ;Error SP.
150     LD IY,#5C3A     ;IY mora nositi
160     LD (IY+49),2    ;tovu vrednost u
170     IM 1            ;Basicu.
180     E1
190     RST 8           ;BREAK-CONT
200     DEFB 12         ;repeats.
```

LISTING 3

```
10 ;
20 ;          START/NEW
30 ;
40      ORG #11CB
50      LD C,A
60      LD A,7
70      OUT (#FE),A
80      LD A,#3F
90      LD I,A
100     DEFB 0,0,0,0,0,0
110     LD B,#D0         ;Briše se samo
120     XOR A            ;područje
130     LD HL,#5C00      ;sistemskih
140 CSV LD (HL),A        ;varijabli
150     INC HL
160     DJNZ CSV
170     EXX
180     LD (#5CB4),BC    ;Vrati P-RAMT,
190     LD (#5C38),DE    ;RASP/PIP &
200     LD (#5C7B),HL    ;UDG-samo kod NEW.
210     EXX
220     INC C
230     JR Z,#1219       ;NEW.
240     LD (#5CB4),DE    ;Fizički RAMTOP
250                      ;na #FFFF.
260     LD HL,#FF58      ;Adresa za UDG.
770     LD (#5C7B),HL    ;ali slova se ne
280                      ;kopiraju iz ROM-a
290     LD HL,#5D8F      ;RAMTOP na 23999
300     JR #1212
```

QUICK SAVE/LOAD

Najpre otkucajte hex loader i startujte ga a onda, red po red, unesite masinski program ENTER pritisate tek na kraju svakoga reda tj. coste otkucate devet bajtova. Osam od njih ce biti upisani u memoriju dok je deveti zaduzen za proveru korektnosti kucanja.

```
10 REM CTRL CODE HEX LOADER

20 BORDER 1: PAPER 1:,INK 7: P
OKE 23609,20
30 CLEAR 25499: POKE 23658,8:
PRINT AT 20,0
40 INPUT "START ADDR:";A
50 INPUT (A); " : "; LINE A$: IF
 A$="" THEN STOP
60 LET C=0: IF LEN A$<>18 THEN
 GO TO 90
70 FOR I=1 TO 17 STEP 2: LET X
=16*CODE A$(I)-768-112*(A$(I)> 9
)+CODE A$(I+1)-48-7*(A$(I+1)> 9
): IF I<17 THEN POKE A,X: LET A
=A+1: LET C=C+X
80 NEXT I: LET A=A-8: IF C-256
*INT (C/256)=X THEN PRINT A;": "
;A$: LET A=A+8: GO TO 50
90 PRINT #1; FLASH 1;"ERROR ":
 BEEP 1,1: GO TO 50
```

CTRL code hex list:

```
47476: F30E0121000A06A0D3
47484: CDC3392BAFBC20F077
47492: 062DCDC0390635CD09
47500: C039DD6E007CAD67DC
47508: CDB139DD233E7FDB4F
47516: EE1FD01B7BB720EA44
47524: 6CCDB1397AB720E256
47532: 063B10FEC937CB152F
47540: C0380406141B02063E
47548: 37CDC339AF10EFCD83
47556: C039E3E3C57910FE13
47564: D3FEC1EEBC4FC9F397
47572: 3E0CD3FED0FEE6401A
47580: 4FBFC0CD383A30FA3A
47588: 21200210EE207C85AD
47596: 20E9CD373A30E0067B
47604: B2CD373A30E478FE4A
47612: 4130EB2420F1064DD9
47620: CD383A30D53E32B06F
47628: 30F4CD383AD026005C
47636: 0633CD523AD0DD75B4
47644: 007CAD67DD230632C0
47652: 1B7B0720LDCDS23AB3
47660: D07CADC00633BA20CC
47668: E137C9CD383AD0A79A
47676: 05C0D0EEA9E6402B9D
47684: F7792F4F78A9E607FF

47692: F600D3FE37C92EB1FE
47700: CD375AD070FE1EC06D
47708: 15063330F3C9075B9C
```

1K8 EPROM CE (20)
ULA 34
R 33 ROM CS 20 1 (1 87)
+5V 330 Ω
PREKLOPNIK

VE trabe navesti početnu adresu i dužinu bloka, razdvojene zarezom, dok pri OLOAD postoji mogućnost relociranog upisa, eko se uz QLOAD doda i adresa od koje želimo upis. Navodnike ne trebe stavijati jer nema imena bloke. Čeksum se šelja nakon svekih 256 bajtova ze razliku od originalnog sistema, što znači da pri evantualnom pogrešnom upisu nakog bita na početku bloke greška neće biti detektovene tek na kraju učitavanje, već praktično istog momente.

Za ovako ubrzano snimanje su, ipak, potrabni kvelitetniji kasatofon i dobra kasata.

Ovim rutinama ja popunjeno oko 500 bejtove u praznom delu ROM-a, koji, ineče, počinje na edresi &386E i dugeček je 1170 bajtova. Kompetibilnost sa komercijalnim programima nije narušena.

Ne listingu 2 data je rutina koja omogučuje nameskirani intarapt na „spektrumu". Pritiskom na NMI taster, koji treba naknadno ugraditi, moguč je uspešan povretak u bejzik (sa porukom Break-cont repeets) u 99 slučejeve, kao što su razna blokirenje, zaštičena igre itd. Jedino ako dode do promene određanih sistemskih promanljivih, povratak neće biti uspašan. Za takve tvrdokorne slučajeve predvidana je izmena, data u listingu 3, koja menje način inicijalizacije računara pri resetu. Nama provara ni brisanja memorije već se fizički RAMTOP postavlja na 65535, RAMTOP na 23999, a UDG karekter set se na kopira ne kraj memorije. Ovim je postignuto de celokupno područja od 24000 do 65535 ostane nedirnuto pri resatovanju. Narevno, traba ugraditi i reset taster, ako ga već nemate. Tahnike pripreme ROM-a za programiranje opisana je u tekstu „ROM od sedam milje" (Računari 6 i 7).

Za ugradivenje eproma u „spectrum" postoji više načina. Moža se steviti na mesto originelnog ROM-e, ali tada treba invertovati signel ne nožici 27 — za to moža da posluži i jedna od neiskoriščanih kapija u IC 24 (74 LS 00). Moguče je eprom priključiti preko konektora na zadnjoj strani, made je sam konektor gotovo skupiji od eproma. Možda je najbolje eprom priključiti peraleino postoječem ROM-u i preklopnikom birati koji ROM čemo koristiti. Način vezivanje dat je na prliožanoj šemi. Umesto mehaničkog prekidače, može sa, kao u takstu „ROM od sadam milje" upotrebiti i elektronski, gde bi se izbor ROM-e vršio OUT instrukcijom.

Petar Putnik

Spektrum

Ključ za sve brave

U Računarima a i u drugim česopisima bio je spominjan uređaj pomoću kog se moža bilo koji (zaštićen) program iz spektruma snimiti na mikrodrajv ili traku na taj nećin da se ceo RAM posalja na medium za snimanja. Ovo se moze postići i baz nebavke tog uređaja iz Engleska ubacivanjem odgovarajuća rutina u spektrumov ROM. O načinu izmene ROM-e možate pročitati u članku „Poboljšanja spektrumovog ROM-e".

Da bi se sacuvalo kompletno stanje spectruma potrebno je na traku snimiti ceo RAM, sadržaj svih registara procesore kao i statuse intarapt flip-flopova IFF 1 i IFF 2. Sa snimenjem memorije nema problema, dok se snimenje registara obavlja tako što se njihov sadržaj pomoču PUSH instrukcija polaže na mašinski stek. Prilikom učitavanja koje se obavlja komandom PRINT USR 15000 prvo se učitava SP (stek more biti ne istom mestu keo i pri SAVE) a zatim kompletan RAM. Nakon uspešnog učitavanja iz steka sa veda sadržaji svih registara i adresa prekida i program se izvršava dalje keo de i nije bilo prakida.

U listingu je korišćen sistem ubrzanog snimanja čije su rutine za SAVE/LOAD bajtove data u takstu „Mekazema po ROM-u". Ukoliko neko žali da snimanja obevije standardnim „spaktrumovim" rutiname treba da na odgovarejućim mestime u listingu ubaci potrebna izmena. Treba dodeti LD A, FF i SCF (ovo samo kod LOAD) a i pozive subrutina traba tako obaviti da se preskoče naredbe LD HL &053F i PUSH HL inače će biti probleme sa intaraptom.

Ukoliko dode do greske prilikom učitavanja neće biti ispisano „Tape loading arror" već „Break-cont refeats" preko rutine za povratak u bejzik. Ovo je urađeno zbog toga da bi se izbegao eventualni krah zbog različitih RAMTOP-ova prilikom SAVE i LOAD.

Da bi čitav sistem funkcionisao potrebno je u „spektrum" ugraditi taster i vazeti ga između mase i nožice NMI procesora, a na adresu 0066 trebe staviti naredbu JP&3B01. Pritiskom na NMI taster prekida se izvrsavanje programa i ne bordaru sa pojavljuju linije kao indikator. Tada imamo tri mogucnosti: pritiskom na taster „C" (continue) nastavlja se izvrsavanje programa, pritiskom na dugme „B" se vraćamo u bejzik, a pritiskom na „M" se šalja cela memorija na traku (pre toga naravno treba startovati kasetofon).

Postoji mogućnost da se NMI ulaz aktivira i prilikom otpuštanje tastera i tako nakon učitavanja nećemo imati autostart. Da bi sa to izbeglo, taster ne treba direktno vezati ne nožicu NMI vec preko kondenzatora od oko 10 nF sa kojim treba paralalno vezati otpor od oko 100K.

Glavne korist od ova rutine nije razbijanje zastita (snimak se može učitati samo spactrumom koji ima iste rutina na istoj adresi) vec mogučnost snimanje bilo koje trenutne pozicije na traku kod kompleksnijih igara keo i mogućnost pauze. Ko žali moze dodati i opciju za snimanje ekrana na traku.

Petar Putnik

```
10
20 ;  ; ČITANJE CELE MEMORIJE
30 ;      I STANJA PROCESORA
40
50     ORG 15000
60 LAB LD IX,#4000
70     LD DE 2
80     CALL QLB
90     JR C HOK
95     EI
100    RST 8
110    DEFB 26   ;Tape loading error
120 HOK LD HL,(#4000)
130    LD A,H
140    OR L           ;SP ne sme imati
150    JR Z LAB       ;vrednost 0.
160    LD SP,(#4000)
170    LD IX,#4000
180    LD DE,#C000
190    CALL QLB
200 RESTR JR NC BASIC ;U slučaju greške
210 ;kod učitavanja skok na NMI rutinu.
220    POP IY
230    POP IX
240    POP HL
250    POP DE
260    POP BC
270    EXX
280    POP HL
290    POP DE
300    POP BC
310    POP AF
320    EX AF,AF'
330    POP AF         ;Stanja I registra
340    LD I,A         ;i IFF-a.
350    JP PO,DISABL
360    EI
370 DISABL CP #3F
380    IM 1
390    JR Z,MODE1
400    IM 2
410 MODE1 POP AF
420    RET            ;Skok u program.
430
440 ;       NMI-BASIC
450 BASIC LD SP,(#5CB2)   ;RAMTOP.
460    DEC SP
470    LD HL,#1303     ;Adresa rutine
480    PUSH HL         ;prekida.
490    LD A #3F
500    JP #04AA        ;Neiskorišćen
510                    ;prostor u ROMu.
520    ORG #04AA
530    LD I,A
540    LD (#5C3D),SP   ;Error SP.
550    LD IY,#5C3A     ;IY mora nositi
560    LD (IY+49),2    ;ovu vrednost u
570    IM 1            ;Basicu.
580    EI
590    RST 8           ;BREAK-CONT
600    DEFB 12         ;repeats.
610
620 ;       NMI RUTINA
630    ORG #3AFF
640    DEFB #FF     ;Ovo je zbog kompatibil-
650    DEFB #FF     ;nosti sa nekim igrama.
660    PUSH AF
670 BOEFF LD A,6
680    OUT (#FE),A
690    LD A,#FE
700    IN A (#FE)     ;Taster "C".
710    BIT 3,A
720    JR NZ KT
730    POP AF
740    RETN      ;Povratak u program.
750 KT LD A,#7F
760    IN A,(#FE)
770    BIT 4,A        ;Taster "B".
780    JP Z BASIC
790    BIT 2,A        ;Taster "M".
800    LD A,1
810    OUT (#FE),A
820    JR NZ,BOEFF
830 ; SNIMANJE CELE MEMORIJE I STANJA
840 ;     PROCESORA NA TRAKU
850    LD A,I         ;Transfer I registra
860                   ;i IFF2-a u AF.
870    PUSH AF
880    EX AF,AF'
890    PUSH AF
900    PUSH BC
910    PUSH DE
920    PUSH HL
930    EXX
940    PUSH BC
950    PUSH DE
960    PUSH HL
970    PUSH IX
980    PUSH IY
990    LD HL,(#4000)
1000   EXX
1010   LD (#4000),SP
1020   LD IX,#4000
1030   LD DE,2          ;Header, koji nosi
1040   CALL QSB         ;samo vrednost SP.
1050   EXX
1060   LD (#4000),HL
1070   LD IX,#4000
1080   LD DE,#C000
1090   LD HL,RESTR      ;Smesti na stek
1100             ;adresu rutine za vracanje
1110   PUSH HL   ;sadrzaja registare.
1120   CALL QSB
1130   SCF
1140   RET         ;Nastavak preko RESTR.
1150 QSB EQU #3974
1160 QLB EQU #3903
```

Spektrum

Microdrive Loader

Pored katastrofalne sintaksa rad sa mikrodrajvom ime

još jedan problem katalog naredbu. Pošto smo sintaksu već sredili u „računarima 6 („Sintaksni teror"), na red je došao katalog. Pre svega, možemo da koristimo neki program koji će poboljšati CAT naredbu, ali to nije ni suviše praktično, ni uvek izvodljivo.

Nema zato druga nego da usvojimo konvenciju o imenu programa. Neka prvo slovo označava vrstu programa, za šta sledi jedan razmak i na kraju samo ime programa, za šta ostaje osam znakova. Prvo slovo može da bude:

A (AUTO RUN PROGRAM) — bejzik program snimljen sa LINE
P (PROGRAM) — običan bejzik program
C (CODE) — mašinski program ili blok memorije
F (FILE) — datoteka
X — razno
Evo nekih primera:
A BETA
C gens3m
P VLADA
F OBRAČUN

Ako sada zadamo CAT naredbu, bar ćemo znati šta je šta. Pošto smo to tako fino rešili, ostaje da vidimo učitavanje. Kada uključimo mašinu, zaista je vrlo neprijatno kucati gomilu zvezdica, navodnika i tačka-zareza da bi se učitao BETA BASIC, DEVPAC, COMPILER ili neki drugi program. To rešava ovaj mikrodrajv loader.

Zgodno je imati loader na svakoj traci i to pod imenom „run". Otkucamo, dakle, RUN, pritisnemo ENTER učita se loader i na ekranu se pojavi

MICRODRIVE LOADER

C=CAT/X=CLEAR/ENTER=ERASE S=STOP/MDF=MDRV. FACILITY

PROGRAM IDENT: [CR] P OR C

SELECT

Loader očekuje da otkucamo ime programa koji treba učitati. To može da buda AUTO RUN program (A), običan bejzik program (P) ili mašinski program (C). Primetite da u slučaju AUTO RUN programa možemo, ali i ne moramo, da kucamo A razmak na početku imena AUTO RUN program će biti učitan na mesto loadera i odmah startovan. Učitavanje običnog bejzik programa se razlikuje utoliko što se završava porukom „NONSENSE IN BASIC", ali to je normalno — na obraćajte pažnju. Najzad u slučaju mašinskog programa, posle učitavanja loader će biti izbrisan iza

```
1 BORDER 0  PAPER 0  INK 7  P
OKE 2 ,58 8  CLEAR  INPUT  INVE
RSE 1,'   MICRODRIVE LOADER
'  INVERSE 0  C=CAT/X=CLEAR/ENTE
R=ERASE ''S=STOP/MDF=MDRV. FACIL
ITY'   PROGRAM IDENT  [CR] P OR C
    SELECT    LINE A$  IF A$= C'
 THEN  CAT !  PAUSE 0  GO TO 1
   2 IF A$=   OR A$= S  THEN  GO
 TO 9
   3 IF A$="MDF  THEN  GO TO 8
   4 IF A$(1)="X  AND A$(2)<>"
 THEN  CLEAR VAL A$(2 TO ) PRIN
T #0  INVERSE 1, CLEAR  PAUSE 2
0  GO TO 1
   5 IF A$( TO 2)="P ' THEN LOA
D * M  1 A$  STOP
   6 IF A$( TO 2)<> C   THEN  LO
AD *"M ,1, A  +A$
     LOAD *"M ,1 A$CODE   GO TO
4

   8 CLEAR 65204  RESTORE 8  FOR
I=65205 TO 65364  READ X  POKE
I X  NEXT I  RANDOMIZE USR 65205
  DATA 33 1 0,205 110,25,229 33,
10,0,205,110 25 209,205 229,25,6
2 254 237,71,237,94,207 255,0,62
 63 237,71 237 86,201 42 243,254
 126 58,8 92,35,34 243,254,58,24
2 254 61 50 242 254 58,59,92,203
 239,50 59,92,24,94 0,0,0,42 34,
7  34,59,49,59,34 34,0,1,255 245
 229,58,59,92,245,255 241,203 11
1 32,67,58,242,254 254 0 32,194,
58 8,92,254,208,40,35,254,209,40
 31,254,218 40 27,254,213 40 30,
254 214,40 26,254 239,40,22,254,
248,40,10,254,207,32 25 62,1 33,
250,254,24,12,62,9,33 246,254,24
,5 62,10,33 245,254 50 242 254,3
4 243,254,225,241,251,237 77
   9 IF A$<>"S" THEN  RESTORE 9
 FOR I=23296 TO 23315  READ X  P
OKE I,X  NEXT I  RANDOMIZE USR 2
3296  DATA 33,1,0,205,110,25,229
,33,10,0,205,110,25,205,229,
25,195 176,27
```

memorije kao da ga nikad nije ne bilo — za to je zadužena linija 9.

Umesto imena programa, možemo da otkucamo jednu od pet komandi koje stoje na raspolaganju. C daje katalog kertridža, X spušta RAMTOP — vrlo korisno pre učitavanja mašinskog programa — X40000 na primer, spušta RAMTOP na 40000, ENTER briše loader iz memorije, S zaustavlja program. Najzad, vrlo zanimljiva naredba MDF (MICRODRIVE FACILITY) spušta RAMTOP na 65204, zatim počev od 65205 smešta 160 bajta dugačak mašinac, aktivira ga, i na kraju briše loader. Posle toga, ako otkucamo neku naredbu poput SAVE, LOAD, ERASE, FORMAT, itd, automatski će biti ispisane sve proklete Sinclarove zvezdice, tačkice i kukice. Program, dakle radi isto što i SYNTAX TERROR iz „Računara 6" Potpuno je providan za korisnika i samo zauzima 160 bajta na vrhu memorije.

Dosta teorije. Da vidimo kako to radi u praksi. Pretpostavimo da treba učitati BETA BASIC (čiji je prvi deo snimljen na traci pod nazivom „A BETA"). Uključimo mašinu i kucamo RUN. Na pitanje „SELECT" odgovaramo sa BETA i to je sve — posle par sekundi BETA BASIC ća biti učitan i spreman za upotrebu.

Neki korisnici velikih zahteva će možda poželeti da prošire mogućnosti ovog loadera, pa na kraju nije loše baciti jedan pogled na sam program. Linija od 1 do 7 su jasne same po sebi. Linija 8 predstavlja MDF opciju, a linija 9 je zadužena za brisanja loadera iz memorije. To se radi tako što ea u printer bafer upiše 20 bajta dugačak mašinac za tu svrhu, a zatim sa RANDOMISE USR 23296 aktivira. Primatita da opcija MDF posle aktiviranja sa RANDOMISE USR 65205 u liniji 8 takođe briše loader, ali baz petljanja sa printer baferom. Najzad, ako dodata još koju liniju programu, pripravite davati podatak datoteka u liniji 8 i takođe davati podatak datoteka u liniji 9 tako da sadrži broj poslednja linija u programu+1.

Vladimir Kostić

„Galaksija plus"

Trodimenzionalna grafika

```
10
20    TRODIMENZIONALNA GRAFIKA
30
40      L  RISTANOVIC 1985
50
60       RACUNARI BROJ 8
70
80 HOME
90 PRINT   NESI FUNKCIJU
100 INPUT X$
110 GRAPH
120 Y=0
130 X=0
140 PLOT 16*Y 69+(Y+2+VAL(PTR X$
    ))*6 23
150 DRAW 16*(X+Y),69+(Y X+2+VAL
    (PTR X$) *6 23
160 X=X+0  5 IF X 8 1 GOTO 150
170 DRAW 16*(Y+0  69+ Y X+2 *6 23
180 Y=Y+0 25 IF Y 1 GOTO 130
190 X=0
200 PLOT 16*X,69  *X+10
210 Y=0
220 DRAW 16*(X+Y) 69+(Y-X+2+VAL
    (PTR X$))*6-23
230 Y=Y+0 25 IF Y 0 1 GOTO 220
240 X=X+0.12 IF X 1 GOTO 200
250 A=KEY (0)
260 GOTO 80
```

Kratak bejzik program koji ovde dajemo je odgovoran za snimke ekrana objavljene uz prikaz „galaksija plus" uz njegovu pomoć možete da crtate mnoštvo svih funkcija dve promenljive koje mogu da se iskažu sa Z=f(X Y).

Pošto startujete program sa RUN, računar će zatražiti da unesate funkciju koristeći standardno bejzik obeležavanje, ukoliko dakle želite da crtate grafik funkcije $z=\sin(x^*y)$ otkucaćete *SIN (X*Y)* i pritisnuti *ENTER*. Obzirom da se definicija funkcije pamti u X$ maksimalna dužina teksta je 16 znakova.

Mana programa je što je izuzetno spor ali tome nema pomoći ne bismo ga mnogo ubrzali ni da smo ga napisali na asembleru! Ukoliko vas ne interesuje sam proces crtanja možete da isključite interapt i tako do konačna slike dodate četiri puta brže!

Dejan Ristanović

Komodor 64

Funkcijski tasteri

Iako komodor 64 poseduje 4 odvojena funkcijska tastera, njihova upotreba nije dokumentovana. Pri pritisku određenog tastera registruje sa njegov kod ali pri dekodiranju tastatura se ništa na preduzima. Kodovi funkcijskih tastera:

f1 133
f3 134
f5 135
f6 136
Istovremanim pritiskom SHIFT i funkcijskog tastera raspoznaju se

f2 (F1+SHIFT) 137
f4 (f3+SHIFT) 138
f6 (f5+SHIFT) 139
f8 (f6+SHIFT) 140

Pomoću GET naredba moguća je očitati funkcijske tastere i to

10 GET a$:IF a$" " THEN 10
20a=ASC(a$)
30 IF a=133 THEN 1000:REM f1
40 IF a=134 THEN 1200:REM f3

Naravno ovakav način korišćenja tastera je vrlo neprikladan (provarite!) jer na omogućava upotrebu funkcijskih tastera nezavisno od ukucanog programa — nije moguće programirati LIST i druga funkcija bez unošenja pomoćnog haosa u program. Priložena rutina ca promaniti rutinu za dekodiranje tastatura dodavši joj deo koji služi za raspoznavanje funkcijskih tastera. Pri toma je omogućeno datektovanja na samo 8 već 16 novih funkcija jer program ispituje da li ja porad tastera pritisnut CTRL SHIFT ili COMMODORE+satar.

Redosled tastera sa doduše, manja tako da sa mora koristiti sledeća tabela

pritisnuti taster		novo stanje
f1	=>	f1
f3	=>	f2
f5	=>	f3
f7	=>	f4
f1+SHIFT	=>	f5
f3+SHIFT	=>	f6
f5+SHIFT	=>	f7
f7+SHIFT	=>	f8
f1+COMMODORE	=>	f9
f3+COMMODORE	=>	f10
f5+COMMODORE	=>	f11
f7+COMMODORE	=>	f12
f1+CTRL	=>	f13
f3+CTRL	=>	f14
f5+CTRL	=>	f15
f7+CTRL	=>	f16

Tastaru se može dodaliti proizvoljan takat maksimalne dužina 10 slova (ograničanja zbog veličina bafera za tastaturu) s tim što sa mogu i postaviti kontrolni karakteri (za RETURN boja) i sl. Prilikom kucanja programa u linijama 320 i 310 su već postavljana određena naredbe i to po radosladu f1 f2 f3 f4. Naravno sadržaj DATA liste možete promaniti ali prilikom izmana vodite računa o sledećem: ako želita da posla naredbe sledi RETURN, na kraju reči postavite ←. Na primer LIST← ćo obazbediti automatsko izvršenja posla pritiska tastera. Ako želita da konatite

```
10 REM ************************************
20 REM FUNKCIJSKI TASTERI
30 REM U PROGRAMU SE DEFINISU FUNKC.
40 REM TASTERI PO ZELJI KORISNIKA
50 REM ************************************
60 REM
70 REM        BOGDAN PETROVIC
80 REM
90 REM ************************************
100 PRINT"FUNKCIJSKI TASTERI-SACEKAJTE !"
110 FOR I=0 TO 08
120 READ X:POKE I+49152,X:S=S+X:NEXT
130 DATA 165,11 108,182,141,143,2,148,144,2,06,164
140 DATA 203,196,107,240,10,177,245,201,137,170,4,201
150 DATA133,176,3,76,72,235,233,133,133,107,10,10
160 DATA 101,137,10,174,141,0,224,1,240,14,224,2
170 DATA 240,7,224,4,200,0,24,105,40,24,105,40
180 DATA 24,105,40,170,152,0,168,0,100,240,9,152
190 DATA 119,2,232,200,132,10,208,242,128,188,100,235
200 DATA 76,30,235
210 IF S<>10700 THEN PRINT"GRESKA U DATA LINIJAMA":END
220 AD= 12*4096+256
230 FOR I = 0 TO 15
240 READ X$
250 FOR J = 1 TO LEN (X$)
260 A=ASC(MID$(X$,J,1)):IF A=95 THEN A=13
270 IF A=35 THEN A=34
280 POKEAD+16*I+J- [illegible]:NEXT
290 IF J<>11 THEN POKE AD+16*I+J- [illegible],0
300 NEXT
310 DATA LIST+,RUN+,AUTO,CARE[illegible],[illegible],SAVE,PRINT,THEN
320 DATAPRINT#,INPUT#,"LOAD"#",[illegible],NEXT,GOSUB,RETURN,CLOSE,"OPEN1,8,15"
330 PRINT "K-PROGRAM SE AKTIVIRA SA SYS49152"
340 PRINT "IZMENOM DATA LINIJA SA NAREDBAMA MOZETE"
350 PRINT"DEFINISATI TASTERE PO ZELJI"
360 END
REA
```

ke navoda njih obavezno zamenite sa Primar PRINT Ukoliko su vam potrabni znake navode otvorite pre reči a zetvorita posle keo LOAD '8 8'' ili ,OPEN1 8 15''

Početak programa se nalazi na adresi $C000 ili 49152 dekedno Počev od $C100 smeštaju se podaci o tasterime To znači da se masinski deo programa neće izbrisati NEW naredbom tj da neme bojazni od kucanja NEW (neravno samo eko ste program propisno otkucali i startovali se RUN pa posle SYS 49152-posla toga slobodno pritiskajte funkcijska tastere) Program možate snimiti na kasatu ili disk u izvornom obliku — iako ćete malo čakati da se unosenja izvrši ali za uzvrat možete slobodno podešavati nova funkcije ili samo izvršnu proceduru U tom sluačju program se aktivira samo sa SYS49152 i praktično trenutno je na raspolagenju ali više niste u prilici da vršite nikakve izmane izvršnu proceduru snimite na sledeci način

POKE 44, 192 POKE 43 0
POKE 46 194.POKE 45 0
POKE 56 208
SAVE FUNKC TASTERI'' 8 1 ze disk a za kasatu
SAVE FUNKC TASTERI ' 1 1 ili za kasetu sa TURBO TAPE-om —„FUNKC TASTERI'' ,1,1

Napomena posle pritiskanja STOP i RESTORE, program će se deaktivirati, ali će se sa SYS 49152 ponovo startovati

Bogdan Petrović

mali oglasi

SPEKTRUM

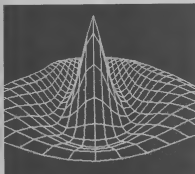
Komodor

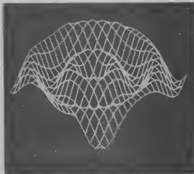
RAZNO

grafičko predstavljanje funkcija

Računari i matematika
ZX Spectrum

Kada je, pre tri veka, Rene Dekart uveo u matematiku pojam koordinata i koordinatnih sistema, bio je to početak nove ere u nauci uopšte. Geometrijske interpretacije procesa i funkcionalnih zavisnosti u raznim oblastima višestruko je pojednostavile često mukotrpan postupak matematičke analize. Sa jednog grafika se u tranu može uočiti ponašanje bilo koje funkcije, bez ikakvog računanja limesa i izvoda. Kućni računari raspolažu sasvim dovoljnim grafičkim mogućnostima za ovakvu primenu. Uz dobar program, jednostavno se može dobiti grafik funkcije jedne ili dve promenljive, na proizvoljnom segmentu.

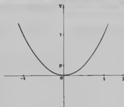

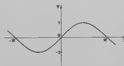
Malo matematike . .

Funkcija je pravilo ili zakon po kome jednom skupu veličina odgovara neki drugi skup veličina. Na primer, po zakonu $y=x^2$ skup svih realnih brojeva x preslikava se u skup realnih brojeva y tako da broju $x=2$ odgovara broj $y=4$, broju $x=3$ broj $y=9$ itd.

Sam analitički zapis $y=x^2$ nosi u sebi celokupnu informaciju o funkciji, ali ipak nije dovoljno pregledan da bi se iz njega jednostavno videla priroda veze između veličina x i y. Zbog toga se funkcije uvek predstavljaju i geometrijski, pri čemu se duž jedne koordinatne ose odmerava x, a duž druge y. Svakom x odgovara neko y, čime je određena tačka u ravni XOY. Skup svih tih tačaka daje neku krivu liniju — geometrijsku interpretaciju funkcije $y(x)$. Tako se, na primer, funkcija $y=x^2$ prikazuje *parabolom* čije je fokusno rastojanje $f=1/4$, dok, recimo, funkciji $y=\sin x$ odgovara periodična talasasta kriva sa ekstremumima $+1$ i -1 i periodom $2PI$.

Slika 1 Funkcija $y=x^2$

Slika 2 Funkcija $y=\sin x$

i malo programiranja

Grafičko predstavljanje funkcije jedne promenljive na računaru ne predstavlja gotovo nikakav problem, jer se sve praktično svodi na korišćenje naredbe **PLOT**. Ipak, o nekim stvarima se mora voditi računa.

Odmah je jasno da neće raditi jednostavan program kao što je

```
10 FOR x=0 TO 255
20 PLOT x,SIN x
30 NEXT x
```

To što x ide od 0 do 255 je samo posledica činjenice da ekran ima 256 tačaka. Međutim, nema nikakve potrebe da i samu funkciju $y(x)$ prikazujemo na istom intervalu. Kada je u pitanju funkcija $y=\sin x$, možemo se opredeliti, recimo, za jedan period. Tada u liniju 20, umesto **SIN x**, treba staviti **SIN (2*PI/255*x)**.

Drugi problem je što funkcija ima malu amplitudu — po modulu nije nikad veće od jedinice, pa će tako ceo grafik vrlo malo da se razlikuje od prave linije. Treba zato pomnožiti funkciju nekim faktorom, čime će se slika raširiti po ekranu. Međutim, bilo bi veoma neprirodno izvršiti množenje bilo

kojim brojem jer će se tako izgubiti prava razmera. Ako želimo prirodan izgled grafika, moramo obezbediti da isti intervali po x i po y osi imaju istu dužinu. Pošto 255 na x osi vredi *2PI*, to znači da jedinica ima dužinu od *255/2PI* tačaka, i to mora biti i na y osi. Zato u liniji 20 traba da stoji

255/2/PI*SIN (2*PI/255*x).

Preostaje još da se pomeri koordinatni početak i smesti, recimo, u centar ekrana. Linija 20, konačno, traba da ima oblik

```
20 PLOT x,88+255/2/PI*SIN
(2*PI/255*x-PI)
```

Bilo bi naravno preterano za svaku funkciju računati posebno sve ove popravke i korekcione faktore. Treba napraviti program koji će sam računati maksimum i minimum funkcije na zadatom segmentu, a onda na osnovu toga nacrtati uvećan grafik u prirodnoj razmeri.

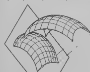
Program 1 koji mi ovde objavljujemo jednostavan je i ima za cilj samo da pruži ideju o tome kako treba raditi sa funkcijama jedne promenljive.

Funkcije dve promenljive

Kada neka veličine z zavisi od dve druge nezavisne veličine x i y, onda kažemo da imamo funkciju dve promenljive. Na primer, po zakonu $z=x^2+y^2$ svakoj kombinaciji x i y, a to znači svakoj tački iz ravni *XOY*, odgovara neka vrednost z. Tu vrednost možemo nanositi iznad *XOY* ravni, čime dobijamo skup tačaka u prostoru. Geometrijska interpratacija funkcije $z(x,y)$ je prema tome povrs u tri dimenzije. Nije teško videti da se funkcija $z=x^2+y^2$ predstavlja *obrtnim paraboloidom* — površinom koja nastaje rotacijom parabola $y=x^2$ oko ose y.

Postavlja se problem kako na ekranu ili listu papira, gde raspolažemo samo sa dve dimenzije, prikazati jedan trodimenzioni objekat, kao što je površina u prostoru? Jasno, treba izvršiti nekakvo projektovanje, onako kako se to radi i kada se prikazuju geometrijska tela. Međutim, jedna povrs najcešće na sebi nema nikakvih obeležja u vidu ivica ili temene koja su inače tako karakteristična za geometrijska tela.

Zemislimo da imamo jednu kocku izrađenu od stakle. Ako tu kocku osvetlimo sa jedne strane sijalicom, a sa druge postavimo neki zaklon, senka koju budemo dobili daće prepoznatljiva obrise kocke u projekciji. Međutim, ako isto uradimo sa komadom staklana površi, teško da će nam senka dati bilo kakvu predstavu o tome keko površ zaista izgleda. Na površi, međutim, možemo iscrtati flomasterom mrežu linija koje će pri orojektovanju ostaviti svoj trag.

Slika 3. Projektovanje površi

Problem projektovanja je tako rešen. Naravno, moramo sada staklene površi, flomastere i sijalice prevesti na jezik matematike i napraviti program za crtanje funkcija u tri dimenzije.

Mrežu linija na povrsi možemo dobiti u preseku sa koordinatnim ravnima $x=Const$ i $y=Const$. Zatim se mogu projektovati samo čvorne tačke u mreži, dok se odsečci linija između čvorova dosta dobro zamenjuju pravim linijama. To svakako umanjuje kvalitet projekcije, ali višestruko ubrzava postupak projektovanja, koji bi inače bio neprihvatljivo spor.

Što je mraza gušće, slika je kvalitetnija, ali se tada troši daleko više vremena. Mi smo se opredelili za neku vrstu kompromisa između ova dva zahteva, tako da sa mreža sastoji od ukupno 400 tačaka (20×20).

Aksonometrija i perspektiva

Postoje dva osnovna načina projektovanja. Prvi odgovara slučaju kada je izvor svetlosti ili posmatrač veoma udaljen, tako da su projekcioni zraci međusobno paralelni i svi su normalni na ravan ekrana. Tačke se projektuju ortogonalno na izabranu ravan i zato kažemo da se radi o *aksonometriji*.

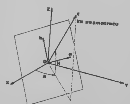
Međutim, ako je posmatrač blizu, projekcioni zraci nisu međusobno paralelni. Projektovanja je centralno iz jedne tačke i kažemo da se radi o *perspektivi*.

Problem koji sada moramo rešiti je sledeći.

Data je tačka M u prostoru sa koordinatama $X\,Y\,Z$ i data je ravan ρ na koju treba izvršiti projektovanje. U ravni ρ postoji koordinatni sistem sa osama a i b. Ako je poznat položaj posmatrača, naći formule po kojima se tačka M projektuje na ravan ρ, tj. po kojima mogu da se izračunaju a i b.

U slučaju aksonometrije položaj projekcione ravni potpuno je određen ako se zada pravac ka posmatraču, a za to su dovoljna dva ugla, *azimut A* i *visina H*. Ako pravac ka posmatraču označimo sa c, dobijamo nov koordinatni sistem sa osama a b c. Osa a neka pri tome leži duž preseka ravni ρ i *XOY*. Pralazak iz jednog sisteme u drugi se vrši po formulama

$$a=-X\sin A+Y\cos A$$
$$b=-X\cos A\sin H+Z\cos H$$
$$c=X\cos A\cos H+Y\sin A\cos H+Z\sin H$$

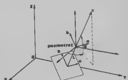
Slika 4. Aksonometrija

Name su samo potrebna koordinata a i b, ali radi potpunosti smo dali i c.

U slučaju perspektive posmatrač nije beskonačno udaljen i moraju se zadati njegove koordinate $X_n Y_n Z_n$, a zatim i pravac u kome on posmatra. U tački posmatranja postavićemo koordinatni sistem sa osama a b c tako da osa c bude suprotno usmerena od pravca posmatranja. Uglovi L i B imaju isti smisao kao A i H u slučaju aksonometrije. Projektovanje se vrši iz tačke $X_n Y_n Z_n$ na ravan $_n$=-1. Izborom neke druge ravni samo bi se promenila razmera slike.

Formule za projekciju glase

$$a=-(X-X_n)\sin L+(Y-Y_n)\cos L$$
$$b=-(X-X_n)\cos L\sin B-(Y-Y_n)\sin L\sin B+(Z-Z_n)\cos B$$
$$c=(X-X_n)\,\mathrm{sosLosB}+(Y-Y_n)\sin L\cos B+(Z-Z_n)\sin B$$

Slika 5. Perspektiva

Skrivene linije

Kao ilustracija grafičkog prikazivanja funkcija dve promenljive može poslužiti bejzik program 2. Pažljivo ga ukucajte i snimite na kasetu sa **SAVE "3D func" LINE 1000**. Zatim unesite i mašinski program čiji heksadekadni kod takođe dajemo. Početna adresa je 60000, a dužine bloka 466 bajtova. Program treba snimiti odmah iza bejzika se **SAVE "code" CODE 60000,466**

Pri kasnijem učitavanju treba samo ukucati **LOAD""**. Program se automatski startuje i crta grafik funkcije definisane u liniji 60. To je obrtna talasasta površina nastala rotacijom krive $y=\cos x$ oko ose y.

Ukoliko u definicioni izraz za funkciju **FN z**, umesto x i y stavimo x *10 5* i y *10 5*, pomerićemo izvor talasa sa ugla slike u sam centar. A možemo eksperimentisati i sa množiteljem ispred kosinusa, čime se menja amplituda talasa.

Analiza ovog jednostavnog programa ne predstavlja naročit problem, ali ćemo se mi ipak zadržati na nekim detaljima.

Projektovanje se vrši u *izometriji*, što je specijalan slučaj aksonometrije, kada se sve koordinate podjednako skraćuju. Pri tome je $A=315^0$ a $H=35^0\,264$ ($\sin^{\prime}H=1/3$).

Oblast na kojoj se funkcija posmatra je između 1 i 20 po x i y osi. Duž obe ose oblast je izdeljena na 19 traka, čime je formirana mreža linija 20×20, uključujući i ivične.

Treba obratiti pažnju na to kako računar iscrtava povrs. Mrežu sačinjavaju četvorougaonici kojih ukupno ima 361 (19×19). Crtaju se redom trake paralelne x osi, i to tako da prvo idu trake udaljenije od posmatrača. Isto tako, u okviru svake trake prvo se crtaju udaljeniji četvorougaonici, pri čemu sa još i *briše njihova unutrašnjost*. Na taj način je postignut efakat nevidljivih linija, jer bliži delovi površi zaklanjaju one dalje.

"Spektrum" nema naredbu za brisanje ili popunjavanje zatvorenih figura, pa je

```
10 REM       PROGRAM 1
20 REM        funkcije
30 REM    jedne promenljive
40 REM
50 INPUT "Funkcija     y=";LINE y$
60 INPUT "Interval     a=",a,"  b=",b
70 LET x=a
80 LET max=VAL y$: LET min=max
90 FOR n=0 TO 255
100 PRINT AT 0,0;TAB 4-LEN STR$ (255-n);255-n
110 LET x=a+(b-a)/255*n
120 LET y=VAL y$
130 IF y>max THEN LET max=y
140 IF y<min THEN LET min=y
150 NEXT n
160 CLS
170 LET c=255/(b-a)
180 IF (b-a)/(max-min)<255/175 THEN LET c=175/(max-min)
190 LET x=a: LET y=VAL y$: LET xo=INT (128+(x-(b+a)/2)*c): LET yo=INT (88+(y-(max+min)/2)*c): PLOT xo,yo
200 FOR x=a TO b STEP 1/c
210 LET y=VAL y$
220 LET x1=INT (128+(x-(b+a)/2)*c)
230 LET y1=INT (88+(y-(max+min)/2)*c)
240 DRAW x1-xo,y1-yo
250 LET xo=x1: LET yo=y1
260 NEXT x
```

```
10 REM       PROGRAM 2
20 REM        funkcije
30 REM     dve promenljive
40 REM
50 DEF FN t(a,b,c,d,e,f)=USR 60000
60 DEF FN z(x,y)=2*COS SQR (x*x+y*y)
70 DEF FN a(x,y)=(x+y-2)*6.7
80 DEF FN b(x,y)=88+(FN z(x,y)+(y-x)/2)*7.7
90 DIM p(20,2): DIM q(20,2)
100 FOR x=1 TO 20
110 LET p(x,1)=INT (FN a(x,20)+0.5)
120 LET q(x,1)=INT (FN b(x,20)+0.5)
130 NEXT x
140 FOR y=19 TO 1 STEP -1
150 FOR x=1 TO 20
160 LET p(x,2)=p(x,1)
170 LET q(x,2)=q(x,1)
180 LET p(x,1)=INT (FN a(x,y)+0.5)
190 LET q(x,1)=INT (FN b(x,y)+0.5)
200 NEXT x
210 FOR x=2 TO 20
220 RANDOMIZE FN t(p(x,2),q(x,2),p(x-1,2),q(x-1,2),p(x-1,1),q(x-1,1))
230 RANDOMIZE FN t(p(x,2),q(x,2),p(x,1),q(x,1),p(x-1,1),q(x-1,1))
240 PLOT p(x,2),q(x,2)
250 DRAW p(x-1,2)-p(x,2),q(x-1,2)-q(x,2)
260 DRAW p(x-1,1)-p(x-1,2),q(x-1,1)-q(x-1,2)
270 PLOT p(x,2),q(x,2)
280 DRAW p(x,1)-p(x,2),q(x,1)-q(x,2)
290 DRAW p(x-1,1)-p(x,1),q(x-1,1)-q(x,1)
300 NEXT x
310 NEXT y
320 STOP
1000 CLEAR 59999: LOAD ""CODE 60000: BORDER 1: PAPER 1: INK 7: RUN
```

OTKUCAJTE PRVO HEX LOADER A ZATIM POMOĆU NJEGA HEX LIST. KADA OTKUCATE HEX LIST, ENTER PRITISNITE TEK NA KRAJU SVAKE LINIJE. PRVIH OSAM BAJTA IZ SVAKE LINIJE IDU U MEMORIJU, A DEVETI SLUŽI KAO CHECKSUM.

```
10 REM CTRL CODE HEX LOADER
20 BORDER 1: PAPER 1: INK 7: POKE 23609,20
30 CLEAR 59999: POKE 23658,8: PRINT AT 20,0
40 INPUT "START ADDR ";A
50 INPUT (A);" ";LINE A$: IF A$="" THEN STOP
60 LET C=0: IF LEN A$<>18 THEN GO TO 90
70 FOR I=1 TO 17 STEP 2: LET X=16*CODE A$(I)-(768-112*(A$(I)>"9"))+CODE A$(I+1)-48-7*(A$(I+1)>"9"): IF I<17 THEN POKE A,X: LET A=A+1: LET C=C+X
80 NEXT I: LET A=A-8: IF C-256*INT (C/256)=X THEN PRINT A;" ";A$: LET A=A+8: GO TO 50
90 PRINT #1; FLASH 1;"ERROR": BEEP 1,1: GO TO 50
```

```
MC
CTRL CODE HEX LIST

60000  219BEAE52A0B5DDF9
60008  211FEC3E062323CD83
60016  B433233D20F7CD0732
60024  23C5CD0723C5CD0778
60032  23D1E13EAF9047DA73
60040  F9243EAF9257DAF9C6
60048  243EAF9467DAF92403
60056  C34EEB215827D9C93E
60064  78A71F371FA71FA002
60072  E6F8A8677907070778
60080  A8E6C7A807076F74F3
60088  E607C90C833803BA3A
60096  38F99205C905833851
60104  02BAD8920CC9058383
60112  3802BAD8920DC90D41
60120  833803BA3AF9920540
60128  C90D833803BA3AF97F
60136  9204C904833802BADA
60144  D8920DC90483380201
60152  BAD8920CC90C8338C0
60160  03BA3BF99204C9E532
60168  78BC3E0F38012F5740
60176  79BD3E3C38012FA2BA
60184  577C903002ED44672D
60192  3C321FEC7D913002B9
60200  ED446FBC3E6638043C
60208  2F5D6C63A216FF1426
60216  0F30FC7A875F1600B1
60224  E52122EC195E235604
60232  E8D17A1FC1C9AFED78
60240  42C809AFED52C819E2
60248  EBAFED42C8097C8AD0
60256  3801EB7CBB380560F5
60264  477D694F7AB83805EB
60272  5047794B5F7CBA2818
60280  0978BA2071446779F0
60288  4D6F7CB8C87D8B3828
60296  01EBD5C5CD07EB2267
60304  A8EB08D9C1E1CD07EA
60312  EB22A3E8D908180A9E
60320  08D9CDB8EAD908CD01
60328  B8EAF5CDA0EAC5D58B
60336  A72808473EFFCB3F65
60344  10FC2F4708D9F5CD25
60352  A0EAC547043EFFCBA2
60360  3F10FCE5D94FD17DA6
60368  93782809A6772C7002
60376  933E0020F7B1A677B6
60384  D9C1D9F108D1C1F1EF
60392  DD3500C818B22220E6
60400  ECC5D5CD07EB22FB62
60408  EBE1CDB8EA321FEC7B
60416  7CB83A1FEC20F359E5
60424  50C1ED52C81930016A
60432  E8E5D5CDBAEBD1E199
60440  ED4B20ECC38AEB007C
60448  0000B8EAC5EACEEA0C
60456  D7EAE1EAEBEAF4EA3F
60464  FDEA000000000000E7
```


zato bejziku dodat mašinski program na adresi 60000. Pozivanje se vrši pomoću funkcije **FN p**, sa šest parametara: *x* i *y* koordinatama tri tačke na ekranu. Program obavlja brisanje unutrašnjosti trougla sa zadatim temenima. Pošto mi imamo četvorougaonike, koje treba izbrisati, podelićemo ih dijagonalama na po dva trougla i dva puta pozvati program za brisanje trouglova.

Nakon brisanja vrši se iscrtavanje stranica četvorougaonika. Većinu tih linija računar povlači dva puta jer se radi o zajedničkim stranicama za dva susedna četvorougla. Algoritam je rešen tako da u oba prolaza iscrtavanje ide u istom smeru. Što je urađeno čisto iz estetskih razloga jer bi inače neke linije bile neprirodno zadebljane (linije koje „spektrum" crta u dva smera ne poklapaju se uvek tako su polazna i krajnja tačka iste).

Mašinac protiv bejzika

Program 2 nas svakako ne može zadovoljiti svojim mogućnostima. On iscrtava uvek istu funkciju, na istoj oblasti promenljivih posmatrano iz istog pravca — i za to mu je potrebno ček puna tri minuta vremena. Kako bi tek bilo kada bismo napravili program sličan programu 1, da po volji unosimo analitički oblik funkcije, oblast na kojoj se vrši projektovanje, vrstu projektovanja i položaj posmatrača a računar sam da izračuna sve ostalo i iscrta grafik u prirodnoj razmeri?

To se svakako može izvesti i u bajziku ali nam ne zvuči privlačno. Zato smo specijalno za ovu priliku razradili jedan ozbiljan mašinski program za projektovanje funkcija u tri dimenzije. Program, zajedno sa uputstvima, možete naručiti od redakcije „Galaksije" a ovde ćemo samo pomenuti neke od njegovih značajnijih karakteristika.

Smatrali smo da je vrema izvršavanja primarni zahtev tako da na štednju memorije uopšte nije ni obraćana pažnja. Program zauzima 14 kilobajta, ali više od polovine otpada na razne tabele i sadržaje ekrana. Takođe veliki deo zauzima kalkulator za mantisu od 24 bita umesto 32 bita koliko obrađuje „spektrumov" originalni kalkulator. Tačnost je tako naznatno smanjena ali je izvršavanje bitno ubrzano. Svega dvadesetak sekundi potrebno je za iscrtavanje iste one kosinusne funkcije koju smo već imali u programu 2 pri čemu se jos može jednostavno menjati ugao iz koga se posmatra oblast promenljivih, tip projektovanja (aksonometrija ili perspektiva) itd.

Program je opremljen jednostavnim ekranskim editorom. Svi parametri ne vodeći računa o njihovom redosledu ukucavaju se u tabelu koja se nalazi na ekranu. Zatim se na pritisak samo jednog tastera računar pročitati sadržaj tabela i prikupiti sve neophodne informacije: analitički oblik funkcije, oblast u ravni *XOY* i položaj posmatrača. Malo ćemo sačekati dok se računaju projekcije svih 400 tačaka u mreži a onda će se na ekranu iscrtati zadata funkcija u zahtevanom položaju.

Poneki crteži mogu biti zaista efektni. Preporučujemo vam zato da nabavite ovaj program čak i ako vas matematika naročito ne interesuje.

Jovan Skuljan

Nagradni zadatak

Kada izlaze „Računari 101“?

Nagradni zadeci, nekada omiljena zabava „Galaksijinih" čitelaca nisu bili baš čest gost u „Računarime" Verujući da će sa programeri rado tekmičiti u nečamu što je jednostevnije od pisanja priloga za neše konkurse odlučili smo da iz broja u broj objavljujemo probleme koje ocenjujemo kao umereno jednostavne

ZADATAK 1

Časopis „Računeri" izlazi svakog drugog meseca (10 februar, 10 april, 10 jun. . .) Sastavite program koji će, za zadato N, izračunaveti u koji **dan** *(npr ponedeljak, srede . . .) izlaze „Računari N" Uz program napišite i u koji će dan izaći „Računari 101"*

Među tačnim rešenjime ovoge zadatke koja su, zajedno sa kuponom, pristigla u Redakciju pre 1 novembra 1985, žrebom će biti izvučana tri novčene nagrada prva nagrada od 10 000 dinara, druge od 5000 i treće od 3000 dinara Prva nagrade može da bude dodeljana i bez udela boginje Fortuna ukoliko se neki program bude izdvajao kvalitetom

Rezultati će biti objevljeni u „Računarima 9"

Dejan Ristanović

Rešenje nagradnog zadatka 1

„Računeri 101" izlaze u ______________

Ime i prezime ______________

Godina rođenje ______________

Adresa ______________

Mesto ______________

Hajde da se varamo

Pokice za živote

U tabeli su deti POKE-ovi za neke najnovija igre ze „spektrum", ali je za njihovo unošenje potrebno ber minimalno poznevanje mešinskog jezika Pošto je većina novijih programa, koji kruža YU-soft scenom, snimljene „headerless" (bez zeglavlje) i sličnim sistemima zaštite, „pokovanja" iz bejzika je ponekad namoguće zbog dužina bloka koji se učitava

Izgleda de je našim „rasturačima" programa (ovaj izraz smatram adekvetnijim od rasprostranjanog izraze „pirati") mnogo veća briga kako de zeštite svoje imena i talefonska brojeva, koje teko nemetljivo ubacuju u programe (inače, te zaštite su veome primitivna), nago da omoguće nesmetano ubacivanja POKE-ova za bezbroj života u igre Tu bi „rasturači" programa za „spektrum" mogli da se ugledeju melo na „komodorovce"

Nije redek slučaj ni da rasturen program ne radi kako treba — ovde bi mogli navesti I imena krivaca — ali, na sraču oni sami su se pobrinuli da ne ostanu anonimni

U svemu ovoma, ipak, ima i nečag dobrog — mučenja oko ubacivanja, ili traženja „pokica" za olakšavanje igre je dobra prilika de se upustite u svet mašinca

Večina POKE-ova je data u NEX-kodu, zbog toga što ja za njihovo unošenja potreban nekakav monitor ili disasembler Tamo gde je POKE det dacimaino, vrlo je verovatno, de je moguče unošenje iz bejzike na več mnogo puta opisen nečin (Zavisi od verzije koju ste dobili)

Za one koji slebo poznaju mašinski jezik, evo nekoliko saveta učitavanja blokove bez zeglavlje je ostvereno najčešča na sledeči način:

```
LD IX, početna adresa bloka
LD DE, dužina bloka
LD A, fleg, — najčešča FF
SCF, aignal za LOAD, a na VERIFY
CALL &556, rutine za učitavanja
JP Start; skok u program
```

POKE-ove traba ubaciti između CALL &556 i JP Start, najjednostavnija ja naredbama.

```
LD A, nov sadržaj
LD (ADRESS), A
```

gde je ADRESS edresa data u tabeli za odredenu igru Ukoliko se učitava više blokova, upis traba da dode iza zednjeg bloke Ovda nije na odmat i ubaciti kontrolu ispravnosti učitavanja koja nedosteje kod mnogih programa Ona treba da dode nakon CALL &556 i to

```
JR C, CONT
RST 8
DEFB 26, Tepe loading error
CONT, Nastavek upisa ili start
```

Kod nekih igara je stvar melo komplikovanija, pošto je loader sakriven ili zbog manipulacija sa stekom No, namoguće ja dati savete za sve varijante zbog ograničenog prostora, kao i zbog sve novijih metoda zaštita Ako u tabeli nije data primedba, znači da ja POKE za bazbroj života

TABELA

Beaky &the Egg Snatchers	31948,201 (Magic/time)
Black Hawk	34695,183
Chuckia Egg 2	65535,176 (POKE može i pre LOAD)
Robotron	54158,0
Spy Huntar	54824,0
Wizerd's Lair	47968,0
Astronut	&BC54 0
Bear George	&D8F5,0
Boulder Dash	&7920,&B6
Bnan Bloodaxe	&67D6 0
Bruce Lee	&CA53,0
Dark Star	&D175,&C9
Death Star Intarcaptor	&95CC,0
Falcon Patrol II	&9E69,&A6
Gilliegen's Gold	&CEA2,&10
Greet Escape	&DC99,&B7
HERO	&ADE9,&B6—Životi &D686,0—Bombe
JetSat Willy II	&6F12,&4F &6F13,&60 &6F17,&99 bazbroj žlvota &6EEF,&9B potpune neranjivost
Ms Pacman	&CE97,0
Number 1	&E109,0
Psytron	&66B8,&C9 &9C9C 0 bezbroj disruptara
Sir Lancalot	&5D55,&A6
Starion	&B609,&B6
Tappar	&81D1,&B6
Witch Cauldron	&9C78,0
Worse Things Happen.	&8A73,0

Petar Putnik

Nove knjige „Commodore I/0“

Konačno se u izlozime naših knjižara pojevila prva knjiga na srpskohrvatskom jeziku posvećene „komodor" računarima To je „Commodora I/0" eutora mr Lidije i Momira Popovića u izdanju Beograd biroa U knjizi su date uputstva ze rad i programi koji olakšavaju korišćenja kesetofona, disk jedinice i štampača Najveću vrednost knjizi daju poglavlja posvećena radu sa sekvencijelnim, random (rasutim) i relativnim detotekeme koja se u sistematizovanom obliku na mogu naći ne jednom mestu ni u stranoj literaturi Uz to nisu izostavljene ni baze podataka, e det je i prikaz najboljeg programe ovog tipa ze „komodor 64" — Superbase

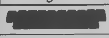
Mada se autorima moraju uputiti i poneke zemerke na korišćenu terminologiju i stil izlaganja, možemo preporučiti ovu knjigu našim čitaocima i poželeti da se što pre i što više knjige poput ova, posvećenih računarima i njihovoj primeni na našem jeziku, nađe u knjižarame

Knjige „Commodore I/0" košta 1500 dinara Ako je nema u vašim knjižerame, možete je poručiti preko jednog od telefona 011-667-703 011-134-180 011-821-856, ili narudžbenicom na adresu. Beograd biro, Trg Lola Ribara 32a, 11400 Mladanovac

Nevenka Spalević

Računari iz mog ugla

kako preživeti računare

Ako mislite da se računari mogu koristiti samo za igranja, programiranja i poslovnu primenu, ljuto sa varata. Postoji sedam stadijuma računarskog ludila, kao kod Šekspira sedam životnih doba, i svaki vam može pružiti izvesna radosti i koristi.

Ti stadijumi su 1) infantilni, 2) igrački, 3) hakarski, 4) programarski, 5) pisečki, 6) naučni i 7) apstraktni. U svakom od njih mogu se naći ljudi različitih životnih dobi, no logično bi bilo da postoji gradacija.

1) Na prvom nivou nalaza sa protivnici računara. Ograničićamo se na proučavanja raprezantativnog predatavnika ova vrsta: Negatio Tipicus Vulgaris. On se inati kao razmažano data koja odbija da jeda bilo šta drugo osim slatkiša. On ja u zamišljanom sukobu se računarima jer im nija dorastao. Godi mu razmišljanja o pobedi u naravnopravnoj borbi se nedmoćnijim neprijateljam. On mašta o apskom sukobu golog mišića i računara. Mi smo se uvak razmetali kako u naravnopravnoj borbi pobeđujamo i desetostruko jačag naprijatalja. Ostavimo to štivo za čitanke.

Međutim, on ipak realno posmetra stvari. Njemu ja najvači užitak njagov posed, dokazivanja socijalnog statuse. Traba po svaku canu posedovati vikendicu, automobil, par metara knjiga, ako traba i računar. Nabaviše ga da posla nako na bi mogao da kaža da mu loše ida. Naku korist od računara moža izvući jedino ako ih švarcuja.

2) Samo jedan mali korak potraban ja za pralazak u sledači nivo. Traba samo da pokušata i postačata naumorni utamanjivač napadača iz svamira. Za klinca ja prirodno da se nalaza u kategoriji igrača, a šta sa ozbiljnim ljudima? Oni na mogu tak tako da podrivaju svoj autoritat, i zato, dok se njihovi sinovi igraju danju, oni noću ganjaju sprajtova po akranu. Poznaćeta ih ujutro po zakrvavljanim očima. Na ovom stadijumu kompjutarska bolaština postaja zarazna i veoma se lako pranosi. Izvesna korist izvlačí se iz razmena i preprodaja programa, tak za zadovoljanja narkomanakih strasti.

3) Normalna stvar ja da posla izvesnog igračkog staža počinjata da čačkata po programima, da ih manjata, prilagodavata i razbijata zaštitu. To ja hakarski stadijum, nastavljata da se igrata, ali po sopstvenim pravilima. Uskoro čata početi da prčkata i po hardvaru. Pred vama ja izazov — traba da pokvarita sopetvani računar.

Hakeri su pravi zaludanici, večito na šteti, ako sa na uzma u ozbir njihovo unutrašnja zadovoljstvo. Važan deo hakerskog zanata ja sposobnost da dobro barata žargonom, i da uma dovoljno slikovito i napaljeno da objseni svoj podvig.

Hakari obično imaju magalomanske planova koji u priči lapo zvuča. Čim izgubi spontano zazalačko zadovoljstvo pralazi se u naki drugi stadijum gde korist ida ispred zadovoljstva. Zapravo, uživa se u koristi. Tu se moža povući granioe između amatarizma u lapom smislu i profesionalizma u ružnom. Od lapog hakara postaja ružan profesionalac. Kao ono sa laptirima i gusenicama, samo obrnuto.

4) Iz neozbiljnog odjednom se pralazi u hiperozbiljno stanja. Kao dečaci kad odjednom odbijaju da nose kratka pantalone. Programari su nosioci teze da ja računar ozbiljna naprava, nikako igrarija. Bave se programiranjem u vidu zanata, po mogućstvu mašinac, ili bar tako da izgleda.

Na hardvarskom polju oni primenjuju olimpijsko geslo brže, više, jače. Glavna prsokupacija im ja nabavka što močnijih mašina. To ja izvor njihove nesreće, ali i golama sreće, kada uspeju za tranutak da imaju šta drugi nemaju. Baš kao i bildari, imaju neodoljivu potrebu za šepurenjem i prikazivanjem. mišići moraju da budu što veći, pa makar oni i nemali dovoljno krvi da ih napune.

5) Pisci dolaza iz prethodne grupa, mada ima i padobranaca koji doleze niotkuda. Na primer, na znaju ništa o računarima, ali su pismeni i udružuju svoj rad se onima koji nešto znaju, ali na umeju da pišu. Oni su hiparproduktivni; na optarećuju se stvarima o kojima pišu, nego razmišljanjima o lovi.

Ovde spadaju i prosvetitalji, koji udeluju narodu onih par bajzik instrukcija što su pogrešno naučili za kratko vrama dok su boravili u prethodnom stadijumu. Bajzikodržci drže se ko braća. Jedni drugima pišu raoenzija i prikaze objavljanih knjiga. Hipersuparultra brzi kursevi bajzika nisu otimačina, nago plemaniti poziv. Eto prilike da i Fantom osavremani svoj metod pa da u liftu između prizamlja i osmog sprata usamljenim žanskim osobama drži kura bajzika. Očita bi bila korist od takvih koji bi na brz i afaktan način računarski opismenili naše domaćica.

Pisečka strast se naročito neguja kod frustriranih koji namaju formalnih uslova da napreduju u hijararhiji.

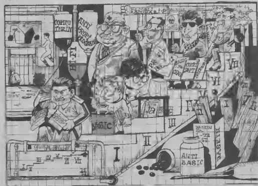
6) Da bista učestvovali u igri na šestom nivou, morata ispunjavati određane uslove čisto formalna priroda. Ali, zato ja bavljenja kompjutarakom naukom naročito lap imidž. uliva strahopoštovanja obićnom čoveku koji na moža da prati šta se sve tamo gora dešava.

Nama sumnja, bavljenja naukom ja mukotrpan posao, koji osim socijalnog prestiža na donosi baš mnogo koristi. Zato će panjači od karijara nastojati da protutnje kroz ovej stadijum kao kroz tranzitnu stanicu i ulata u sigurna voda sedmog, poslednjeg stadijuma.

7) Kod transcedantalaoa na apstraktnom nivou, baš kao i kod klinaoa, postoji velika sklonost ka priči. Impotancija, teoretisanje, drugo detinjstvo. Biti što zamršeniji i nerazumljiviji. Oni koji se bave računarima na nabu propustili su priliku da prođu kroz prethodna stadijuma, a naročito igranje, već su se prako reda implantirali na transcedantalni nivo. Oni na mogu imati širinu posmatranja problama malih računara ako im fali tako valiko parča kao što ja igranja.

Oni koji se makaimalno užive u ulogu naučnika dolaza u ovu poslednju fazu. Ta divna stvoranja više na znaju šta se oko njih dešava, ali im to nija ni potrabno. Tranacedantalna apstrakcija ja kidanja veza se raalnošću, uvod u novi infantilni pariod. Krug sa zatvara.

Naravoučanija. frustrirana daca koja nisu imala prilika da se igraju mogu postati veliki namćori.

Jelena Rupnik

na vrh brda vrba mrda

Animacija ekrana

Prozori na kockice

Prozori (windows) koji se mogu dobivati pri ekranskom prikazu značajni su na samo za poslovnu grafiku već se mogu koristiti i u igrama — na primjer za prikaz bacanja kocaka. Sljedeći program ilustrira primjenu prozora u igrama:

```
5 REM bacanje kocaka
15 MOOE 0
25 INK 0,2
35 BOROER 18
45 WINOOW # 1,3,6,5,18
55 WINDOW # 2,12,16,5,18
65 INK 2,25 : INK 3,15
75 INK 4,8 : INK 5,6
85 PAPER# 1,2 : PAPER# 2,4
95 PEN # 1,3 : PEN # 2,5
115 CLS # 1 : CLS # 2
125 RANDOMIZE TIME
135 a=INT (RNO*8+1)
145 b=INT(RNO*6+1)
155 SOUND 1,1,2,700,2
165 IF a=1 THEN GOSUB 375
175 IF a=2 THEN GOSUB 415
185 IF a=3 THEN GOSUB 375 : GOSUB
415
195 IF a=4 THEN GOSUB 415 : GOSUB
485
215 IF a=5 THEN GOSUB 375 : GOSUB
415 : GOSUB 465
225 IF a=8 THEN GOSUB 415 : GOSUB
465 : GOSUB 525
235 IF b=1 THEN GOSUB 575
245 IF b=2 THEN GOSUB 615
255 IF b=3 THEN GOSUB 575 : GOSUB
615
265 IF b=4 THEN GOSUB 615 : GOSUB
665
275 IF b=5 THEN GOSUB 575 : GOSUB
615 : GOSUB 665
285 IF b=6 THEN GOSUB 615 : GOSUB
665 : GOSUB 725
295 c=INT(RNO*3*)
315 IF c=1 THEN 345
325 CLS#1 : CLS#2
335 GOTO 135
345 d345 d$=INKEY$ : IF d$<>CHR$(32)
THEN GOTO 345
355 CLS #1 : CLS #2
365 GOTO 135
375 LOCATE #1,4,7 : PRINT #CHR$ (143)
385 LOCATE #1,4,8; print #1,CHR$ (143)
395 RETURN
415 LOCATE #1,6,3 : PRINT #1,CHR$(143
425 LOCATE #1,6,4 : PRINT #1,CHR$(143)
435 LOCATE #1,2,11 :
PRINT #1,CHR$(143)
445 LOCATE #1,2,12 :
PRINT #1,CHR$(143)
455 RETURN
465 LOCATE #1,2,3 : PRINT #1,CHR$(143)
475 LOCATE #1,2,4 : PRINT #1,CHR$(143)
485 LOCATE #1,6,11 :
PRINT #1,CHR$(143)
495 LOCATE =1,6,12 :
PRINT =1,CHR$(143)
515 RETURN
525 LOCATE #1,2,7 : PRINT #1,CHR$(143)
535 LOCATE #1,2,6 : PRINT #1,CHR$(143)
545 LOCATE #1,6,7 : PRINT #1,CHR$(143)
555 LOCATE #1,6,8 : PRINT #1,CHR$(143)
565 RETURN
575 LOCATE #2,4,7 : PRINT #2,CHR$(143)
585 LOCATE #2,4,6 : PRINT #2,CHR$(143)
595 RETURN
615 LOCATE #2,6,3 : PRINT #2,CHR$(143)
625 LOCATE #2,6,4 : PRINT #2,CHR$(143)
635 LOCATE #2,2,11 :
PRINT #2,CHR$(143)
65 LOCATE =2,2,12 : PRINT #2,CHR$(143)
655 RETURN
665 LOCATE #2,2,3 : PRINT #2,CHR$(143)
675 LOCATE #2,2,4 : PRINT #2,CHR$(143)
685 LOCATE #2,6,11 :
PRINT #2,CHR$(143)
695 LOCATE #2,8,12 :
PRINT #2,CHR$(143)
715 RETURN
725 LOCATE #2,2,7 : PRINT #2,CHR$(143)
735 LOCATE #2,2,8 : PRINT #2,CHR$(143)
745 LOCATE #2,6,7 : PRINT #2,CHR$(143)
755OCATE #2,6,8 . PRINT #2,CHR$(143)
765 RETURN
```


Ova prozora koja se koriste u programu predstavljaju dvija kocke. Mod 0 je odabran iz razloga što visoka grafička rezolucija nije potrebna. Linija 25 postavlja boju „papera" na svijatlo plavo, a linija 35 daje zelenu pozadinu. Nakon tih linija definirani su prozori. Na slici 1 su prikazane pozicije prozora i točaka na kockama. Kako se može vidjeti, svaki je prozor veličine 7×14, što konačno daje kvadratičan oblik kocaka. Točke na kockama su raspoređene nizom instrukcija IF . . THEN te potprogramima. Po četiri potprograma se koriste za svaku kocku. Kod primjene prozora važno je znati da se ne koriste uobičajene „screen" koordinate već da prozori imaju vlastite koordinate.

Igra pomičnih znakova

Kroz igre se najlakše upoznaje s računalima pa tako i s njihovom grafikom. Može se jednostavna igra, kao na primjer, hvatanja određenih predmeta (znakova) na ekranu. U ovoj igri koja ilustrira grafiku pomičnih znakova treba uloviti znak — srce — za što će se dobiti 10 poena, a ako se uhvati strelica određen broj poena se oduzima. Primjer igre:

```
15 MOOE 1
25 BOROER 16 : PAPER 2 : CLS
35
```

Programiranje u bejziku AMSTRAD/SCHNEIDER

U prošlom broju „Računara" opisani su oaki osnovni načini upotrebe grafičkih mogućnosti računale Ametrad/Schneidar. Potpuno savladevanje i iekorištanja grafičkih potencijela ovog računala nije moguće baz nepredniјag progremiranje u npr. strojnom kodu (mechina coda). Madutim, da bi sa stiglo do te vrste progremiranja, potrabno ja aavladati cjelovitiaja programa u lakše shvatijivom i preglednijem bajziku. Analizirajući programeke linije od kojih su programi eastavljani, može sa otkriti i naučiti princip animacije grafike — pomicenja, proležanje jednog objakte ispred ili iza drugog i rotiranje


```
aS=CHR$(32)+CHR$(205+ __
+CHR$(2Ø4)+CHR$(32
 45 b=17   c=24
 55 LOCATE 1 1   PEN Ø   PRINT
 REZULTAT
 65 LOCATE 34 1   PRINT "NAJREZ'
 75 RANDOMIZE TIME
 85 GOSUB 625
 95 FOR d=1 TO 2Ø
115 IF RND> Ø 5 THEN e$=CHR$(228)
f=3 . ELSE a$=CHR$(241)   f=1
125 g=INT(RND*25)+7
135 GOSUB 245
145 IF(g=b+2) OR (g=b+3) THEN
GOSUB 395
155 LOCATE h i   PRINT CHR$(32)
165 NEXT d
175 GOSUB 455
185 GOSUB 555
195 IF LOWER$(j$)="d" THEN 85
215 CALL &BBFF
225 PAPER Ø   PEN 1   CLS
235 END
245 REM rutina za igru
255 h=7 , i=1
265 FOR k=1 TO 23
275 LOCATE h i   PRINT CHR$(32)
285 LOCATE g k  PEN f   PRINT e$
295 h=g   i=k
315 SOUND 1 k* 5Ø 5
325 IF NOT INKEY(71) THEN b=b-1
335 IF NOT INKEX(22) THEN b=b+1
345 IF b<1 THEN b=1
355 IF b>34 THEN b=34
365 LOCATE b c   PEN Ø   PRINT a$
375 NEXT k
385 RETURN
395 REM bodovanje
415 IF f=3 THEN m=m+1Ø   SOUND
1 5Ø 5Ø
425 IF f=1 THEN m=CINT (m/2)   SOUND
1 1ØØØ 1ØØ
435 LOCATE 1,2   PEN Ø   PRINTm
445 RETURN
455 LDCATE 15,1Ø
465 PEN 3
475 WHILE INKEY$<>"" . WEND
485 PRINT  Nova igra ? (d/n)' 495
j$=INKEY$   IF j$="" THEN 495
515 LOCATE 15 1Ø
525 PRINT SPACE$(18)
535 If lower$(j$="Z" OR j$=" "THEN
455
545 RETURN
555 IF m>n THEN n=m
565 LOCATE 34 2
575 PEN Ø
585 PRINT n
595 m=Ø
615 RETURN
625 REM startna rutina
635 LOCATE 1Ø 1Ø
645 PEN 3
655 WHILE INKEY$,,""   WEND
655 WHILE INKEYS<>"" · WEND
675 p$=INKEY$   IF p$="" THEN 675
685 LOCATE 1Ø 1Ø
895 PRINT SPACE$(22)
7ØØ RETURN
```

U programu linija 15 do 65 definiraju string hvataljke te prikaz rezultata Linija115 odlučuje koji će od 2 znaka biti prikazan (srce ili strelica) Kad neki od ta dva znaka dođe do dna ekrana linija 145 uspoređuje položaj znaka i hvataljke ako je znak uhvaćen poziva se rutina sa lokacije 395 Jedna serija obuhvaća20 znakova a poslije toga rutina sa linije 455 otvara mogućnost nove ire

Animacija u kojoj se koriste tekst koordinate je vrlo jednostavna, a preoručljivo je da čitaoci mijenjaju tu igru prema svom nahođenju, učeći stvaranje igara

Slova po ukusu

Amstrad/Scnaide može prikazati 256 različitih znakova Prvih 32 nisu „vidljivi" već su dani kao kontrolni kodovi Mogu se vivideti ako sa upotrebi kratka rutina

```
15 FOR A=Ø TO 31
25 PRINT CHR$(1).
35 PRINT CHR$(A)
45 NEXT A
55 FOR A=32 TO 255
65 PRINT CHR$(A)
75 NEXT A
85 END
```

Postojeći set od 256 znakova se može zamijeniti potpuno drugim setom Pri tome se koriste instrukcije SYMBOL i AFTER SYMBOL AFTER 0 znači da se želi redefinirati svih 256 znakova-karaktera Svaki znak je definiran kao rutina od 8×8 točaka, a postavlja se sa 1 za ON i 0 za OFF Na primjer slovo A—CHR$(65) moža —ti definirano kao heksedecimalni niz vrijednosti

```
SYMBOL 65, &18, &3C, &66, &7E, &66, &66, Ø
```

što bi prikazano grafički imalo izgled

```
   ••          &18
  ••••         &3C
 ••  ••        &66
 ••  ••        &66
 ••••••        &7E
 ••  ••        &66
 ••  ••        &66
               &00
```

Treba obratiti pažnju na činjenicu da točka (pixall) stvarno odgovara točki u modu 2 U

modu 1 točka je u stvari 2 točke, a u modu 0 točka je 4 točke

U slijedećem primjaru programa koristi se redefinirani znak oblikovan prema žalji korisnika, koji ima oblik tenka (Slika 2) Program je izvedan u modu 0, a koristi sa karakter CHR$(254) Tank će sa kretati prikazanim pajzažam, a takva grafika i način kratanja može se naći u mnogim igrama Za definiranja radefiniranog karaktera moža se služiti binamim, heksadecimalnim ali i dekadskim brojevima kao u ovom primjeru (linija 75) Ukoliko se radi s binarnim ili heksaedecimalnim brojevima, za njihov upis sa koristi oblik &X

Primjer programa

```
 15 MODE 0
 25 INK 3,12  INK 9 0
 27 INK 11 0
 35 INK 1 3   INK 5,3
 37 INK 13,3
 45 PAPER 3 : CLS
 55 WINDOW#1 1,20,1,10
 65 PAPER #1,6 ` CLS #1
 75 SYMBOL
254,0 0,31 24,126,255,255 126
 85 a=5  b=250  c=150 . GOSUB 175
 95 a=1 . b=450  c=200  GOSUB 175
115 PRINT CHR$(23);CHR$(1);
125 GOSUB 265
135 PRINT CHR$(23);CHR$(0),
145 WHILE INKEY$=""  WEND
155 MODE 1  CALL &BBFF  PAPER 0
165 END
175 REM crtanje piramida
185 d=200
195 FOR e=1 TO 100
215 MOVE b-d/2,c+a
225 DRAWR d 0 a
235 d=d-2
245 NEXT e
255 RETURN
265 TAG
275 PLOTR 0 0 8
285 c=212  f=-64
295 FOR b=0 TO 640 STEP 4
315 MOVE f,c
325 CALL & BD19
335 PRINT CHR$(254),
345 MOVE b,c
355 CALL &BD19
365 PRINT CHR$(254),
375 f,b
385 FOR g=1 TO 100  NEXT
395 NEXT b
415 TAGOFF
425 RETURN
```

U ovom programu se može primjetiti da je moguće postaviti tekst karakter na mjesto tekst kursora Tada sa karakter moža pracizno pomicati točku po točku, dajući tako fino kretanje Instrukcije za to su TAG i TAGOFF Pri upotrebi Instrukcije TAG boja znaka nije upravljana s PEN Program izvodi sliku· plavo nebo, žuti pijesak te crvene piramida Mali crni tank promiča kroz pajzaž iza prve piramide i ispred druge piramide Za ostvaranja toga potrabno ja resatirati broj boja „penova" To se izvede tako da se odabara broj od 8 ili više panova za karaktere, a broj manji od 8 za pozadinu U ovom programu pen 8 ja korištan za tank Za piramide odabrani su različiti penovi 5 za prvu i 1 za drugu (linja 35) Prolažanje tenka ostvareno je linijama 25 i 37, a brzina je definirana u liniji 385

U prathodnom primjeru moglo sa uočiti postojanja „dubinskog" prikaza u više planova. pozadina sredina i pradnji plan Inače, uobićajeni prikaz ima 4 različita plana. pozadina, objakt u sradini koji prakriva pozadinu, objakt u prednjam planu koji prakriva pozadinu te prednji plan koji prakriva sve ostalo U modu 1 imamo 4 različita „inka' Može sa zapitati kako koristiti ink 0 za pozadinu ink 1 za sradnji plan te ink 2 i 3 za prednji plan To se postiža na 4 načina, gdje u 3 slučaja novi ink „reagira' sa starim

0 (Force mod) — novi ink prekriva stari

1 (XOR mod) — novi ink sa odabire na način „aksklusivno ILI" prama starom inku, a prikaz ovisi o rezultirajućem inku

2 (AND mod) — novi ink se „zbraja" sa starim inkom

3 (OR mod) — novi ink se odabire na „ILI" način prema starom inku

Detaljnije objašnjenje o AND OR,XOR sa nalazi u čatvrtom poglavlju priručnika koji se dobije uz računalo Razrada planova naposredno ovisi o grafićkim modovima, odnosno o broju boja koje je moguća koriatiti za prikaz

Upravljanje kretanjem

Kretanjam na ekranu se može upravljati kuraorakim tipkama ili joystickom Upravljanje joystickom se moža prikazati primjarom programa koji predstavlja igru kojoj sa obruć mora provesti preko savinute žice ne dodirujuči je Primjar programa.

```
 15 MODE 0
 25 DIM y%(8)
 35 GOSUB 215
 40 REM iscrtavanje screena
 45 GOSUB 265
 55 v=TIME
 65 WHILE  px%≦630
 75 REM pokretanje
 85 GOSUB 485'
 95 REM vrijama na displaju
115 GOSUB 575
125 WEND
135 REM nova igra?
145 GOSUB 615
155 IF LOWER$ (a$)="d" THEN GOTO
45
165 GOSUB 675
175 IF LOWER$ (a$)="d" THEN GOTO
35
185 MODE 1 : CALL & BBFF  PAPER 0
PEN 1
195 END
215 REM koordinate screena
225 FOR b=0 TO 8
235 y%(b)=RND*200+100
245 NEXT b
255 RETURN
265 MOVE 0 0
275 PAPER 8  BORDER 3  CLS
285 DRAWR 0 399 3
295 DRAWR 639 0
315 DRAWR 0 -399
325 DRAWR -639 0
335 MOVE 0 y%(0)+20
345 b=0
355FOR x%=79 TO 639 STEP 80
365 DRAW x%,x%(b)+20
375 b=b+1
385 NEXT x%
395 b=0
415 MOVE 0,Y%(0)-20
425 FOR x%=79 TO 639 STEP 80
435 DRAW x%,y%(b)-20
455 NEXT x%
465 px%=10  py%=y%(0)
475 RETURN
485 REM rutina za kratanje
495 a%=px%  d%=py%
515 px%=px%+4 (JOY (0)=8)-4*
(JOY(0)=4)
525 py%=py%+2* (JOY(0)=1)-2
(JOY(0)=2)
535 IF TEST (px%,px%)=3 THEN
px%=a%
545 py%=d%  v=v-300  SOUND
1,1000 20
555 PLOT px%,py%.1
565 RETURN
575 LOCATE 2,2
585 PRINT USING
,#### ##";(TIME-v)/300
595 RETURN
615 LOCATE 2 4
625 PRINT „Ponovo? (d/n)"
635 a$=LOWER$(INKEY$)  IF a$<> „d"
AND a$<> „n" THEN 635
645 LOCATE 2,4
655 PRINT SPACE$(16)
665 RETURN
675 LOCATE 2 4
685 PRINT  Novi screan? (d/n)"
695 a$=LOWER$(INKEY$)  IF a$<> d'
AND a$<>„n" THEN 695
715 LOCATE 2 4
725 PRINT SPACE$(16)
750 RETURN
```

Program ujedno demonstrira TEST instrukciju koja vraća vrijadnost „inka" na označenu točku na ekranu Potprogram od linije 215 postavlja koordinate paralelnih linija koristeći instrukciju RND Od linije 265 iscratva se ekranski prikaz (screen) Linije 515 i 525 oćitavaju džojstik pri čijem kretanju dijagonale nisu pradvidene Može se dogoditi da se džojstici nekih proizvodaća ne ponašaju kako treba s ovim programom U tom slućaju ja potrebno promijeniti pradznake + i − u linijama 515 i 525 Instrukcija TIME sa konsti za odredivanje vremana „screena" Varijabla v ja postavljena na vrijednost internog sata u liniji 55 Linija 585 proračunava proteklo vrijeme u sakundama oduzimanjem vrijednosti varijable v od TIME te dijeleći sa 300 (jer interni sat povećava vrijednost svaku 1/300 sakunde) Za svaki kontakt „obruča sa žicom" oduzima se 300 od vrijednosti v Linja 585 takoder konsti Instrukcije PRINT USING — za prikaz 3 broja ispred i 2 iza decimalne toćke

Ovim primjerima programa ilustrirana ja osnovna primjena grafike (prozori kretanje, animacija, oblici) kao i osnovna konstrukcija igara u Locomotive bajziku Preporučljivo je s ovim programima eksperimentirati kako bi korisnici stekli praksu u izvodenju jednostavnih rutina Prilikom prvih koraka u programiranju uputno je koristiti neku jednostavniju literaturu, kao npr knjigu An Introduction to Programming Amstrad CPC 464" koja je djelimićno korištena i pri pisanju ovog teksta

Zvonimir Vistrička, dipl ing

hakeri

u nevolji

Ohlađeni „Spektrum"

Mnogo čitalaca nam se javlja sa pitanjem zašto mi se spektrum' toliko greje"? To naročito važi za one koji su svoju mašinu opremili mikrodrajvom i koji bukvalno kažu da su naišli na novo mesto za kuvanje kafe

Ne greje se ceo spektrum to se sigurno i sami primetili greje se samo stabilizator napona, i to je normalno Da se taj stabilizator napona ne bi raspao od sopstvene toplote ljudi su izmislili metalni hladnjak koji odvodi toplotu Nevolje sa spekturmom je u tome što je hladnjak isuviše mali da hladi on zagreva ceo kompjuter i time mu skraćuje radni vek Pošto će novi hladnjak zbog svojih dimenzije morati da se nalazi izvan spektrumove kutije moraćete da odlemite stabilizator napona i da ga za štampano kolo spojite sa tri žice Da ne bi došlo do pada napona žice trebe da budu malo deblje (1 5 mm) i ne duže od 5%-tak cm Posto ste to uradili savetujemo vam još dve prepravke stavite jedan mali pljosnati hladnjak na ULA čip i montirajte RESET taster (jednostavno kadan taster spojite sa izvodima OV I RESET na konektoru) Ako to uradite budite sigurni da vam se spektrum'' neće uskoro pokvariti

VK

Nevolje sa Paskalom

Nebojsa Pantelic se javio zbog problema koji ima sa HISOFT-ovim paskalom Kaze da mu vrlo često mašina poludi dok lista ili kompajlira program

Takvi problemi su izuzetno česti ipo pravilu se desavaju ako negde u programu znakove manje-ili-jednako vece-ili jednako ili različito kucete sa SYMBOL/Q SYMBOL/E ili SYMBOL/W Te znakove morate da kucete iz dva dela Ako posle ovog i dalje imate problema a verujemo da necete ostaje vam da nabavite novu verziju paskala jer vas u tom slučaju ima neke greške

VK

Mašinac na „spektrumu"

Zeljko Puzovic iz Kraljeva pita kako da se iz masinskog programa vrati na proizvoljnu bejzik naredbu

Postoji više načina da se ovo uradi a na vama je da odlučite koji vam od tih načina najviše odgovara

Ukoliko se mašinski program pozove sa **RANDOMIZE USR** sto je najrasprostranjenije i najsigurnije onda se povratak u bejzik normalno obavlja na naredbu koje inače sledi Medutim, sasvim je moguće neposredno ispred **RET** promeniti sadržaj sistemskih promenljivih NEWPPC i NSPCC i tako prevariti ' bejzik interpreter Na primer ako želimo da se vratimo na trecu naredbu po redu u liniji 2070 stavićemo na kraju našeg mašinskog programa

```
LD HL,2070
LD (23618) HL
LD A 3
LD (23620) A
RET
```

Ako se povratak u bejzik vrši na početak neke programske linije, onde je stvar jednostavnije Moguće je recimo ubaciti pre povratka neku fiksiranu vrednost u registar BC aonda na osnovu te vrednosti obaviti skok na uobičajen način iz bejzika

```
IF USR 23296=7 THEN GO TO 1040
```

Medutim ovakvo rešenje je čisto rasipanje memorije i vremena isti efekt se daleko elegantnije postiže ako se mašinski program pozove sa **GO TO USR 23296**, a na povratku ispred **RET** stavi **LD BC,1040.** Čak možemo imati i više različitih povrataka na različite mesta u bejzik programu Samo u BC trebe staviti linijski broj na koji će se preneti interpretacije bejzika

JS

Izmene u ROM-u

Momir Stepanovic iz Beograda želi da izmeni spektrumov ROM pa ga interesuje da li je moguće prilagoditi operacije kalkulatora tako da se sve bez izuzetka, pozivaju na uobičajen način baz korišćenje registra B

To se može izvesti bez ikakvih probleme Operacije poredenje brojeva i nizova kao i operacije vredovanja nizova **(VAL i VAL$)** imaju taj nedostatak što se u okviru kalkulatora ne mogu pozivati jednostavno preko svog koda Naime, izvršenje tih operacija počinje mašinskom naredbom **LD A,B,** čime se sam kôd uzima iz registra B i smešte u akumulator radi dalje obrade ij prepoznavanja konkretne operacije Dokle registar B mora unapred biti pripremljen kao što smo to već objasnili u dodatku Sve spektrumove rutine Pitanje ovde glasi da li se kôd operacije može dovesti u akumulator na neki drugi način?

Jedna površna analiza rutine CALCULATE (&335B) **pokazuje** nam da se traženi kôd već nalazi u akumulatoru u trenutku poziva operacije samo što je pri tome još izvrsena i naredba **RLCA** na adresi &338C Prema tome **LD A,B** uopšte nije potrebno Dovoljno je umesto toga rotirati sadržaj akumulatora udesno sa **RRCA** to znači da umesto &78 na adresama &353B i &35E2 treba da stoji &ØF Posle ove male izmene dodatne operacije kalkulatora postaće ravnoprvne sa ostalima

JS

BBC/Electron

Kako snimiti ROM

Mihajle Jovanovića iz Šepce interesuje mogućnost snimanja nekog od pejdžovanih ROM-ova BBC-ja na traku odnosno disk

Ukoliko želite da snimete na traku stvar je prilično jednostavna aktivirajte taj ROM (ako se na primer radi o tekst procesoru VIEW otkucajte "WORD) i iz njegovog komandnog moda otkucajte *SAVE ime 8000 +4000 (umesto 4000 koristite 2000 ako se radi o ROM-u od 8K) Na ovaj način se na žalost, ne može snimeti na disk, jer ce uvek biti snimljen ROM sa DFS-om koji sa pejdžuje pre bilo koje operacije sa diskom Metod, osim toga ne može da se primeni na ROM-ove tipa Toolkite koji nemaju ulaznu tačku za jazike (tzv *language entry point)*

Univerzalno rešenje je program sa slike Otkucajte ga, startujte i otkucajte broj podnožja u koje je ROM ugrađen (izmadu 12 i 15 na standardnom BBC-ju odnosno izmedu 0 i 15 na BBC-ju koji je proširen ROM tablom) Sadržaj ROM-a ce biti upisan u RAM počevsi od adrese &3000 pa ga možete snimiti uobičajenim *SAVE

DR

```
10 REM
20 REM  Prepisivanje sadrzaja ROM-a
30 REM       RAM pocevsi od &3000
40 REM
50 REM      Dejan Ristanovic
60 REM
[illegible]
```

Više memorije

Redovan Veljković iz Kotora smatra da šest memorijskih lokacija (mem-Ø mem–5) koliko sadrži spektrumov' kalkulator nije dovoljan prostor i pita kako da to prevazide

Istina je da se sa gotovo svuda pise samo o sest memorijskih lokacija u koje se upisuje pomoću naredbi &CØ &C5, a iz kojih se čita pomoću &EØ &C5 Ali jedini razlog ovom ograničenju jeste činjenica da je za potrebe kalkulatora odvojeno samo 30 bajtova u prostoru sistemskih promenljivih (varijabla MEMBOT) Inače sasvim lepo rade i naredbe &C6, &C7 itd za komunikaciju sa memorijama mem–6 mem–7 samo što će u tom slučaju biti uništeni sadržaji sistemskih promenljivih RAMTOP i P–RAMT kao i baferi za mikrodrajv i kanalske informacije — jer su upravo to bajtovi koji doleze odmah iza predviđenih 30 u okviru MEMBOT

Rešenje je prosto treba otvoriti potpuno nov memorijski prostor na nekom prikladnijem mestu, recimo na adresi 50000 ili bilo gde drugde Samo treba obavestiti računar o tome da je memorija premeštena postavljenjem varijable MEM.

```
LD HL,50000
LD (23656) HL
```

Po izvršenju ove dve instrukcija pri svakom pozivu kalkulatora na raspolaganju nam stoje čak 32 memorijske lokacije sa oznakama mem ØØ mem 1F, i rezervisanim prostorom izmedu adresa 50000 i 50159 Naredbe za upisivanje su &CØ. &DF, a za čitanje &EØ. &FF

JS

„Galaksija"

Inicijalizacija programa

Bogdan Trifunović iz Beograda ima probleme sa programima DIM-/MAT i Ekranski editor' koji su emitovani preko Ventilatora" pre skoro godinu dana sva lepo radi samo za sebe ali se problemi javljaju čim inicijalizaciju ovih programa treba izvršiti iz nekog drugog bejzik programa Autor oba programa i ovoga teksta priznaje da je isključivi krivac za probleme i da slične prestupe neće ponavljeti u oba programa je ugradena zaštita (na Ekranskom editoru" prilično komplikovana) koja otežava izmenu programa u cilju brisanje ili zamene imena autora Problem sa Ekranskim editorom rešavate ako otkucate nezašticenu verziju iz Računara 4 dok se za DIM i MAT morate snalaziti na neki drugi način programi su na primer ugrađeni u igru Ziul koja ih uspešno inicijalizuje pogledajte kako!

(DR)

mašinska veza

Bez željа za polamikom jedno ja sigurno jedan od bitnih momenata u donošenju odluke je i činjenica da baš tej računar imamo na raspolaganju i de baš taj programski jazik znamo U ogromnom broju slučajeva to su „spaktrum" i bajzik Da li to znači da valiki numarički problam traba da se ostavi za naka sretnija vramane ili da neko praoblmnija sortiranja traba naprosto zaboraviti Svekako ne! Naravno neozbiljno bi bilo da poslove koji bi praznojili i valike računere prapuštamo „igračkama" ali i jos neozbiljnija da arčimo vreme skupih sistema i da na njima u nedogled proveravamo svoja zamisli testiramo algoritme i radimo sve ono što sa po prirodi stvari radi ugodnija i konfornije u tišini svoga stana Ako ja vač tako, proiziiezi da ni bejzik nije tako los programeki jazik i da iako nija baš zasnovan na savramanim principima programske nauka moža veoma dobro da posluži mnogim zadacima interaktivnost ja njagovo najjača oružja — mogućnost intarvancija u svakom trenutku pruža mnoga pogodnost! Kada se idaja provare dobiju test razultati i optimizuju algoritmi nija nikakav problam preći na bilo koji drugi jezik koristaći sva njagova dobra strane (o ovoma sa čak moža voditi račune i od samog početka)

Zajedno su jači

Osnovna zamarka bejziku „epektruma" ja njegova sporost, a prevodioci za bajzik su u nejvećam broju slučejeva takvi da u tom domenu na daju velike pobolјšanja posebno kada ja probiam numarička prirode Drugi nedostatak (ali na samo bejzika) je činjenica da mnoga sistemeka rutina na rede kako bi mi to želeli e nija redak slučaj ni da nailazimo na greška eutora eietamekih programa Ali ako žalimo da sa nake trigonomatrijska funkcije ili čitava jednačina računa po nakom nešam algoritmu neophodno je da program nepišemo u masinakom jaziku i da ga považamo se bejzikom Kod nakih računare, to ja već obezbeđano, ali je kod „apektruma" potrebno, pra svege imeti program za povezivanje

Kada mašinski program nema uiazno-izlaznih valičina, probiam, praktično na postoji ali ako ja mašinakom daiu programa potrebno pranati vrednoati nakoliko promenijivih i iz njaga rezultat vratiti nazad u bejzik i da pri tom redimo sa raalnim brojevime onda se mora dopisati mašinski program koji to omogućuje Uzmimo na primer da ja potrebno sumirati naki red FOR-NEXT petlje na „spaktrumu" radi ralativno sporo gubi ea vrama na intarpretaciju

Znači, to je interaktivni softver!

i ima razona da takav posao, pogotovu ako sa u nekom programu često obavija, prapustimo mešincu Za ubrzavanje programa često ja dovoljna samo mele intarvencija na kritičnom mestu i nije neophodno sve pisati u napreglednim kodovima mašinskog jezika Uostalom staro je pravilo da je lanac onoliko jak koliko ja jaka njegova nejslabija karika Tako ja i program onoliko brz koliko ja brz njegov najsporiji deo

U prilogu br 1 dat je polazni bejzik program koji ćamo kasnija transformisati Taj program račune šestostruki zbir prvih 1000 članova rede čiji ja opšti član

$$A_n = 1/n^2$$

Sumiranje ovog reda trabe, naravno, obaviti počav od nejmanjag člane, jer bi se u suprotnom, doblo mnogo netačniji razultat Sabiranja malih brojeva sa velikim „istiskuja" cifra razultata i gubi sa na tačnosti Zato indaks patija počinja od 1000 i opede

Rezultat programa (parcijalni zbir) iz priloga br 1 trabalo bi, keda bi sa uzeo znetno veći broj sabirake, da buda jednak kvadretu broja Pi Na žalost hiljadu članova dovoljno ja za samo grub rezultat i očigledno ja de ze računenje kvadrate broje Pi na možamo koristiti ovakav algoritam Ali to nija razlog da odustanamo od primera Ako program uneseta u vaš „spektrum" i izvršita ge dobićeta rezultat posle 15 sekundi Moža li to istim algoritmom brža? Može evo kako

Prenošenje vrednosti

Da bismo rešili problam prenosa argumenata i rezultata iz bejzika u mešinac i obrnuto treba najpre da se podsatimo kako „spektrum" beleži promenijiva Sistamske promenljiva VARS (vrednost na adresi 23627 i 23628) sadrži adresu memorije od koje se smaštaju promenljive programa koji se nalazi u računeru Na prvoj adrasi, koju pokazuje VARS nalazi se prvo slovo imene prve promenljive zatim sledeća slovo i tako do poslednjag a potom pet bajtova zauzima sama vrednost Kada naredimo, PRINT X računar u zoni promanijivih traži „X" i kada ga pronađe, prikazuja decimalni pravod patobajtnog zapisa koji iza ozneke „X" sledi u memoriji Redosled promenljivih ja onakav kako sa u programu pojavljuju Zapis a i mesto ne kome sa pamte stringovi elamenti nizova i matrica i indeksi petlji nešto je drugačije resen i ovde o njima neće biti reči Detalji sa mogu naći u umetku „Sva spektrumove rutina"

Dakle ako u programu u prvoj liniji napišamo X=0 (sama brojna vrednost nije od značaja za njan položaj u memoriji) tada se PRINT PEEK(23627)+256*PEEK (23628) dobljamo adrsau u mamoriji na kojoj se nalazi počatak promanijiva X. Neka je ta adresa ADR Vrednost promenljive X biče, ma kako de nastavimo program, uvak u pet bajtova počav od ADR+1 Ako, kao sledeću naredbu napišemo Y=0, onda ća sa stalno na pat bajtova, počav od ADR+7, nalaziti vrednoat druga promenljiva

Dok jedni amatraju da niau ništa uradili ako u toku dana na napišu bar nekoliko „kila mašince“, drugima je ispod čaati da pišu programe na bilo kom jeziku osim na prologu (ili bar paskalu). Neko ća reći: ava je to jedno iato. Ipak, da li se avaki problem može rešiti na avakom jeziku na jednako dobar način? Kako mantalitet programera utiča na izbor „oružja“? Koliko sam problem određuje primenu ovog ili onog prevodioca, ovog ili onog interpretera? Povezivanje mašinskih rutina i bejzik programa često može biti veoma koriano. Kada ja potrebno da „mašinac“ nešto računa, a da argumenta računa možamo lako da kontrolišamo i da ae rezultat računa vrača u bejzik, tada treba rešiti probleme prenosa. Malo mašinakog koda, kao i obično, lako rašava problam.

```
Prilog br.1: TEST PROGRAM

10 Y=0
20 FOR N=1000 TO 1 STEP-1
30 Y=Y+1/(N*N)
40 NEXT N
50 Y=6*Y:PRINT Y
```

Prilikom unošenja u računar primera 1 i 3 treba imati na umu da „spektrum“ u naredbama dodele zahteva službenu reč LET pa zato, umesto Y=0, treba pisati LET Y=0

```
Prilog br.2:Prenosenja argumenata iz
            bejzika u masinski deo i
            rezultata nazad u bejzik
D800                 1        ORG   55000
                     2 ;
                     3 ;PRVA PROMENLJIVA
                          NA STEK
                     4 PNS
D8D8 2A485C          5        LD    HL,(238
27)
D8DB 23              6        INC   HL
D8DC CD8433          7        CALL  #3384
D8DF C9              8        RET
                     9 ;
                    10 ;DRUGA PROMENLJIVA
                          NA STEK
                    11 DNS
D8E0 2A485C         12        LD    HL,(236
27)
D8E3 010700         13        LD    BC,7
D8E6 09             14        ADD   HL,BC
D8E7 CD8433         15        CALL  #3384
D8EA C9             16        RET
                    17 ;
                    18 ;SA STEKA U TRECU
                         PROMENLJIVU
                    19 SST
D8EB CDBF35         20        CALL  #35BF
D8EE EB             21        EX    DE,HL
D8EF 2A485C         22        LD    HL,(238
27)
D8F2 010D00         23        LD    BC,13
D8F5 09             24        ADD   HL,BC
D8F6 EB             25        EX    DE,HL
D8F7 010500         26        LD    BC,5
D8FA EDB0           27        LDIR
D8FC C9             28        RET
```

Sva računanja „spektrum" obavlja pomoću kalkulatora sa pokratnim zarazom u koji se ulazi sa RST&28, a čija se funkcije koriste proato ređanjam njihovih šifri. Sve oparacija dafinisana su nad brojem koji se

```
Prilog br.3: TEST PROGRAM
             (bejzik deo)

10 N=1000:A=6:Y=0
20 RANDOMIZE USR 50000
30 PRINT Y
```

```
Prilog br.4' TEST PROGRAM
                  1 ; M/C DEO PROGRAMA
                  2 ;
C350              3        ORG   50000
C350 CD08C3       4        CALL  DNS
C353 CD53C3       5        CALL  PNS
C356 EF           6        RST   #28
C357 C402         7        DEFB  #C4,2
C359 A00          8        DEFB  #A0,1
C35B C531         9        DEFB  #C5,49
C35D 04A1        10        DEFB  4,#A1
C35F 0105        11        DEFB  1,5
C361 10E5        12        DEFB  16,#E5
C363 A103        13        DEFB  #A1 3
C365 31          14        DEFB  #31
C366 3708        15        DEFB  #37,8
C368 F302        16        DEFB  -13,2
C36A E404        17        DEFB  #E4,4
C36C 38          18        DEFB  #38
C36D CD6DC3      19        CALL  SS3
C370 C9          20        RET
```

nalazi na vrhu steka kalkulkulatora, pa je potrebno da promanljivu iz bajzika pre nego što pozovemo kalkulator postavimo na vrh njegovog steka Na steku važi uobičajeno pravlio poslednji unutra — prvi napolje U ovakvim okolnostima najjednostavnije prenošanja vrednosti promenljive na stek kalkulatora sastoji se u konšćenju rutina iz ROM-a & 33B4, koja pet bajtova počev od adrese koja se nalazi u HL registar paru smašta na vrh steka kalkulatora. Ona, usput, radi još mnogo neophodnih stvari kao što je testiranje da li na steku ima još mesta za nove podatke gda se nalazi vrh steka, itd) Suprotan postupak prenošenja vrednosti sa vrha steka kalkulatora u zonu promenljivih obavlja se preslikavanjem (LDIR) pet bajtova pri čemu se u DE registar paru nalazi adresa na koju se preslikava a u HL adresa vrha steka kalkulatora Ovaj podatak daja rutina iz ROM-a na & 35BF a adrasu memorija u koju podatak pranosimo dobijamo uvidom u sadržaj sistemska promanljiva VARS i dodavanjem odgovarajućeg broja bajtova Ako su sve promanljive, ili bar prve tri, jednoslovne, tada treba dodati 1 za prvu, 7 za drugu, 13 za treću itd

Veza sa „mašincem“

Ovaj postupak realizovan je u asembierskom programu datom u prilogu br. 2 Program je nezavisan od mesta učitavanja Jedino treba zapamtiti da ako ga unesamo na adresu xxxxx tada sa CALL xxxxx (CALL PNS) dobijamo vrednost prve promenljive iz bejzika na vrhu steka kalkulatora, sa CALL xxxxx+8 (CALL DNS) dobijamo vrednost druge promenljive iz bajzika na vrhu steka a sa CALL xxxxx+19 (CALL SST) sa vrha steka kalkulatora vrednost prepisujamo u trećeimanovanu promanljivu bejzika (uz uslov da su sve tri jednoslovnog imena) Uz mala modifikacija ovi bi se programi mogli višestruko proširiti i uskladiti sa drugačijim zahtevima

Primer iz priloga br 1 može se ubrzati više od dva puta ako se sumiranje obavi u mašinskom jeziku U bejziku bi ostalo veoma malo. postavljanja polaznih vrednosti poziv mašinskog programa i štampanja rezultata Naravno da se i ovo moglo poveriti masinicu ali tada bi za svaku promanu morali da menjamo program a to nije cilj Deo programa u bejziku izgleda kao u prilogu br 3 Ovde je bitno zapamtiti da moramo zauzeti početna mesta za prve tri promenljive, od kojih prve dve predstavljaju ulazna veličina za mašinski deo programa, a treća je izlazna vrednost. Adresa mašinskog potprograma je proizvoljno odabrana i može se po želji menjati

Asemblerski listing mašinska sekvence dat je u prilogu br 4 Za njeno razumevanja neophodno je poznavanja „spaktrumovog'' kalkulatora i ovde se na toma naćemo zadržavati Ipak treba reći da se pri korisćanju kalkulatora mora dobro paziti koje interne memorija on koristi kod pojedinih funkcija Na primer kod računanja korena kalkulator koristi MO i Mi i ako se u njih nesto spremi pa zatim pozova računanje korena posla toga ćemo biti iznenađeni sadržajem koji tamo nađemo Korisno bi bilo za svaku kalkulatorsku funkciju zapisati koja interna memorija koristi i njih izbegavati Ovo se iz disasembiiga „spektrumovog“ ROM-a jesno vidi

Traganje za kracim putevima može da bude veoma zanimljivo i pruža mnoge mogućnosti Na opisan način „spektrum'' bi se mogao naučiti da računa brža, tačnija ili čak da se promeni način zapisivanja pojedinih promenljivih i tako proširi opseg i broj značajnih cifara do željenih granica Nije probiam dodati bejziku „spaktruma'' funkcija koje nama, a i dalje ostajamo u interaktivnom jeziku u koma u svakom trenutku možemo da manjamo ono što smatramo da je potrabno Uz izvesnu doradu mogla bi se promaniti sintaksa i formirati naredba u bejziku tipa CALL(45543:×1,×2,. ;y1,y2) koja bi mašinskom programu na adresi 45543 kao ulazna argumente siala vrednosti promanljivih x1 x2 , a iz nja aa u bejzik rezultati smeštaii u promenljiva y1, y2 . Da vam ovo možda na liči na fortran?

Ninoslav Čabrić

Škola logičnih igara (1)

volite li paskal?

Paskal program se sastoji od nekoliko sekcija. Prva od njih identifikuje program i sastoji se od jedne jedina naredbe na primer:

program proba (input, output);

Ovom naredbom smo naglasili da je ime programa koji pišemo proba i da on ima ulazne i izlazna veličine; u programu će se dakle koristiti naredbe read i write. Simbol ';' na kraju reda je uobičajani separator instrukcija na paskalu; obaveza da se ovaj simbol stavi između svake dve naredbe je omogućila da se bilo koja konstrukcija proteže u više redove mogli smo da smo smatrali da to ima nekog smisla napisati prethodni red i kao

program
proba (inp
ut, output);

Deklaracija promenljivih

Iza imena programa nailazi odeljak za deklarisanja konstanti i promenljivih. *Svaka* promenljiva koja se koristi u okviru programa *mora* da se deklariše pri čemu se navodi njeno ime i tip. Osnovni tipovi promenljivih su celobrojna (integer) racionalna (real), logičke (Boolean) i alfabatske (char). Tako se iza reda *program proba (input output)* mogla pojaviti konstrukcija.

```
const pi =3.14159
var i,j  integer;
r1, r2:real;
flag:Boolean;
slovo:char;
```

U programu koji će slediti reč 'pi' je ekvivalentna zamena za broj 3.14159 'i' i 'j' su celobrojna 'r1' i 'r2' racionalna 'flag' je logička, a 'slovo' alfanumerička promenljiva (u paskalu alfanumeričke promenljive mogu da „zapamte" samo po jedno slovo tako da bi *slovo=ABCD'* bilo ekvivalentno sa *slov;:='A'*)

Lepa osobina paskala je što nismo ograničeni samo na osnovna skalarna tipova. Možemo na primer, da uvedemo promenljivu tipa *boje* koja će imati vrednosti belo, crno, zeleno ili žuto(primetimo da *bi:¤ crno* nije ekvivalent bejzik naredbe *bi=„crno"* jer se u drugom slučaju promenljivoj bi dodeljuju slova *c, r, n* i *o*, dok se u prvom promenljivoj bi dodeljuje vrednost *crno* koja je jednako dobra kao i svaki drugi broj). Za definisanje specijalnih tipova je odgovorna *type* sekcija koja se nalazi između *const* i *var*. Na primer

```
type niz = array (0 .100) of real,
boja = (belo  crno  zeleno  žuto);

var A niz,
     b1  b2  b3· boja,
     i  j  k integer,
```

Ovom smo sekcijom definisali 7 promenljivih. A je niz koji bi se u bejziku dobio primenom naredbe DIM A(100). Primetimo međutim da se indeksi bilo kog niza u bejziku kreću između 0 i nakog *n* dok smo u prethodnom primeru mogli da napišemo *niz=array [50 ,150] of real* čime bi se indeksi niza A kretali između 50 i 150 a ne između 0 i 100. Što se tipa 'boje' tiče u glavnom programu ćemo moći da pišemo *b1 =crno* ili *if b1=b2 then* ali će naredba *b3:=ljubičasto* izazvati grešku jer nismo predvidali da je ljubičasta jedna od boja. Posebno je zgodno što deklaracijom *type boje* nismo samo predvidali imena boja već i njihov redosled uz gornju deklaraciju je belo „najmanja" a žuto „najveća" boja tako da bi *if žuto zeleno* dalo odgovor *true*

Procedure i funkcije

Iza deklaracija konstanti tipova i promenljivih (nismo pomenuli mogućnost definisanja labela jer u paskalu nećemo koristiti naredbu goto niti mogućnost definisanja složenih struktura podataka kao što su skupovi i slogovi) sleda procedure i funkcije. Svaka procedura ili funkcija je sama za seba mali paskal program koji ima zaglavlje argumente deklaracije definicija svojih funkcija i naravno, izvršni deo. Na primer

```
slika 1:

ISO-Pascal compiler V. R1.00

   0 - program faktorijel(input,output);
   0 - var n,y:integer;
   0 -
   0 - procedure fakt(n:integer;var f:integer);
   1 - var i:integer;
   1 - begin
   1 -      f:=1;
   1 -      for i:=1 to n do f:=f*i
   1 - end;
   1 -
   0 - begin
   0 -    write('Unesi n '); readln(n);
   0 -    fakt(n,y);
   0 -    writeln(n:3,'!= ',y:6) (* n:3 znaci da se
   0 C                            broj n ispisuje
   0 C                            u tri kolone. *)
   0 - end
   0 -
   0 -
0 Compilation error(s)
Code size = 102 bytes
```

Na slici 1 je prikazan kratak paskal program koji izračunava faktorijal nekog broja. Redni deo posla obavlja procedura *fakt* koja ima ulaznu celobrojnu veličinu *n* i izlaznu veličinu *f* istog tipa. Primetimo da se, u okviru navođenja argumenata procedure, sve veličina koja će u toku njenog izvršavanja menjati vrednost moraju označiti kao *var*; da smo izostavili ova tri slova procedura ne bi mogla da promeni vrednost jednog od argumenata pa tako ni da dojavi glavnom programu rezultate svoga rada!

Procedura *fakt* ima lokalnu promenljivu i. Ukoliko niste sasvim sigurni šta su lokalna promenljiva pogledajte tekst „Funkcija potprogrami procedura" u „Računarima 7", ukratko vrednosti lokalne promenljiva važe samo u toku izvršavanja same procedure, dok se izvršavanjem naredbe *i:=1* u proceduri ne bi promenila vrednost promenljiva i koja je definisana u okviru glavnog programa

```
slika 2:

ISO-Pascal compiler V. R1.00

   0 - program faktorijel(input,output);
   0 - var n:integer;
   0 -
   0 - function fakt(n:integer):integer;
   1 - var i,f:integer;
   1 - begin
   1 -      f:=1;
   1 -      for i:=1 to n do f:=f*i;
   1 -      fakt:=f
   1 - end;
   1 -
   0 - begin
   0 -    write('Unesi n '); readln(n);
   0 -    writeln(n:3,'!= ',fakt(n):6)
   0 - end.
   0 -
   0 -
0 Compilation error(s)
Code size = 164 bytes
```

Umesto procedura za izračunavanje faktorijela smo mogli da koristimo funkciju kao na slici 2. Funkcija u principu ima više ulaznih veličina i samo jednu izlaznu koja se dodeljuje imenu same funkcije. Pošto je poslednja naredba funkcije *fakt* upravo *fakt:=f*, naredba glavnog programa *write (fakt(n)* će na ekranu ispisati vrednost faktorijela broja *n*. Da bi paskal kompajler mogao da proveri ispravnost ovoga ispisivanja kao i ispravnost naredbi tipa *rezultat:=fakt (n)*, neophodno je pri deklaraciji funkcija napisati i tip rezultata koji ona vraća, otuda ono *function fact( ) integer*

Izvršni deo

U paskalu postoji jedna na prvi pogled čudna konvencija bilo koja procedura funkcija petlja ili neka druga struktura uključujući i sam glavni program, sastoji se od jedne jedine naredbe. Jedna naredba je jasno sasvim nedovoljna da bi se bilo šta obavilo pa se umesto neke izvršne rečenice koristi konstrukcija *begin end*. Kada paskal kompajler analizira neku strukturu i očekuje izvršnu naredbu, pronađeno *begin* će izazvati izvršavanja svih naredbi do odgovarajuće naredbe *end*. U programu sa slika 2 glavni program ima nekoliko izvršnih naredbi koja su međusobno razdvoje-

Čovek, kažu, najbrže nauči da pliva kada ga bacite u vodu. Slično je i sa programskim jezicima — učimo ih tek onda kada su nam potrebni. Primeri programa kojima ćemo propratiti našu školu logičkih igara, s kojom počinjamo od sledećeg broja i sledeći nastavak „Putovanja u središte ROM-a" pisani su na paskalu, jer smo zaključili da standardni bejzik nije dovoljan za jednostavnu ilustraciju tehnika o kojima govorimo; učinilo nam se, osim toga, da će paskal, kao dobro standardizovan jezik, predstavljati prihvatljivo rešenje za vlasnike raznoraznih međusobno nekompatibilnih kompjutera. Cilj naših škola, međutim, nije kucanje gotovih programa već razumevanje principa njihovog rada. Zbog toga ćemo posvetiti pažnju osnovnim osobinama paskala bez ambicija, naravno, da zamenimo daleko kompletniju školu ovoga jezika koju planiramo za jedan od sledećih brojeva „Računara".

ne simbolom ';' i koje su smeštene između *begin* i *end* čineći kontrolnu strukturu koju nazivamo *sekvenca*

Osim sekvence za struktuirano programiranje su potrebni ispitivenje i petlja. Ispitivenje se realizuje primenom konstrukcije *if ... then ... else* koju znamo iz bejzika. Razlika je zaiste mala: ukoliko logički iskaz iza *if* ima vrednost *true* biće izvršena *jedna* naredba koja se nalazi iza *then* dok će u slučaju da iskaz ima vrednost false biti izvršena *jedna* naredba iza *else* (else sekcija se jesno može i izostaviti). Umesto te naredbe se može naći reč *begin* i iza nje čitava sekvenca naredbi (u kojoj smeju da se nalaze i nova ispitivenja) koja se završava sa *end*. Posebno vas upozoravamo na jednu početničku grešku koja može da vam donese mnogo glavobolje

if a=b then; write ('Jednaki su');

Simbol ';' koji smo istakli u prethodnoj naredbi je kao što smo rekli *separator* instrukcije. On je stavljen iza *then* i samim tim predstavlja kraj čitave *if... then ... else* struktura. Ukoliko je 'a jednako b' biće izvršen *deo te konstrukcije* koji se nalazi iza *then* što znači da neće biti izvršeno ništa pa se na ekranu *neće* pojaviti željeni tekst 'Jednaki su'!

Paskal podržava tri vrste petlji: *while-do*, *repeat ... until* i *for ... do*. Prva petlja je univerzalna: iza while se piše neki logički uslov a iza *do* jedna naredba (ili *begin ... end*) koja se izvršava *sve dok je uslov ispunjen*. Iza *until* se piše logički uslov i računar će izvršavati naredbe između *repeat* i *until sve dok se taj* uslov ne ispuni. *For ... do petlja je relativno slična* *FOR-NEXT* strukturi na bejziku s tim što STEP može da bude samo 1 ili −1. Tako ćemo umesto FOR I=1 TO 100 pisati *for i:=1 to 100 do (naredba)*, a umesto FOR I =100 TO I STEP −1: *for i:=100 downto 1 do (naredba)*. Brojač u petlji može da bude promenljiva bilo kog tipa osim racionalne što znači da bismo mogli da napišemo *for boja:=crno to žuto do* ako smo prethodno definisali tip *boje*. Na slici 3 je dat primer funkcije za računanje faktorijela koja koristi svaku od tri pomenute vrste petlji

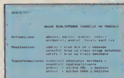
```
slika 3a

 4 0 - function fakt(n:integer):integer;
 5 1 - var i,f:integer;
 6 1 - begin
 7 1 -     f:=1;
 8 1 -     for i:=1 to n do f:=f*i;
 9 1 -     fakt:=f
10 1 - end;


 4 0 - function fakt(n:integer):integer;
 5 1 - var i,f:integer;
 6 1 - begin
 7 1 -     f:=1;i:=1;
 8 1 -     while i<=n do begin f:=f*i;i:=i+1 end;
 9 1 -     fakt:=f
10 1 - end;


 4 0 - function fakt(n:integer):integer;
 5 1 - var i,f:integer;
 6 1 - begin
 7 1 -     f:=1;i:=1;
 8 1 -     repeat
 9 1 -        f:=f*i;
10 1 -        i:=i+1
11 1 -     until i>n;
12 1 -     fakt:=f
13 1 - end;
```

Brojni izrazi se u paskalu pišu kao i u bejziku uz sličan prioritet računskih operacija. Za dodeljivanje vrednosti promenljivima se, kao što vidimo, koristi ':=' koje zamenjuje LET u bejziku. Tako je *a:=3* naredba koja dodeljuje vrednost 3 promenljivoj *a*, dok je *a=3* deo logičkog izraza kojim se ispituje da li je sadržaj promenljive a broj 3. Logički izrazi se pišu u sklopu *if* naredbe ili pri računanju sa logičkim promenljivima (tip *Boolean)*. Zanimljivo je da tvorci paskala nisu najsrećnije rešili prioritet logičkih operacija tako da treba pisati *if (a=3) and (b=4) then ...* a *nikako if a=3 and b=4 then*

Procedure i funkcije se pozivaju jednostavnim navođenjem njihovog imena i spiska argumenata u zagradi. Tvorci paskala su nam obezbedili nekoliko standardnih funkcija koje su, zajedno sa kratkim opisima delovanja, navedene na slici 4. Od ugrađenih procedura posebno su važne *read*, *readln*, *write* i *writeln*; iza svake od njih se navodi spisak promenljivih i konstanti koje se nalaze u zagradi i razdvojene su zarezima. Razlika između *write* i *writeln* je u tome što posle izvršavanja prve kurzor ostaje u istom redu (kao da smo u bejziku napisali PRINT "ABCD";) dok druga, kao što joj i ime govori (write line), izaziva prelazak kurzora u sledeći red. Autori paskal kompajlera za razne kućne računare su ovaj jezik opremili dodatnim procedurama za crtanje po ekranu i proizvođenje zvuka koje su opisane u okviru uputstva za upotrebu samog kompajlera

Ilustracije: Miša Marković

Paskal kompajleri

Paketi koji se nazivaju paskal kompajleri obično se sastoje od editora koji omogućava unošenje izvornog teksta programa i njegovo docnije ispravljanje, kompajlera koji prevodi taj izvorni tekst u mašinski program ili (često) u takozvani „p kod" i (eventualno) *rum time interpretera* koji mora da se nalazi u memoriji da bi se program preveden na *p kod* izvršavao. Najviše će vam truda biti potrebno da ovladate editorom; kada uz njegovu pomoć pripremite program, izdacete komandu poput *compile* i on će biti preveden a zatim sa *run* ili *go*, i startovan. Prevođenje i startovanje ćete morati da ponavljate posle svake, pa i najmanje ispravke programa

Pročitavši ovaj tekst bićete u stanju da razumete rad svih primera koje pripremamo za našu školu logičkih igara, ali ćete i dalje imati problema sa pisanjem samostalnih paskal programa. Najbolje je da pokušate da otkucate program za „Kalah" i da ga prevedete. U kucanju ćete, naravno, zaboraviti da otkucate poneku tačku i zarez, pisati for i:=1 to n, a ne for i:=1 to n *do*, zaboravljati dvotačku ispred jednako i slično. Tražeći ove greške naučićete osnove paskala i uz malo dobre volje početi da pišete samostalne programe. To će biti pravo vreme da se uz malu pomoć sledećih brojeva „Računara" upoznate sa ostalim svojstvima ovog zanimljivog jezika

Dejan Ristanović

plavi koverti iz računara

Obrada ličnih dohodaka

Računari u poslovnoj primeni

Izbor obrade ličnih dohodaka za prvu temu naša serija o poslovnoj primeni računara možda i nije najbolji. Međutim, ako imamo u vidu da su gotovo svi veliki računski centri krenuli upravo sa obradom ličnih dohodaka kao prvom postavljenom aplikacijom, nema razloga da ne ukažemo na mogućnost primene kućnog računara baš u toj oblasti. Izbor teme uslovljen je prvenstveno činjenicom da većina čitalaca zna šta su to lični dohoci i da tu nije potrebno preširoko objašnjavanje problema. Dovoljno je da se postavi zahtev, pa da većini bude jasno o čemu se radi.

Projektni zahtev

Izvršiti obradu ličnih dohodaka za radnu organizaciju koja u svom sastavu ima više OOUR-a, sa oko 500 radnika i sa mestima stanovanja u različitim opštinama pa i republikama. Obradu izvršiti tako da se kao rezultati dobiju:

— izveštaj radniku o obračunu ličnog dohodka — „koverat"
— sve virmanske uplatnice koje se javljaju kao obaveze OOUR-a prema društvu i kreditorima
— sve rekapitulacije virmanskih uplatnica
— analitički izveštaji kreditorima
— statistika ličnih dohodaka (kao izveštaj RAD-1 i slični)
— mogućnost izrade godišnjeg izveštaja za SIZ PIO (izveštaj M-4)

Obradu izvršiti na personalnom računaru sa sledećom konfiguracijom:

— računar sa 64Kb
— dve disketne jedinice maksimalnog kapaciteta po jedinici do 300Kb (poželjno što manje)
— serijski štampač sa oko 100 znakova u sekundi

Štampa „koverta"

Kao što je već rečeno u prethodnom članku, usko grlo za primenu kućnih računara u radnim organizacijama predstavlja relativno skromna brzina raspoloživih štampača. Stoga ćemo prvo i analizirati vreme potrebno da se obavi potrebna štampa pri obradi ličnih dohodaka.

Štampa odgovarajućeg „koverta" — izveštaja radniku o izvršenom obračunu ličnog dohodka, kao i o izvršenim obustavama predstavlja svakako onaj deo štampe koji će zahtevati i najviše vremena. Kako se ovakav dokument štampa za svakog radnika, to ćemo proceniti vreme potrebno za štampu samo jednog izveštaja. Pri tom treba imati na umu da je poželjno štampu vršiti na unapred pripremljenom (predštampanom) obrascu, kako bi se izbeglo gubljenje vremena na štampi standardnih opisa sadržaja pojedinih podataka. Ovo nije nikakvo ograničenje, već jednostavno zahtev koji se postavlja i pri svakoj ozbiljnijoj obradi na velikim računarima. Ovaj izveštaj treba da sadrži: matični broj radnika, prezime i ime radnika, mesec obrade, broj bodova radnika po rešenju, plansku vrednost boda, procenat ostvarenja, časove rada raščlanjene prema vrstama, obračunati neto i bruto lični dohodak, minuli rad, sve obustave po njihovim vrstama sudsko-administrativne zabrane, akontacija, kredit, sindikalnu i partijsku članarinu, te iznos za isplatu.

Pored ovih podataka, koji se mogu smatrati obaveznim, poželjno je da se nađu i podaci o svakom obustavljenom kreditu (naziv kreditora i trenutni saldo kredita), kao i poimenično navedeni svi doprinosi koje je radnik platio iz svog ličnog dohotka. Mada ovaj poslednji zahtev predstavlja čak i obavezu prema ZUR-u, samo mali broj radnih organizacija sa velikim sistemima za obradu podataka ima ovaj način izveštavanja, te ga u našem slučaju možemo i zanemariti, jer bi nam štampanje teksta za objašnjenja (na primer „doprinos SIZ-u za penzijsko i invalidsko osiguranje po stopi od ") oduzelo izuzetno mnogo vremena, tim pre što ovakvih doprinosa ima poprilično. Ako saberemo prosečan broj znakova koje je potrebno obavezno prikazati dobićemo oko 100 znakova, a ukoliko želimo i prikaz kreditora broj će biti oko 150 (ovde nam na ruku ide i novi propis da se svi iznosi štampaju bez prikazivanja para). Međutim, ovako mali broj znakova nas ne sme zavarati. Naime, ako raspolažemo sa štampačem od 100 znakova/sekundi, to još uvek ne znači da ćemo čitav „koverat" odštampati za 1,5 sekundi.

Podatak koji proizvođači štampača daju je broj znakova u sekundi, jer je on interesantan za međusobna poređenja, i ima svoju punu vrednost u slučaju da se štampaju redovi koji sadrže maksimalan broj znakova koje je moguće smestiti u jedan red. Ukoliko pak red nije pun, a u našem slučaju je pre „prazan" nego pun, za nas je od bitnog značaja vreme potrebno da se papir pomeri za jedan red. Ovaj podatak nije dostupan, ali ga je lako eksperimentalno proveriti na raspoloživom štampaču. Kod pogodno projektovanog „koverta" čitavu štampu je moguće postaviti u 40 kolona raspoređenih u više redova. Na osnovu iskustva, pod ovim uslovom, svaki iole pristojniji štampač sa brzinom od 100 znakova u sekundi može odštampati jedan red, sa skokom na sledeći red za približno 0,5 sekundi. Kako naš koverat nama potrebe da sadrži više od 30 redova, to je teorijski potrebno 15 sekundi za štampu jednog „koverta". Ovako izračunato vreme treba uvećati još za 30 odsto, te konačno dobijamo da je za štampu jednog koverta potrebno oko 20 sekundi. Računajući sa 500 radnika, vreme potrebno za štampu svih koverata iznosi 10 000 sekundi ili oko 3 sata.

Virmani u izveštaju

Štampanje virmana je drugo po obimu. Za razliku od prethodnog slučaja kod „ko-

Iako se u poslednje vreme za kućne računare nalazi i u kući poneki ozbiljniji posao, većina i dalje ostaje da čami neiskorišćena, a novopečeni programeri nisu ni svesni kakvo moćno oruđe imaju u rukama. Kućni računari, međutim, idealni su za malu privredu, a mogu, na određenim poslovima, da nađu svoje mesto čak i u najvećim radnim organizacijama, bez obzira da li u njima već postoji računarski sistem. U ovoj seriji tekstova analiziramo neke značajne mogućnosti primene ličnih računara za potrebe organizacija udruženog rada.

varata" ovde smo oslobođeni razmišljanja o podacima koja je potrebno prikazati, kao i o načinu njihovog prikazivanja. Naime, zakonodavac je propisao oblik ovog dokumenta uključujući obim podataka kao i njihov raspored. Na dokumentu postoji 12 „radnih" redova, dok veličina dokumenta iznosi 24 reda. Maksimalna dužina reda je pri tom 64 znake. Kako se od 12 raspoloživih redova obično koristi 10, a maksimalna dužina reda je obično 60, to je, teorijski potrebno, oko 7 sekundi ili praktično oko 10 sekundi za jedan virman. Broj virmana koji je potrebno odštampati zavisi od organizacione strukture radne organizacije, to jest od broja OOUR-a koji se javljaju kao nalogodavci na ovom dokumentu. Može se reći da je za potrebe doprinosa za radnike i pripravnike, sindikalnu i partijsku članarinu i akontacije potrebno od 50 virmana po OOUR-u. Drugi deo virmana koji je potrebno odštampati odnosi se na kreditore kod kojih su radnici uzeli kredite. Na 500 radnika može se računati sa oko 300 različitih kreditora, te je potrebno odštampati isti toliki broj virmana. To ukupno iznosi 350 virmana po jednom OOUR-u, ili 3 500 sekundi, odnosno oko jedan čas rada štampača.

Treći deo štampe odnosi se na izveštaj koji se šalje kreditorima o izvršenim obustavama. Ovi izveštaji obično sadrže red popunjen maksimalno, to jest sadrži 80 znakova u jednom redu, dok je broj redova po izveštaju teško proceniti. Izveštaj obavezno sadrži zaglavlje koje objašnjava tekst koji sledi ispod i obično zahteva 5 redova. Kako je prosečan broj kredita po radniku maksimalno 2, potrebno je odštampati i 1 000 ovih redova, što čini ukupno 2 500 redova. Kako izvestan broj kreditora kreditira samo jednog radnika, ovaj izveštaj nije potrebno za njega štampati, jer se svi podaci mogu naći na virmanu, pa se može očekivati da je potrebno odštampati oko 2 000 redova za potrebe ovog izveštaja. Sa brzinom štampe od 100 znakova u sekundi jedan red je moguće odštampati, računajući i vreme potrebno za skokove na sledeći red, teorijski za oko 1 sekundu a praktično za oko 1,3 sekunde. Međutim, ovde treba dodati i vreme potrebno za skokove na novu stranicu zbog relativno malog broja redova koji se štampaju na jednoj stranici, tako da vreme koje realno treba uzeti iznosi oko 1,5 sekundi. Na taj način, za potrebe ovog izveštaja potrebno nam je oko 3 000 sekundi, ili nešto manje od jednog sata.

Sva ostala štampa, različiti pregledi nakon ažuriranja matičnih datoteka, liste grešaka, pregledi obustavljenih i neobustavljenih akontacija, izveštaji kao RAD-1 i slični, ne mogu oduzeti više od 1 sat rada štampača.

Ukupno, vreme potrebno za štampu iznosi oko 6 časova. Ako se na ovo doda i vreme potrebno za iščitavanje datoteka, koje su uglavnom sekvencijalne, vreme potrebno za čitavu obradu iznosi oko 8 časova rada sistema.

Organizacija i sadržaji datoteka

Drugi kritičan parametar pri radu sa kućnim računarima je veličina datoteka koje se obrađuju, pri čemu treba razlikovati takozvane matične datoteke od datoteka koje su radne. Pri obradi ličnih dohodaka nužno su potrebne sledeće matične datoteke:

— datoteka radnika
— datoteka OOUR-a
— datoteka kredita
— datoteka kreditora
— datoteka doprinosa
— datoteka samodoprinosa

Analizirajmo sada sadržaj svake od ovih datoteka i procenimo njihovu veličinu.

Matična datoteka radnika

Ova datoteka treba da nam obezbedi sve potrebne podatke o radniku, kao i podatke koje ćemo koristiti pri obradi ličnih dohodaka ili nekim docnijim obradama (na primer, pri izradi obrasca M-4). Osnovni sadržaj ove datoteke mora da obuhvati:

— matični broj radnika u radnoj organizaciji (poželjno je da bude formiran kao broj OOUR-a, iza čega sledi broj iz knjige prijema radnika na rad)
— OOUR u kome radnik radi (pod uslovom da ova šifra nije sadržana u matičnom broju radnika)
— prezime i ime radnika
— lični broj radnika (iz lične karte)
— matični broj SIZ-a PIO
— datum (ili samo mesec) u kome radnik povećava staž za jednu godinu
— staž radnika
— lična kvalifikacija radnika
— potrebna kvalifikacija
— broj bodova po rešenju (ili šifra radnog mesta)
— članstvo u sindikatu
— opština i mesto stanovanja (šifre)
— prosek primanja iz prethodne godine
— primanja u poslednja tri meseca
— kumulativni iznos primanja u toku godine iz redovnog rada
— kumulativni iznos primanja u toku godine na osnovu bolovanja
— broj časova rada u toku godine
— broj časova bolovanja u toku godine
— šifra radnog mesta za priznavanje beneficiranog radnog staža
— vreme provedeno na radnom mestu sa pravom na beneficirani radni staž

Ovako koncipiran sadržaj sloga datoteke radnika može biti smešten na 128 bajtova, što znači da svi podaci za 500 radnika mogu biti smešteni u 64Kb na disketi, ako je datoteka organizovana sekvencijalno. Sa stanovišta obrade ova datoteka može biti organizovana sekvencijalno, ali se ipak preporučuje da se organizuje kao indeksna datoteka sa ključem koji je matični broj radnika u radnoj organizaciji.

Matična datoteka OOUR-a

Broj slogova ove datoteke je jednak broju OOUR-a unutar radne organizacije. Sadržaj datoteke je:

— šifra OOUR-a
— naziv OOUR-a
— žiro račun OOUR-a

Ukoliko radna organizacija nema OOUR-a, ova datoteka ne postoji, već se odgovarajući podaci unose direktno u program.

Veličina ove datoteke je zanemarljiva, a organizacija može biti i sekvencijalna.

Matična datoteka kredita

Ova datoteka mora da nam obezbedi sve podatke o kreditu koji je radnik uzeo, kao i o svim vrstama zabrana koje postoje na njegov lični dohodak. Ova datoteka bi trebalo da sadrži sledeće podatke:

— matični broj radnika
— šifra prioriteta obustave
— šifra vrste kredita
— redni broj kredita u okviru jedne vrste kredita
— partija kredita — obustava
— iznos rate
— osnovni dug
— kumulativni iznos uplata
— datum prve rate
— period plaćanja rata
— broj perioda odlaganja

Ovi podaci se mogu smestiti u 64 bajta, tako da računajući sa prosečno 2 obustave po radniku broj slogova iznosi 1 000, a veličina same datoteke je 64Kb. Organizacija ove datoteke može biti i sekvencijalna, ali ako se izabere indeksna organizacija, ključ datoteke je matični broj radnika.

Matična datoteka kreditora

Kao što je već rečeno, ova datoteka će sadržati oko 300 slogova sa sledećim sadržajem:

— redni broj kreditora
— naziv kreditora
— broj žiro računa kreditora

Ovi podaci mogu se smestiti u 64 bajta, tako da je veličina čitave datoteke oko 20Kb pri sekvencijalnoj organizaciji.

Što se tiče izbora organizacije datoteke, važi isto što i pri izboru organizacije kod matične datoteke radnika, uz napomenu da su ovde izmene ipak ređe. Stoga je ažuriranje ovakve datoteke obično brže ako se radi preko sekvencijalnog uparivanja a ne preko direktnog pristupa.

Matična datoteka doprinosa

Broj slogova koji će ova datoteka sadržati je teško unapred reći jer zavisi od broja opština u kojima rade radnici, kao i od broja OOUR-a u radnoj organizaciji. U svakom slučaju, njihov broj neće preći 200. Sam sadržaj ove datoteke je sledeći:

— redni broj sloga (služi samo kao identifikacija za ažuriranje podataka unutar tog sloga)
— naziv doprinosa
— broj žiro računa na koji se vrši uplata
— procenat za odgovarajući doprinos
— identifikacija da li se doprinos odnosi na radnika ili pripravnika
— oznaku ko vrši plaćanje

I ovi podaci mogu biti smeštani na 64 bajta, tako da nam je potrebno 12Kb za njeno smeštanje. Zbog svoje veličine, kao i načina korišćenja, ove datoteke može biti organizovana sekvencijalno.

Matična datoteka samodoprinosa

Broj slogova unutar ove datoteke je veoma mali, možda svega desetak, a često i manji. Sadržaj ove datoteke je:

— redni broj sloga (služi samo kao identifikacija)
— naziv samodoprinosa
— šifra opštine
— procenat za obračun
— broj žiro računa na koji se vrši uplata

Veličina i ove datoteke je zanemarljiva, a organizacija može biti sekvencijalna.

Proces obrade

Pre nego što pristupimo objašnjenju načina obrade pretpostavimo da je matični broj radnika u radnoj organizaciji formiran tako što se na prvim mestima nalazi broj OOUR-a u kome radnik radi, iza čega sledi redni broj iz matične knjige zaposlenih. Ovo nije neko ograničenje, ali će u mnogome olakšati rad sistema (praktično, biće izbačen iz obrade izvestan broj SORT-ova), kao i naš daljnji opis obrade. Na kraju ovog dela ćemo dati i odgovarajuće izmene koje treba učiniti da bi se mogio raditi i bez ovog uslova.

Na slici 1 je prikazan dijagram obrade ličnih dohodaka, pri čemu su programi označeni sa P1, P2, P3 . . . , matične datoteke sa M1, M2, M3 . . . , radne datoteka sa R1, R2, R3 . . . , a izlazna liste sa L1, L2, L3 . . . U dijagramu nisu prikazani programi koji služe za ažuriranja matičnih datoteka, ali se

oni mogu prikazati ili kao na slici 2 (za slučaj ažuriranja indeksno organizovanih datoteka) ili kao na slici 3 (u slučaju ažuriranja sekvencijalno organizovanih datoteka). Značenje simbola M, P i L je isto kao u prethodnom slučaju. Treba napomenuti da prilikom odlaska radnika iz radne organizacije to treba evidentirati u slogu matične datoteke radnika, ali se slog ne sme ukloniti iz datoteke sve do kraja godina zbog potrebe izrade izveštaja M-4.

Ukoliko je ispunjan uslov o načinu formiranja matičnog broja radnika moguće je prilikom unosa podataka o oblicima rada u proteklom mesecu zahtevati da se to čini u rastućem redosledu matičnih brojava. U tom slučaju program P1 omogućuje unos podataka o oblicima rada i to: broj časova rada u redovnom radu, u noćnoj smeni, prekovremeni rad u redovnoj smeni, prekovremeni rad noću, sate državnih praznika, prekovremeni rad u dane državnih praznika, plaćena odsustva, odsustvovanja sa rada na osnovu refundiranja sredstava (na primer, vojne vežbe), različite vrste bolovanja (90 ili 100 odsto), opravdane i neopravdane izostanke, paušal (ukoliko postoji), procenat kazne, iznos akontacije, iznos za korekcije (više/manje isplaćeno u prethodnom obračunu), procenat ostvarenja itd. Prilikom unosa podataka istovremeno se vrši i logička kontrola unetih podataka, tako da datoteka na izlazu (R1) sadrži samo logički ispravne podatke. Za ovu datoteku dovoljno je 128 bajtova po radniku.

Program P2 vrši uparivanje podataka iz datoteke R1 i matične datoteke radnika formirajući izlaznu datoteku R2 i listu L1 koja, radi kontrole, sadrži sve slogove koji su eventualno neupareni. Izlazna datoteka R2 pored preuzetih podataka iz datoteke R1 proširena je podacima iz matične datoteke M1 (prezime i ime radnika, broj bodova, opština i mesto stanovanja, indikatori za članstvo u SK i sindikatu, kvalifikacija, godine staža, te prosek za izračunavanje nadoknade u slučaju bolovanja), to jest sve one podatke koji će nam trebati za izračunavanje ličnog dohotka. Veličina ove datoteke će biti 128Kb, odnosno svaki slog će biti proširen na 265 bajtova koji neće biti u potpunosti iskorišćeni, ali će nam biti potrebni u toku daljeg rada.

Jedinstven program

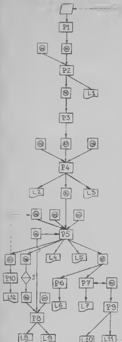
Na osnovu podataka iz datoteka P2 program P3 izračunava lični dohodak radnika u bruto iznosu, formirajući izlaznu datoteku R3. U principu je moguće zameniti programe P1, P2 i P3 jednim jedinim programom, pod uslovom da je matična datoteka radnika organizovana indeksno i da se u toku unosa podataka o časovima rada istovremeno vrši i preuzimanje podataka iz matične datoteke radnika, te i izračunavanje vrednosti bruto iznosa ličnog dohotka.

Program P4 koristeći matične datoteke M2 (datoteke doprinosa) i M3 (datoteka OOUR-a) vrši obračun doprinosa za svaki OOUR, i na izlazu formira izlaznu listu L1 (virmani sa izračunatim doprinosima), listu L2 (rekapitulacije virmana), te izlaznu datoteku R4, koja sadrži i neto obračunati lični dohodak svakog radnika. Ukoliko se želi prikaz svakog pojedinačnog doprinosa na koverti radnika potrebno je na ovom mestu to i uraditi. Međutim to bi znatno povećalo broj bajtova za radnu datoteku te se to praktično teško može ostvariti na disketama kapaciteta reda stotinak kilobajtova (ali svakako, bez većih problema sa vinčestar diskovima). Napomenimo da je moguće i ovaj program uključiti u prva tri programa, u jedinstven program. Međutim na 8-bitnim računarima to je pre naučna fantastika nego realnost, ali na 16-bitnim mašinama lako ostvarljivo. Međutim, veoma je realno očekivati od veštog programera da prva dva programa formira kao jedan program, a da programe P3 i P4 sastavi takođe u jedan jedinstvan program.

Program P5 služi za obračune svih obustava na ličnom dohotku radnika (sudsko-administrativne zabrana, kredite, sindikalnu i partijsku članarinu, akontacije i slično). Za te potrebe koriste se, pored ulazne datoteke R4 i matične datoteke M4 (matična datoteka kredita), M5 (matična datoteka samodoprinosa), M3 (matična datoteka OOUR-a) i M6 (matične datoteke kreditora). Kako je matična datoteka kredita sortirana po matičnom broju radnika, to je njenim uparivanjem sa datotekom R4 moguće na izlazu dobiti radnu datoteku R5, koja bi sadržala iznose obustavljenih kredita, a ako raspolažemo sa dovoljno prostora na disketi (da povećamo slog na 384 bajta, odnosno čitavu datoteku R5 na 192Kb) i sa nazivom kreditora i saldom kredita. Druga izlazna datoteka R6 sadrži sledeća podatka: broj kreditora, prezime i ime radnika, partiju kredita, iznos obustave, saldo kredita, kao i još neke značajne podatke koji se žele saopštiti kreditoru. Slog ove datoteke ne prelazi 64 bajta, tako da možemo računati da njena veličina ne prelazi 64Kb (računajući u proseku sa 2 kredita po jednom radniku).

Godišnja obrada

Izlazna datoteka R7 predstavlja u stvari ažuriranu matičnu datoteku kredita i u obradi za sledeći mesec će biti na mestu ulazne datoteke M4. Veličina ove datoteke je ista kao i datoteka M4, to jest 64Kb.

Slika 1 Dijagram obrade ličnih dohodaka

Izlazna lista L4 sadrži virmanske uplatnice za iznose partijske i sindikalna članarine, kao i iznose samodoprinosa a lista L5 pregled obustavljenih i neobustavljenih akontacija radnika Sa stanovišta angažovanog kapaciteta na disketame ovej program postavlja najveće zahteve Naime ukupna veličina datoteka je oko 440Kb [64Kb (M4)+1Kb (M5)+1Kb (M3)+20Kb (M6)+192Kb (R5)+64Kb (R6)+64Kb (R7)], plus nekoliko kilobajtova za privremeni smeštaj datoteke koja sadrži štampu izveštaja L5 Ukoliko ja datoteka M4 (matična datoteka kredita) organizovana kao indeksna to se gornji zbir moža smanjiti za 64Kb jer bi otpala potreba za formiranjem datoteke R7, a datotaka M4 bi bila ulazno izlazna datoteka u program P5 Ukoliko se ne raspolaže ni sa ovolikim prostorom, program P5 bi morao biti razdvojen na dva nezavisna programa

Program P6 vrši jednostavno izlistavanje ulazne datoteke R5 na unapred pripremljeni koverat (lista L6) Program P7 vrši ažuriranje podataka u matičnoj datoteci radnika manjajući sadržaje polja o kumulativnom iznosu ličnog dohotka radnika u takučoj godini (kako za rad tako i za bolovenje) kumulativnom iznosu broja časova rade i bolovanja te vršečl pomeranje ažurira primanja u prethodna tri meseca Kao izveštaj (L7) javlja se potreban statistički pregled ličnih dohodaka (na primar izvaštaj RAD-1)

Pre ulska u program P8 potrabno ja datoteku R6 sortirati po šifri kreditora Tako pripremljena datoteka, uz korišćenje matične datoteke kreditora (M6) i matične detoteke OOUR-a (M3) služl za izradu virmanskih uplatnica koje se upućuju kreditorima (L8) zajedno se izveštajem o izvršenim uplatama (L9)

Sa ovim bi obrade ličnih dohodaka za jeden mesac bila završena Međutim, potrebne su nam još dva programe za pripremu obrade u sledećem mesecu Program P9 vrši izlistavanja matične datoteke radnika (po potrebi — L10), i obavezno izvaštaj L11, koji u stvari predstavija osnovu za unošenje podataka o redu radnike u sledečem mesecu to jest dokument sa koge će sa nakon unošenja časova rada vršiti obuhvat podatka ze program P1 Program P10 izlistava opciono ili sva kradita radnika ili kredite koji su isplaćeni (saldo nula), kako bi se oni uklonili iz matične datoteke kradita (izveštaj L12)

Konačno treba reči da ja za godišnju obradu potrebno predvideti još jedan program koji bi radio sa matičnom datotekom radnika Cilj ovog programa je da izradi obrazac M-4, te de izvrši potrebna ažurirania u matičnoj datoteci anuliranje odgovarajućih polja kumulativa primanja i časova rada, te izmanu primanja u toku prethodne godine U toku ove obrada vrši sa i izbacivanje slogova radnika koji su napustili radnu organizaciju u toku prethodne godine

Manje vreme obrade

U prethodnom delu dat je jedan od mogućih načina orgenizovanja obrade ličnih dohodaka Predloženo rešenje bez ikakvih pretanzija da je najbolje moguće, ima nekoliko pogodnosti Kao prvo, broj SORT-ova je smanjen praktično na minimum što ima za posledicu znatno smanjanje vremena obrade Mnogo je važnija, medutim, činjenica da pri radu bez SORT-ova imamo mogućnost rada sa datotekama teorijski neograničene dužine Ovo bi imalo svoj puni značaj kada bismo raspolagaii sa tri disketne jedinice, pri čemu bi dve služila za ulaznu i izlaznu datoteku, treća jedinica služila za matične datoteke Medutim naša konfiguracija to ne dozvoljava, jer smo na početku odredili de čemo raspolagati samo sa dve disketne jedinice

Ipak anilzirajmo ovu prednost posmatrajući dijagram obrade sa slike 1 Svi neši programi, osim P2, P4, P5 i P8 imaju po jadnu datoteku na ulazu i izlazu, tako da njihova dužina u odnosu na kapacitet disketne jedinica praktično nema nikakvog uticaja Kod programa P2, gde u obradi učestvuje i matična datotaka radnika M1, problema ne bi trebalo da bude jer dužina obe ulazne datoteka može biti komotno smeštena ne jednoj disketi, dok bi druga disketna jedinica služiia za izlaznu datoteku U programu P4, kod koga učestvuju dve matične datoteke (M2 — datoteka doprinosa i M3 — datoteke OOUR-a) možemo na početku programa učitati direktno u memoriju podatke o vrsti doprinosa i njegovom procentu, iz datoteke M2 datoteku zatvoriti i na njeno mesto postaviti datoteku R3 U toku čitanja te datoteke i izračunavanja neto ličnog dohotka radnika možemo formirati kumulative za iznose pojedinih doprinosa u okviru tebele unutar memorije

Nakon iščitavanja datoteka R3 i formiranja datotake R4 u disketna jedinica se ponovo stavlja datoteka M2 i M3 Sekvencijalnim pražnjenjem formirane tabele i istim takvim čitanjem datoteka M2 i M3 dobijaju se izvaštaji L2 i L3 Problem je nešto složeniji kod progrema P5, jer u obradi učestvuja čak 7 datoteka Medutim, već smo rakii da je moguča ukloniti datoteku R7 ako se datoteka M4 (matična datotaka kreditora) organizuje kao indeksna Datoteka M3 (datoteka OOUR-a) i M5 (datoteka samodoprinosa) veoma su mele i moguče ih je na početku programa učitati u memoriju kompietna, tako de njihovo prisustvo na disketama nije nužno potrebno u toku obrade Na taj način se broj stelno prisutnih datoteka smanjuje na četiri što je još uvek mnogo Ukoliko se pak, odustane od zahteva da se na koverti prikazuje naziv kreditora otpade i potreba za datotekom M6 (matična detoteka kreditora)

Programski paketi

Ako sa na tome ipek insistira, moguća je ujediniti matičnu datoteku kredita M4 sa matičnom datotekom kreditora pre uleska u program P5 što bi imalo za posledicu proširenje podataka u datoteci M4 za naziv kreditora i njegov broj žiro račune Pa i u tom slučaju nam ostaju tri datoteke za obradu Verovatno je jedino rešenja da se na izlaznoj disketi nađe onoliko puta datoteka M4 koliko nam je disketa potrebno za smeštaj čitave izlazne datoteke R5 Resenje nije baš lepo, aii nužda zakon menja Što se tiča programa P8, problema nema, jer se datoteka M3 (datotaka OOUR-a) može učiteti u memoriju na samom početku programa i odatle se mogu koristiti podaci koji su nam potrebni Konačno, treča prednost predloženog načina obrade je u relativno malom broju programa, zbog čega je njihovo održavanje u eksploatacijı veoma olakšano

Ukoliko se iz bilo kog razloga na moža prihvatiti uslov o načinu organizovanja matičnog broja radnika dijagram obrade sa slika 1 moreo bi da pretrpi izvesne promene, uzrokovane potrebom za uvodenjem nekoliko SORT-ova Datoteku R1 bi trebalo sortirati po matičnom broju radnika datoteku R3 po broju OOUR-a a datoteku R4 ponovno po matičnom broju radnika Uvodanje SORT-a ne samo što bi produžilo vrama obrade, vač bi i onamogučilo osnovnu prednost navedenog rašenja da radne datoteka mogu biti neograničene dužine

Konačno, recimo još jednom, cilj ovog članka nija blo de pruži gotovo rašenja za obradu ličnih dohodaka, već samo da ukaže na potancijalne mogućnosti primena kučnih računara u jednoj oblasti gde danes neprikosnovano vladaju mnogo močniji sistemi Autoru je poznato da se danas nude programski paketi za obradu ličnih dohodaka na kučnim računarima, ali nije imao priliku da sa ni sa jednim od rešenja bliže upozna Ovaj članak zato predstavlja i poziv svim zainterasovanima da preko „Računara" upoznaju širi auditorijum sa svojim gotovim rašenjima

Mihailo Karapandžić, dipl inž

ima li programera u avionu

nastavak sa str 14

• Iz vašeg odgovora bi se moglo zaključiti da za pravljenje domaćeg računara do sada nisu angažovani pravi ljudi. Ako bi neko ponudio Elektrotehničkom fakultetu da napravi računar, da li bi kadrovi koji su trenutno tu bili u stanju da u nekoj klasi naprave računar bolji od onih kojima trenutno raspolažemo?

— Siguran sam da bismo mogli

• A za koje vreme i po kojoj ceni?

— Pa mislim relativno brzo Ne zaboravite da bismo moje kolege i ja u takav projekat uložili desetine godina minulog naučnog rada i iskustva A što se cene tiče reći ću vam šta je Mocart rekao kada su ga upitali koliko treba da mu plate za jednu njegovu kompoziciju Ma koliko mi platili, precenićete sadašnji trud i potcenićete moj talenat' Ja mislim da treba dobro platiti kvalitetno delo, ali o vrednovanju naučnog rada bolje da ne govorimo

• U čemu je naša prava šansa kada su računari u pitanju?

— Izlaz iz ekonomske situacije bez primene računarstva nije moguć Recimo da neka radna organizacija treba u roku da odgovori na neki tender iz Afrike ili sa Bliskog istoka Treba graditi, na primer, hiljadu transformatora za određene meteorološke prilike Za to je neophodno imati već gotove programe za projektovanje kretanje cene bakra i gvozdenog lima na londonskoj berzi i niza drugih parametara Rezultati optimizacije treba hitno da pruže odgovor na pitanje pod kojim uslovima ući u taj posao Ako je posao potcenjen radiće se u korist sopstvene štete i „Feni'-čani će imati nove sledbenike, a ako je precenjen — inostrani ponuđač će dati bolje uslove i preuzeti posao Pre ove analize očigledno treba otkloniti greške u uvezenom softveru Sovjeti su prvi poleteli u kosmos zahvaljujući tehnologiji Zapada i sopstvenoj pameti Ni mi u pameti nikada nismo oskudevali

• Kada smo već kod pameti, osvrnimo se i na glavnu primenu računara pete generacije, područje tzv. „veštačke inteligencije" Upravo je „veštačka inteligencije" najviše podstakla maštu pisaca i reditelje naučne fantastike, pred čijim delima mnogi ljudi osećaju strah od „inteligentnih računara" koji su u stanju da samostalno preuzmu kontrolu nad životima običnih smrtnika. Šta vi kao profesionalac kažete, kada će računari moći da misle i samostalno donose odluke?

— Još dosta davno načinio sam program koji je mogao sam sebe da koriguje i u svakom novom prolazu brže daje izlazne rezultate Za njega bi neko neupućen rekao da spada u domen veštačke inteligencije Ali ono što moramo da naglasimo kada se govori o ovom programu i veštačkoj inteligenciji' jeste da računar čini upravo ono što su njegovi programeri predvideli A na pitanje kada će računari moći da misle i samostalno donose odluke kao čovek moj odgovor je — onda kada avioni (koji poput ptica lete) budu počeli da sviju gnezda i nose jaja kao ptice

Najviše smo govorili o programerima Šta biste na kraju rekli o profesiji programera?

— Isto što i o pilotima Nijedan pilot nije napustio letenje po svojoj volji Nije mi poznato da je neki programer prestao da programira To je posao koji zaokuplja celu ličnost i pruža veliko intelektualno zadovoljstvo

* * *

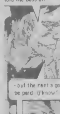
Zahvaljujemo profesoru Slaviću na razgovoru i nadamo se da neće zaboraviti obećanje o saradnji koje je dao za naše čitaoce Posebno cenimo spremnost da našim čitaocima prenese saznanja do kojih je došao višegodišnjim upornim radom Očekujemo uskoro njegove priloge ali i vaša pitanja vezana za računanje na računaru

Razgovor vodila. Nevenka Spalević

Računari i umetnost

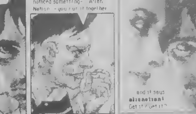
stripoteka na kompjuteru

Prodirući u sve pore čovekovog života i rada, računar nije mimoišao čak ni područja u koma su tradicionalno vladali olovke, pero i mastilo — područje stripova. Računar je napravio tek prvi korak u svet devete umetnosti, ali korak koji mnogo obećava.

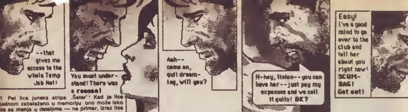

2 Jedna kompletna tabla iz stripa Šeter' Čovek sa crnim konjskim repićem i zapaljenom cigaretom pojavljuje se tri puta Slika u sredini pokazuje koliko je lako neki lik zumirati — načiniti ga po volji većim ili manjim Ubacivanje teksta obavlja se istovremeno

1 Pet lica junaka stripa „Šeter": Kad je lice jednom zabeleženo u memoriju, ono može lako da se menja u detaljima — na primer, izraz lica između napregnute odlučnosti, agresivnog pokazivanja zuba i nagoveštenog osmeha; isto tako, lako je promeniti svetlost i senke, ili pravac u kome je okrenuta zenica

3. Veliki crtež sa umetnutim manjim slikama i crtežima. Ako se crtaču ne dopada poredak pojedinih slikovnih elemenata, on ih može mnogo lakše izmeniti nego prilikom crtanja na papiru. Sa računarom „mekintoš" jedna stvar još uvek ne može da se ostvari: kolorisanje, boje moraju da se nanose rukom

„Sada ću sigurno bankrotirati", rekao je Rik (Rick) Oliver, glavni urednik firme „Prvi stripovi" u gradu Evanstonu, SAD. Pred njim je ležao „Šeter" („Shatter") — prvi strip načinjen na ličnom računaru. „Nikada nisam mogao poverovati da bi neko pomoću „meka" mogao ovako nešto ostvariti".

Pod „mekom" Oliver je, dabome, podrazumevao računar „makintoš". A Majki Saenz (Michael Saenz), crtač „Šetera", proizveo je čitavu priču u slici na svome „meku". Sem svog talenta i svojih ideja, Saenz je morao za tu svrhu da poseduje i dobro poznavanje kompjutera i specijalnog grafičkog softvera „Macpaint".

Na 28 strana Saenz opisuje avanturu „Šetera", policajca iz potpuno kompjuterizovanog 21. veka, koji u svojim letećim patrolnim kolima kreće u potaru za raznim otpadnicima od zakona, čije pletеće bombe sa ugrađenim mozgom pacova ugrožavaju red i zakon.

Jednako dovitljiv kao Šeter morao je sa svojom grafičkom kompjuterskom tablom da bude i njegov tvorac Saenz. Jer crtač iz Čikaga je sa tim prvim profesionalno načinjenim stripom na računaru izazvao pravu revoluciju u svojoj branši. „Više od četrdeset godina crtači stripova koristili su isto oruđe: olovku i pero, mastilo i tehniku prskanja. A pre tehnike prskanja prethodnici crtača stripova, politički karikaturisti, radili su pomoću litografije i duboreza", kaže Majki Saenz. „Od pronalaska tehnike prskanja u proizvodnji stripova ništa novo nije učinjeno".

Sada stvari stoje drukčije. Sa računarom crtač može mnogo racionalnije da radi. Jer upravo kod stripova često se ponavljaju određene slike i motivi, tim što se na njima samo malčica menjaju. Uzmimo kao primer lice glavnog junaka. Da li se on smeška ili ceri — to uglavnom pokazuje nekoliko malih izmena na izrazu njegovog lica. Te nijanse morale su do sada da se uvek iznova crtaju, bez obzira na to što je glavni deo posla otpadao na šablone.

Drukčije sve to izgleda kod Majkla Saenza. On može svaku sliku da zabeleži u računaru i da je pritiskom na tastaturu po svojoj volji izmeni, da se pojedinim komponentama „poigra" i po svome nahođenju ih poveća, umanji ili načini isečke — a da pri svemu tome ne izgubi nijednu sliku ili da je umrlja mastilom, jer originali nisu „memorisani" na papiru, nego u elektronskoj memoriji računara. Crtač stvara pomoću kompjutera crno-belu sliku, koja je već spremna za kolorisanje, radna skica za dobijanje čistog crteža pri tome postaje nepotrebna. Istovremeno, Saenz ne mora da se trudi oko stvaranja specijalnih efekata, jer je ta veština sadržana u računaru i samo čeka na to da Saenz da punog maha svojoj kreativnosti.

Istini za volju treba priznati da „Šeter" deluje pomalo „tvrdo". Kad se prikazuje unutrašnjost sobe, zgrada ili vozila, čovek pre ima utisak da posmatra kompjutersku igru na ekranu. A mnoga zasenčenja na slikama sastoje se iz jasno raspoznatljivih tačkica — kao da su stotine muva stavile svoj šapica na papir.

ali čini se da ljubitelji stripa ne vide u ' neki nedostatak. U međuvremenu je prvo iz „Šetera" rasprodato do komada u tira 60 000 primeraka. Sada je u toku štar drugog izdanja ovog prvog kompju stripa

Load „pismo"

Priprema
Branko Đaković

Anđelka u knjigu!

Ponovo je članak Anđelka Zgoreleca bio jedan od najboljih tekstova u Računarima. Već duže vreme pratim tekstove tog čoveka i ne mogu da se otmem utisku da njegova javljanja iz Londona dobijaju nezasluženo malo prostora u odnosu na njihov kvalitet. No ja vas verovatno ne bih gnjavio time da mi nije još nešto palo na pamet u vezi sa Anđelkom Zgorelecom.

Idaju sam dobio kada sam video umetak sa spektrumovim rutinama Jovana Skuljana. Pomislio sam da bi to bilo dobro videti kao knjigu. Nisam previše o tome razmišljao ali mi je odmah pala na um slična ideja i u vezi sa Anđelkom Zgorelecom. Zar ne biste mogli da izdate knjigu Anđelkovih tekstova koja bi predstavljala pravo malo osveženje u inače amrtonosnoj literaturi s područja računara. Smatram da eseji Anđelka Zgoreleca (a to jesu pravi eseji) imaju daleko više opravdanja da se pojave kao knjiga nego kojekakve do drskosti glupave računarske knjige koje sam nedavno video u knjižari (da ne spominjem naslove i imena). S druge strane verovatno bi se i vama isplatilo jer siguran sam interesovanje bi bilo veliko.

Toliko od mene a vi razmislite.

Goran Aleksić 18000 Niš

Prelazak „Računara" na mesečno izlaženje otvara nove mogućnosti, svakako veće nego pre toga, i na području izdavanja raznih brošura, priručnika i knjiga manjeg obima, o čemu nešto opširnije pišemo na str. 25. Što se ideje o knjizi tekstova Anđelka Zgoreleca tiče imaćemo je u vidu.

Rutine koje život znače

To da su Računari poskupeli primetio sam odmah na kiosku. Nije bilo naročito teško. Prestalo je da mi smeta čim sam primetio šta se nalazi u „Računarima". Vaš umetak, ako smem tako da se izrazim „Sve spektrumove rutine", zaista je prava stvar i neverovatan pogodak. Priznajem da bih i samo za njega platio 250 dinara ali nemojte da to sad iskoristite pa da dignete cenu još više. Već dugo očekujem da se pojavi nešto kao ovaj umetak. Smatram da bi bilo izuzetno dobro a za vas veoma isplativo da u svakom broju imate dodatak (to jest umetak) koji bi po kvalitetu i interesantnosti odgovarao ovom iz sedmice.

Još nešto. Posle izvanredne naslovne strane u šestici, ova u sedmici je zaista izuzetno ružna. Da li vi to radite namerno?

Željko Tonšić Prvomajska 16 11080 Zemun

„Rutine" su dosta naporno i ambiciozno pripremane. Drago nam je da ti se dopadaju. Nadamo se da su i ostali kojima su se „Rutine" svidele lako preboleli poskupljenje na koje smo zaista bili primorani (jeste fraza, ali je barem istinita). O naslovnoj strani bilo je i lepih mišljenja.

Igre kao ugrožena vrsta

Da vi mrzite video igre to i nije tako teško zaključiti. U svakom novom broju sve je manje pregleda novih video igara. Nisam baš zaluđen za video igre kako bi se iz mog pisma moglo zaključiti ali smatram da one predstavljaju izvanrednu razonodu i zabavu a osim toga računari su svoj prodor kod nas postigli upravo zahvaljujući video igrama.

Možda ćete se braniti da prostor čuvate za važnije teme ali kad se pažljivo pregledaju Računari vidi se da svakakve čudnovate teme imaju mesta a samo se igrama iz broja u broj smanjuje prostor. Od nekadašnjih dve strane prešlo se na jednu i po a sada i na samo jednu. Ako tako nastavite uskoro ih uopšte neće ni biti u Računarima. Ako imate problema sa nabavljanjem i ocenjivanjem najnovijih igara obratite se pravim ljudima — piratima. Samo napišite šta vam treba i ja sam siguran da ćete mesečno dobiti po nekoliko stotina igara. Eto to vam je recept a onda ostaje samo još da vi to objavite.

Milojko Blagojavić Cerova 31230 Arilje

Ima, dragi Milojko, u redakciji ljudi koji vole igre isto toliko koliko i ti. Činjenica da je u „Računarima" sve manje igara posledica je toga što pokušavamo da se, osim kvalitetom tema u celini, i time distanciramo od pojedinih časopisa koji žive praktično od video igara. Igara će biti i dalje, nekad više, nekad manje.

Dejan iz niotkuda

Računare čitam od prvog broja. To ne kažem tek tako nego želim da vidite da sam pažljivo pročitao sva brojeve pre nego što sam došao do sledećeg zaključka: osoba koja je u Računarima potpisana kao Dejan Ristanović — ne postoji! Verovatno se radi o nekoj vrsti redakcijskog pseudonima koji koriste vlasniti urednici i saradnici. Ne znam samo zašto to radite? Zašto nam servirate nekog fiktivnog Dejana Ristanovića? Možda se radi o skromnosti ili o honorarima ili o nečem trećem, ali jedno je sigurno da ste malo bolje pazili, ne bi vas ni sada otkrili.

Moj brat i ja skupljamo u fascikle sve interesantne materijale iz Računara. Pre par nedelja smo zajedno ustanovili da najviše materijala ima u fascikli sa imenom Dejana Ristanovića. Zainteresovani izvadili smo sadržaj i pregledali ga. Ispostavilo se da je u poslednjih godinu i nešto dana Dejan Ristanović napisao i objavio materijala koliko i svi ostali saradnici Računara zajedno. Po tome ispada da on niti spava niti jede niti pije niti nokte podrazuje nego samo sedi i piše članke za Računare i Galaksiju. Što je i od Računara mnogo je. Čestitajte nam otkriću i priznajte zašto ste to radili.

Goran (i Marko) Stavanović 34000 Kragujevac

Dejan, razume se, postoji. Činjenica da on napiše materijala koliko i svi ostali saradnici zajedno pre je argument za njihovo nepostojanje. Ipak bio je to dobar pokušaj, a i znak da pažljivo čitate Računare. Samo tako nastavite.

Jelena — poslednji put

Iskreno verujem da Jelena zna više od pisanja psiho testova i jako bih se obradovao ako bi u sledećem broju naišao na nešto što po kvalitetu podseća na radove Jovana Skuljana, Dejana Ristanovića i Vladimira Kostića.

Kao drugo verovatno ste primetili da po izboru omiljenih pisaca tekstova u vašoj reviji spadam u vlasnika spektruma, ali imao sam prilike da radim i na šnajderu CPC 464 i mašina me je oduševila. Bejzik je odličan i vrlo prijatan za rad a mašina deluje profesionalnije i neuporedivo ljubaznije od komodora 64. Zato vas molim da napišete nešto više o toj mašini i njenoj memorijskoj mapi, zatim prilazu delu memorije koji se preklapa i uopšte o njegovom operativnom sistemu. Objavite adresu Dragana Grbića a ja ću čak i doplatiti pri trampi spektruma 48K za amstrada CPC 464 kako bih ga oslobodio bede.

Đorđe Radovanović Narodnog Fronta 34 21000 Novi Sad

Većina naših nestrpljivih čitalaca nije pažljivo pročitala ime ova rubrika. Oni pažljiviji primetili su da se one zove Load „pismo", a ne Load „Jelena" kao što to neki, izgleda, još uvek misle. Da bi smo takve i slične razuverili i uputili na neku novu žrtvu — kao što je Sonja Savić ili Suzana Mančić — odlučili smo da u sledećih stotinak brojeva ne objavljujemo pisma koja se tiču J. R.

Vlada postao humanista

Čitajući poslednjih nekoliko brojeva sa zaprepašćenjem sam primetio da [illegible] jujete svoju softversku oštricu. Pored nekoliko dežurnih saradnika koji su do sad pisali tekstove nekako humanistički orijentisane (je to tako vidim ali nemojte da zamerite ako sam pogrešio termin) sada je i Vlada Kostić, vaša prva softversko-hakerska perjanica prešaltovan na neki tekst gde je primoran da piše stvari koje verovatno ne bi želeo. Zašto ga mučite? Zar nije bolje da ne osiromašujete vaš fond softveraša a da teoriju i priču prepustite onima koji nisu tako jaki u programiranju. Šta je po vas. Uskoro će Dejan Ristanović i Vlada Kostić pisati sociološke analize računara a Jelena Rupnik, Branko Đaković i Duško Savić programe koji eman baš ništa neće valjati.

Zato nemojte da namećete ljudima ono što ne žele — biće bolje i po vaš časopis.

Franjo Šatlaf Beogradski put 138 41000 Zagreb

Dragi Franjo, oprosti, nećemo nikad više. Vlada ima da piše programe i da zaboravi humanistička nauka.

Delikates za iščitavanje

Vi zaista uvek imate po nekog keca u rukavu. U sedmici taj kec je bio jedan pravi delikates koji sam do sada pročitao bar pet puta. Naravno to je onaj intervju sa Stivenom Džobsom.

Iako sam uglavnom zainteresovan za hardver a nešto manje za softver a za prićalački deo Računara ne marim preterano, ovaj intervju mi je draži od svih hardverskih pregleda u sedmici a dao bih za njega i tri biblioteke programa.

E sad imao bih i ja neki predlog, koji se ukratko svodi na to da u svakom broju imate bar po jedan ovakav intervju. Znam da nije lako naći čoveka kao što je Stiven Džobs ali ostaje još puno zanimljivih ljudi u računarskoj industriji koji imaju šta da kažu (Sinklar, Tramiel...). Povoljna činjenica za vas je to što izlazite tek svaka dva meseca pa imate dovoljno vremena da nabavite zaista super intervju kakav je ovaj bio.

Ako vas mrzi da putujete po svetu i intervjuišete ljude pošaljite mene ili raspišite javni konkurs za najbolji računarski intervju ili malo bolje prelistajte strane časopise u njima mora da ima gomila sličnih intervjua.

Žarko Đukić Mornarička 2 78280 Glamoč

Kada je o „pogodnostima", tvoj sud je zapravo usamljen, dragi čitaoci nam uši probiše žalopojkama o nedostacima dvomesečnog izlaženja. Od ovog broja pa nadalje biće po njihovom „Računari" su postali mesečnik. Inače, nama nije dovoljno da obezbedimo običan intervju sa računardžijom. Više volimo da on bude takav da i hardver-softveraš kakav si ti sasti da je intervju zaista super. A do takvih sagovornika teže se dolazi.

računari u vašoj kući

RASPRODATO

1

računari u vašoj kući 2

RASPRODATO

2

računari 3

Amstrad • Spectrum
Commodore 64 • Electron

3

računari 4

4

5 računari

5

6 računari

6

NARUDŽBENICA

Galaksija, Bulevar vojvode Mišića 17, 11000 Beograd

Ovim neopozivo naručujam sledeća specijalna izdanja časopisa „Galaksija" 3—4—5—6 (Računari) — 8 (Tesla), po ceni od 200 dinara po primerku, odnosno 7 (Računari) po ceni od 250 dinara (zaokružiti odgovarajuće brojeve). Iznos od ukupno ________ dinara uplatiću poštaru prilikom preuzimanja pošiljke — POUZEĆEM

Ime i prezime ________________

Ulica i broj ________________

Broj pošte i mesto ________________

____
Datum

____
Potpis

raču 7 nari

7

